Pierre Jalée

ÜÇÜNCÜ DÜNYANIN YAĞMASI

SOSYAL YAYINLAR

ÜÇÜNCÜ DÜNYANIN YAĞMASI Pierre Jalée

ÜÇÜNCÜ DÜNYA'NIN YAĞMASI

ÜÇÜNCÜ DÜNYA'NIN YAĞMASI

Yazan: Pierre Jaleé/Çeviren: Aslan Başer Kafaoğlu/Yayımlayan: Sosyal Yayınlar/Birinci basım: Nisan 1975/Dizim, basım ve cilt: İshak Basımevi, 27 73 37/Kapak düzeni: Derman Över/Kapak basımı: Özge Matbaacılık.

Pierre Jalée

ÜÇÜNCÜ DÜNYA'NIN YAĞMASI

Çeviren :
Aslan Başer Kafaoğlu

SOSYAL YAYINLAR
Cağaloğlu, Ceridehane Sokak, Örnekal İşhanı, 10
Tel: 26 77 87 — P.K. 716 İstanbul

1973 BASKISINDA ÖNSÖZ

«Üçüncü Dünyanın Yağması» ilk olarak 1965 İlkbaharında yayınlandı, bir sene sonra ikinci baskı yaptı ki bu baskıda bazı bölümlere bazı ekler konulmuştu. Bundan sonra yapılmış olan baskılardaki metinler ve rakamlar bu 1966 baskısının aynen kopyasıdır.

Demek oluyor ki eserin ihtiyarlamış olduğu sonucu na kaçınılmaz olarak varabiliriz. Bir yandan yazarın, daha yeni tarihlerdeki araştırmalarıyle gelişen analizleri sonucu ilk baskı bizzat kendisinin gözünde aşınmış görünürken, her şeyin alabildiğine hızlı yürüdüğü bu dünyada sonuçların üzerine bina edilmiş olduğu rakamların çoktan geride kaldığı kesindir.

Gördüğü ilginin bu zaman için son derece büyük olması da, yepyeni bir baskı yapılmasını zorluyordu. Bütün eserin hemen hemen baştan sona yeniden yazma konusunda duraksama geçirmedik. Bazı kısımlar bunun

dışında kaldı: Giriş bölümü ancak bazı kısımlarında değişikliğe uğradı; ve bir de Yaovndé anlaşması (Onsekiz Afrika ülkesi ile ortak pazarın ortaklık anlaşması) yeni-emperyalizmin tip kontratı gözüyle baktığımız bu anlaşma üzerindeki eleştirilere ayrılan beşinci bölüm. Bu beşinci bölüm ilk metindekinin hemen hemen aynısı olarak buraya geçirilmiştir. Çünkü kanımızca bu nokta üzerindeki değerlendirmemiz geçerliğini korumaktadır. Sadece bu anlaşmanın uygulanışını gözönünde tutarak bazı kısa yorumları eklemekle yetindik.

Öyleyse bu baskı eski isim altında yeni bir eser midir kendi başına, yoksa ilk eserin bugüne uydurulmuş şekli midir? Cevap öyle basit değil burada. Bir yandan bu *Üçüncü dünyanın yağması* yeni birleşimi ile pekâlâ denebilir ki ilkinin aynidir: ayni yapı, ayni konularda ayni şekilde yapılmış analizler, varılan ayni sonuçlar... Çünkü bugünün sayı ve verileri dünküleri sadece onaylar ve güçlendirir. Ama diğer bir yaniyle de, bir güncelleştirmenin de ötesinde bir çabanın sonucudur. Çünkü 1972'deki yazar 1965-1966'dakinden bambaşka bir yazardır. Arada geçen zamanda o çok çalışmış ve araştırma olanaklarını hem genişletmiş hem de derinlere inmiştir. Böyle bir gelişmeyi kaydettiğine inandığı içindir ki, bu zor ve dumanı üstünde konuya yeniden yanaşmıştır. Bu yeni *Üçüncü dünyanın yağması* 1965'te olduğu gibi, diğer yazarların katkılarından da büyük yararlar sağlamıştır. Bu yazarların en önemlileri Harry Mağdorf ve André Gunder Frank'tır.

Umarız ki bunlar bir işe yarasın ve gözden geçirilen, düzeltilen (tashih edilen), zenginleşen eser hâlâ süregelen ve daha da ağırlaşan bir yağmanın niteliğini, işleyiş şeklini, kapsam ve sonuçlarını tümüyle anlamak şeklindeki bir ihtiyacı karşılayabilsin.

Pierre Jalée

GİRİŞ

Bu eserin konusu, üretici güçlerin, dış değişimlerin ve uluslar arası kapital hareketlerinin bugünkü durumu ve son gelişmeleriyle üçüncü dünya ülkeleriyle dünyanın diğer kısımları, ve daha da özellikle, gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yapısını incelemek ve araştırmaktır. Bu araştırma üçüncü dünya halklarının emperyalist dünya karşısında sömürülme ve bağlılık ilişkileri hakkında bir sonuca varmayı sağlayacaktır. Üçüncü dünyanın zenginliklerinin sistemli bir şekilde yağmasını açığa çıkaracaktır. Bu yağma hem amacı ve hem de ilk başlatıcısı halklar olan gerçek bir ekonomik ve sosyal kalkınmanın aşılmaz engelini oluştururlar.

Birinci bölümde dünyanın ekonomik - politik açıdan bir sınıflaması yapılmaktadır. Bu sınıflama her

şeyden önce kaçınılmaz bir şeydir ve gezegenimizdeki halkın içinde bulunduğu grupların ölçüleri ve belli niteliklerini ortaya koymaktadır.

II, III ve IV bölümlerde ise sırasıyle üretici güçler (toprak altı, endüstri) malların değişimi ve kapital hareketleri (yardımlar ve başka şekiller) ele alınmıştır. Bunların herbiri her alanda Üçüncü dünya ülkeleri ile kapitalist ülkeler arasındaki ilişkilerin niteliği ve kapsamı açısından somut temellere dayandırılmaktadır.

V. nci bölümde onsekiz Afrika ülkesi ve Madagaskarı Avrupa Ortak Pazarı altılarına bağlayan ana sözleşme incelenip, analiz edilecektir. Bu sözleşme yeni emperyalizmin karakteristik bir örneğini vermektedir.

Son olarak, bir sentez bölümü yapılmış ve burada daha önceki bölümlerde ortaya çıkmış genel eğilimlerin birbirine bağlantısı yapılmış, kısım kısım varılan sonuçları bütünleştirilmiş, ve buradan çıkan sonuçlar açık seçik bir hale getirilmiştir.

Eserimiz büyük ölçüde rakamlara dayanır. Her birinde alındığı kaynağı işaret edilmiştir. Bu kaynakların hemen hepsi ya Birleşmiş Milletlerin ya da büyük uluslar arası kuruluşların yayınladığı belgelerdir. Bu belgelerdeki rakamların en az tartışılabilir olanlarının bile, mükemmel malzemeler olduğu söylenemez. Bir kez, sunuluş şekilleri bize uymadığından, yeniden düzenlenerek farklı şekilde ele alınması gereği ortaya çıkmıştır. Öte yandan da, tamamen teknik bir açıdan, Birleşmiş Milletler ve büyük uluslar arası kuruluşların yayınları geldikleri kaynakların baz aldıkları şeylerin farklılığı dolayısıyle çoğunlukla uyuma sokulmuş rakamlardan meydana gelmişlerdir. Bu nedenle düzenlenmeleri kısa olması istenen bir zaman almakta ve bu zamanın kısa olması arzu edildiğinden, bu belge ve istatistiklerin kesin doğrulukları hakkında da kuşkular ve ihtiyat payı

ortaya çıkmaktadır. Ancak kitabımızda sadece genel karşılaştırmalar yapıldığı ve sadece çarpıcı farklara değinildiği için, bu sonuncu nokta bizim için pek önemli sayılamaz.

Bazıları bizim —kitabın ismine kadar— her yerde «Üçüncü dünya» deyimini kullanmamızdan hayrete düşmüşlerdir. Bunların kinamaları bize ulaşmıştır (1). İlk kez 1955, ya da 1956'da ortaya atılan bu deyim gerçekten ne sosyalist ve ne de kapitalist olarak nitelenemeyen, iki ayrı «dünya» dan hiçbirine bağlı olmayan ülkelerin anlaşılması sonucunu vermiştir. Bu elbette yanlıştır. Bazı yazarlar, çoğu zaman buna tutunmakta aceleye düşmüşler ve Jean Lacouture ile Jean Raumier'in kaleminde bu düşünce şu şekilde dile gelmiştir: «Kapitalizm ile sosyalizm arasındaki çatışma, bir çok bakımdan üçüncü dünyayı en azından aşmıştır» (2). O halde tek bir ülkenin bile bu ikilemin dışında kaldığı söylenebilir mi!

Birey başına ürün (3) miktarı yılda 4.200 doları bulan ve gezegenin yarısının politikasını (iyi kötü) yöneten bir Birleşik Amerika ile, birey başına ürünün 200 dolar sularında gezindiği bir Fas aynı teraziye konabilirmi? Ama bu açık farklılığa karşın her iki ülke de, kurallarından biri gelişmede eşitsizlik olan, kapitalist düzenin içindedirler. Fakirlik, zenginlik bunu engellememiştir. Kapitalizmin son aşaması olan emperyalist dönemde egemen ve sömüren ülkelerle, bağımlı ve sömürülen ülkeler arasındaki iç çelişki, düzenin bütünlük ve tekliğini bozmaz. Aksine bazı yazarların hiç de haksızlığa kaç-

(1) *Revue de Révolution*, No. 3, 1963.

(2) *Le poids du tiers monde*, Arthaud, Paris.

(3) Gayrisafi millî hasıla yerine «millî ürün toplamı», ve birey başına gayrisafi millî hasıla yerine de «birey başına ürün» deyimlerini kullanacağız (Ç.N.).

madan belirttikleri gibi, birinciler (egemen ve sömürenler) merkez ve ikinciler (sömürülenler) çevre olarak, tek bir dünya düzenini meydana getirirler: Emperyalizm.

Buna karşılık, Fas ve Küba kendilerini örneğin Birleşik Devletler ve Fransadan farklı kılan birçok ölçülere uymalarına karşılık, aralarında çok temelli bir ayrılığın varlığı da inkâr edilemez: Birincisi üretim araçlarının özel mülkiyeti düzeni içinde emperyalizm ile bağlarını korumuş ve ayakta tutmuştur. Öteki bu bağları koparacak üretim araçlarını kollektif hale getirmiştir. Birincisi politik ve ekonomik olarak bir grup ülke, ötekisi ise diğer bir grup ülke içine girer. Üçüncü bir grup yoktur. Ve «Üçüncü dünya» deyimi, emperyalizmin ortak noktalarını ortaya koyma amacındayken, bu gerçeği maskelemeye yaradığından, yanıltıcıdır.

Ama şansını kendi meydana koymuştur. Kısadır, pratiktir, her dilde karşılığı vardır ve herkes bu deyimin kapsadığı ülkelerin hangileri olduğunu bilir. Fazladan emperyalizm sultasındaki az gelişmiş ülkelerin özel ve belli bir isimle anılması, bunların emperyalist düzende özel bir bölüm, bekleme halinde olan bir dünya oluşturdukları şeklindeki bir yararı bünyesinde taşır. Böyle olunca da çekingenliğimiz belirtildikten sonra, iyi ya da kötü bir terim karşılığı olarak değil, fakat herkesçe kullanıldığından ayni başlığı koyuyoruz. Kullanılış kendini kabul ettirmiştir, biz buna sadece uymakla yetiniyoruz.

1 — DÜNYANIN DİLİMLERİ

Dünyayı bir pasta gibi kesip, temel yakınlıklar gösteren ülkeleri, kendileriyle bağdaşmaz aykırılıkları bulunan ülkelerden ayırma iddiası her zaman bir serüven (macera) olmuştur. Ancak şematik olma zorunluluğu açısından böyle bir girişim keyfe göre yapılmış sayılmaz ve kaldı ki besbelli bir durumdur. Dünyada bir yanda sosyalist olarak nitelenen sosyalist ülkeler ve öte yanda da kapitalist ülkeler vardır ve bu ikinci grup ülkeler de bizim ve birçok kimselerin gözünde kapitalist gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş kapitalist ülkeler ya da üçüncü dünya olarak ikiye ayrılmışlardır.

Zaten bu ayırım Birleşmiş Milletler belgelerinde de kabul edilmiştir. Yalnız Birleşmiş Milletler daha sıkılgan (çekingen) bir terminoloji kullanır. Bu terminolojide, sosyalist ülkelere «planlı ekonomi» kapitalist ülke-

lere «pazar ekonomisi ülkeleri» denir. Sonuncu grup da ikiye ayrılır, «gelişmiş pazar ekonomisi ülkeleri» ve «az gelişmiş pazar ekonomisi ülkeleri» (bizim üçüncü dünya dediğimiz).

Daha iyisi, kuşkusuz, buradan somut bir ayrıma gitmektir ki, şu sonucu verir:

A) Sosyalist ülkeler :

Çin, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore, Moğolistan, Arnavutluk, Sovyetler Birliği, Polonya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Küba.

B) Kapitalist Ülkeler :

1. Gelişmiş kapitalist ülkeler: Birleşik Amerika ve Kanada, Sosyalist ülkeler dışındaki Avrupa, Japonya, İsrail, Avustralya ve Yeni Zelanda.

2. Üçüncü Dünya: Birleşik Amerika, Kanada ve Küba dışındaki Amerika kıt'ası, Afrika'nın tamamı, sosyalist ülkelerle Japonya ve İsrail dışındaki Asya ülkeleri, Avustralya ve Yeni Zelanda dışındaki Okyanusya ülkeleri.

Ülkeleri böylece sıralayınca sınıflamanın yetersizliği ortaya çıkar ve bunu gören bazı kafalarda büyük bir ürperme başlar. Örneğin Halkçı Çin Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği'nin ayni grupta komşuluk ettiğini görenlerde, başta biz olmak üzere, bu sonuncunun sosyalist karakteri ve niteliğinin tam oluşundan kuşkular başlar. Bizim burada bu problem üzerinde bir tartışma açmaya niyetimiz yok. Sadece konuyu üçüncü dünyanın bakış açısından ortaya koyduğumuz ve tek amacımızın monopolcü (tekelci) kapitalizmin yağmasını incelemek olduğu unutulmamalıdır. Oysa, bugün için ve bildiğimiz ka-

darıyla, sosyalist ülkelerin üçüncü dünyada üretken tek bir yatırımları yoktur. Ortaya çıkan bu yönelimden, endişe duyulacak bazı yeni projeler ortaya çıkmış olabilir, ama yönelim değişmemiştir. Evet, diğer taraftan, Avrupa'daki sosyalist ülkeler ve birinci sırada da Sovyetler Birliği üçüncü dünyadan günün cari fiyatları ile besin ürünleri alırlar. Yani eşit olmayan değişimden yararlanırlar, ama buna karşılık, üçüncü dünyanın sahne olduğu korkunç ilk maddeler yağmasına pratik olarak katılmazlar. Bu yağma üçüncü dünyanın başkalarınca ve başkaları için sömürülmesinde en sivri köşenin anahtarıdır. Bunun en başta gelen nedeni Sovyetler Birliğinin çok çeşitli endüstri ve enerji ilk maddelerinde büyük rezervlere sahip olmasıdır. Ama sebep ne olursa olsun, az gelişmiş ülkelerle sosyalist ülkeler dediğimiz ülkeler arasındaki mübadele aşağı bir düzeyde kalır. Sonuç olarak, ve önem taşıdığını bildiğimiz bazı noktalardan yapılmış soyutlamalar sonucu (özellikle yardımlar konusunda), üçüncü dünya açısından, bir yanda sosyalist olarak sınıflandırılmış ülkelerle öte yanda emperyalist tekeller ve onların devletlerinin ekonomik girişimleri açısından meydana çıkmış önemli farklar vardır.

Diğer taraftan bazıları Afrika'nın bir çok ülkelerinin kendilerini sosyalist olarak ilan etmelerinden yakınıyorlar. Küba'nın ayni sosyalist etiketi taşıdığına bir itirazımız yoktur. Ancak biz olaylara bakarak büyük üretim araçlarının yerli ya da yabancı özel kapitalin elinde bulunduğu ülkelere ve millileştirme, ya da devletleştirme sosyalizmi kurmaya yeterli olmadığı halde sosyalist etiketini yapıştıramıyoruz.

Son olarak, yadsınamaz bir ekonomik büyüme içinde olan ve Birleşmiş Milletler belgelerinde gelişmiş pazar ekonomileri arasında gösterilen Güney Afrika'yı Üçüncü Dünya içine sokmakta ayak diremekteyiz. Bu-

nun nedeni hiç de ikincil sayılmayacak bir noktadır. Bu ülkede üretim ilişkileri sömürme üzerine bina edilmiştir. Yabancı ülkelerden gelmiş ama ülkede oturan bir sömürgeci azınlık, yüzde 81 oranındaki siyahlarla çok aşağı bir yaşayış düzeyinde bulunan ve yönetime katılma haklarının tamamından yoksun melezleri sömürür.

En iyisi olmaktan uzak da olsa, sınıflamamız bugünkü dünyanın ekonomik-politik temel ayrımına uygun sayılabilir. Daha ilerdeki çalışmalarımızda bunlar tekrar tekrar kontrol edilecektir.

Ama herşeyden önce Tablo I - 1'de ayrılmış ülke gruplarına ait önemli bazı verileri ve nüfusları ile yüzölçümlerini ayrı ayrı vermekte yarar gördük.

Bu tabloya göz atılınca ilk göze çarpan nokta üçüncü dünyanın sayıca üstünlüğüdür. Bu grubu oluşturan ülkeler kullanılabilir toprakların (yani kutuplar dışında çeviren) yüzde 51 ini tutmakta ve dünya nüfusunun yarıdan biraz fazlasını (% 51) oluşturmaktadır. Üçüncü dünyanın bu alanı diğer iki grubun toplam alanları kadar geniştir, ve nüfus açısından üstünlük ise yıllar geçtikçe artacaktır. Çünkü bu grupta nüfus artış hızı diğer iki gruba göre çok yüksektir.

İkinci olarak göze çarpan kapitalist gelişmiş ülkelerin görece (nispet olarak zayıflığıdır:) Tutulan toprak oranı (% 23) ve özellikle nüfus (% 19). Bu hükümran dünya, demek ki, dünyanın küçük bir kısmından başka bir şey değildir ve yönettiği dünyanın nüfusunun ancak % 40 ına sahiptir. Sosyalist ülkelere gelince, onlar orta sıradadır, topraklarda % 26 ve gezegen nüfusunun % 32 si ile.

Ancak alan ve nüfus olarak bu ölçülemeden sonra, bazı kıstaslara göre, bu karşıt nitelikteki iki dünyanın (bir yanda gelişmiş kapitalist ülkelerin, öte yanda üçüncü dünyanın) nitelenmesine geçmek isteriz. Gelişme ve

TABLO I - 1

1970 alan ve nüfuzları

Ülke grupları ve Belli başlı ülkeler	*Alan 1.000 km²*	*Nüfus Milyon*	*Km²/Nüfus*	*1963 - 70 Artış hızı*
DÜNYA	135.772	3.632	27	2.0
Sosyalist ülkeler				
— Rusya	22.402	243	11	1.1
— Diğer Avrupa ülkeri	1.275	127	100	0.9
— Çin	9.561	760	79	1.8
— Kuzey Kore	121	14	115	2.8
— Kuzey Vietnam	159	21	133	2.4
— Moğolistan	1.565	1	1	2.8
— Küba	115	8	73	2.1
Toplam	35.198	1.174		
	% 26	% 32		
Gelişmiş kapitalist ülkeler				
— Amerika ve Kanada	19.339	228	11	1.3
— Batı Avrupa	3.659	335	92	0.8
— Japonya	370	103	280	1.1
— İsrail	21	3	141	2.9
— Avustralya - Y. Zelanda	7.956	15	2	1.9
	31.345			
	% 23	% 19		
Üçüncü Dünya				
— Latin Amerika	22.741	275	14	2.9
— Afrika	30.313	344	11	2.5
— Asya	15.735	1.154	73	2.7
— Okyanusya	555	4	7	2.7
Toplam	69.344	1.777		
	% 51	% 49		

Kaynak: Birleşmiş Milletler istatistik yıllığı, 1971, Tablo 2 ve 18.

geri kalma göstergelerinden bazılarını içeren 1-2 sayılı tablo aracılığıyla bir ilk ve kaba yaklaşım yapılabilecektir. En çok kullanılan gösterge birey başına ürün ölçeğidir. (Buna B.B.Ü. simgesini veriyoruz-Çeviren). Tabloda her gruba ait beş ülkenin rakamları verilmiştir. (I. nci sütun). Bu rakamlardan anlaşılacağı üzere, 1969 yılında gelişmiş kapitalist ülkeleri temsil eden beş ülkede B.B.Ü.'nün 2300 dolar düzeyinde olmasına karşılık üçüncü dünyanın asyalı ülkelerinde ortalama 160 dolar, Afrikalı ülkelerinde 190 dolar ve Lâtin Amerikalılar için 325 dolardır. Bu verdiğimiz değerler ağırlık ortalama değildir ve yaklaşıklıktan öteye geçemez. Ama bu rakamlar gene de, gelişmiş kapitalist ülkelerin B.B.Ü. olarak, Asyalı üçüncü dünya ülkelerine göre 14, Afrikalı ayni ülkelere göre 12, ve Lâtin Amerikalı ülkelere göre de 7 kat daha fazla gelir sağlarlar.

Rakamları aldığımız Dünya Bankası belgesinde 86 ülkeye ait rakamlar verilmiştir. Bu toplam üzerinden, 21 inin B.B.Ü.'sü 100 doların altında, 22 sininki 100 ile 200 dolar arasında ve 28 inin ise 200 ile 400 dolar arasındadır. Üçüncü dünyadan sadece 15 ülke 400 dolarlık tavanı aşmışlardır. Bunların bazılarının temsil bakımından önemleri azdır: Singapur, Hong-Kong, Trinidad ve Tobago, Porto Riko gibi... Nüfusu en çok olan ilk üç ülke, Hindistan, Endonezya ve Pakistan'da (770 milyon ile bütün üçüncü dünyanın % 44 ünü oluşturmaktadır) B.B. Ü. 100 ile 110 dolar arasındadır.

Endüstrileşmede geri kalmış ülkelerin çok belirleyici niteliklerini 2 ve 3 üncü sütundaki rakamlar ortaya koyar: Bireybaşına enerji ve endüstri çeliği tüketimi. Bu rakamlardan anlaşıldığı gibi, Asya ve Afrika'lı üçüncü dünya ülkeleri gelişmiş kapitalist ülkelere göre sırayla 20 ve 22 kez daha az enerji ve 35 kez daha az endüstri çeliği tüketmektedir. Ayni rakamlar Latin Amerika'da

enerjide 8 ve endüstri çeliğinde ise 12 kez daha azdır.

Bu rakamlar arasında görülen bu ölçüde bir paralellik, sadece gelişmiş kapitalist ülkelerle üçüncü dünya arasındaki önemli az gelişme farkını değil, fakat az gelişmişlikte bölgelerin görece farklılığını da ortaya koymaktadır. Böylece bir yandan Afrika ve Asya'daki gelir toplamlarının hangisinin fazla olduğu gölgeli kalırken, Lâtin Amerika'nın bu iki kıtaya göre, özellikle (2 ve 3 üncü kolonlardaki) göstergeler bakımından net şekilde üstünlüğü de ortaya çıkmaktadır.

Ama bu saptama buradan başlayacak iki işareti ortaya çıkarır. Birinci nokta şudur: Ortaya çıkan farklılıkların *nicel* sıradandır ve ilerde göreceğimiz gibi geri kalmışlığın neden ve yapılarının temelden *aynı* olduğunu ortaya koymaz. Diğer nokta, millî ürün toplamı, iç üretim toplamı ya da birey başına ürün açılarından özellikle ele alınmış karşılaştırmalarda, eldeki rakamlar sadece ulusal ortalamaları ortaya koymakta olup, servet ve gelirlerin sosyal sınıflar arasındaki dağılımının eşitsizliğini, bu eşitsizliğin az gelişmiş ülkelerde çok ilerde olduğunu ve eşitsizlik derecesinin ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye değiştiğini gözlerden gizler. Ve bu nedenle Latin Amerika'nın topraksız köylüleri ya da teneke mahallelerinde oturan kentlileriyle kara Afrika ya da Güney Doğu Asya'nın köylülerinin dehşet verici sefaletini karşılaştırmak acı ve kuşkusuz alaya alınacak bir çaba olarak kalır. Sadece şuna işaretle yetinelim: 1965'te bütün Latin Amerikasında nüfusun % 20'sinin tüm gelirden aldıkları pay % 3 ve ortalama gelirleri ise yılda 60 dolarda kalırken, ortalama geliri 100 dolar civarında olan % 50 nin gelirden aldığı pay da % 13 te kalıyordu. (1)

(1) André Ginder FRANK, *Lumpen-Bourgeoisie et lumpen-development, maspero*, 1971, sahife 111.

Eşitsiz de olsa, bütün az gelişmiş ülkeler, üçüncü dünya ülkelerinin hepsi, hatta çok zayıf bir tempoda da kalsa, kapitalist gelişmiş ülkelerin düzeyine yaklaşamıyacaklar mı? 1-3 sayılı tablo (B kısmı) böyle bir inancı doğrulamıyor. 1963'te kapitalist dünyanın brüt iç üretimleri toplamı % 83,3'ü, bunların iki buçuk katı nüfusa sahip olan üçüncü dünya ise kapitalist dünyanın % 16,7 si kadardı. 1969'da bu oranlar sırasiyle % 83.5 ve % 16.5 olmuştur.

Gelişmişlerin payları artarken, ikincilerin payı azaldı. (Bu arada şunu da belirtelim ki, ayni tablonun A bölümünden anlaşılacağı gibi, Avrupa'nın sosyalist ülkelerindeki üretici güçlerin büyümesi, ayni 1963-1969 döneminde yaygınca kanıları aksine, kapitalist dünyadakinden daha hızlı olmuştur).

TABLO 1-2

Gelişme ve az gelişmişlik göstergeleri — 1969

Ülkeler	B.B.Ü. (dolar)	BİREY BAŞINA TÜKETİM Enerji Kg. Kömür eşdeğeri	Endüstri çeliği Kg.	ADAM BAŞINA Doktor (1966-1969)
Birleşik Amerika	4.240	10.774	682	650
İngiltere	1.890	5.139	438	860
Fransa	2.460	3.518	443	770
İtalya	1.400	2.431	352	800
İspanya	1.430	2.828	603	910
Grubun ortalaması (1)	2.284	4.938	504	798
Hindistan	110	193	11	4.830
Endonezya	100	98	3	27.560
Irak	310	623	27	3.830
Pakistan	110	93	6	5.350
Tayland	160	197	23	8.530
Grubun ortalaması	158	241	14	10.020
Gana	190	155	5	13.310
Madagaskar	110	64	10	9.970
Fas	190	195	21	13.160
Mısır	160	221	22	14.830
Zambia	290	509	10	16.100
Grubun ortalaması	188	299	14	13.474
Bolivya	160	218	14	2.680
Brezilya	270	481	61	2.410
Kolombiya	290	591	31	2.220
Meksika	580	1.044	76	1.850
Peru	330	623	28	1.890
Grubun ortalaması	326	591	42	2.210

Kaynak : a) B.B.Ü. için, kaynak Dünya Bankası Atlas Populat. PNB, 1971

b) Diğerleri için, Birleşmiş Milletler istatistik yıllığı 1970 Tablo 138, 168 ve 200.

(1) Bütün ortalamalar, ağırlıksız basit ortalamadır.

TABLO 1 - 3

Dünyadaki Brüt İç Üretim

Ülke Gruplarına Göre % Dağılış

	1963	1969
A) BRÜT İÇ ÜRETİM (HİZMETLER HARİÇ)		
— Sovyetler Birliği ve Avrupa'nın sosyalist ülkeleri	% 26.4	% 28
— Kapitalist ülkeler (gelişmişler ve üçüncü dünya)	% 73.6	% 72
— Asya'nın sosyalist ülkeleri dışında dünya	100	100
B) BRÜT İÇ ÜRETİM (HİZMETLER DAHİL)		
— Gelişmiş kapitalist ülkeler (1)	% 83.3	% 83.5
Kanada ve B. Amerika	% 45.9	% 45.9
— Üçüncü dünya (2)	% 16.7	% 16.5
— Latin Amerika	% 5.9	% 5.9
— Doğu ve Güneydoğu Asya	% 7	% 7
Sosyalistler hariç dünya	100	100

Kaynak : Birleşmiş Milletler İstatistik yıllığı, 1970, tablo 3 ve 4.

Ancak bu rakamlar'da sadece brüt üretimin her ülkedeki miktarını ve gelişmesini nüfustan bağımsız olarak vermektedir. Oysa ekonomi her şeyden önce insanı kavrar; ve istatistik, insanla ilgisi derecesinde anlam kazanır. Bu nedenle 1-4 sayılı tablo düzenlenmiştir. Bu da bir önceki tablo gibi düzenlenmiş, ancak brüt üretim göstergeleri birey başına uygulanışı ile daha bir belirleyici durum kazanmıştır.

(1) Güney Afrika dahil.
(2) Günay Afrika hariç.

TABLO I - 4

Birey Başına Brüt Üretim Endeksleri

(Baz: 1963 = 100)

	1950	1963	1969
A) BRÜT BİREY BAŞINA ÜRETİM (Hizmetler hariç)			
Rusya ve Sosyalist Avrupa ülkeleri	43	100	141
Kapitalist ülkeler (Gelişmişler ve 3. dünya)	74	100	123
Asya'daki Sosyalist ülkeler dışında dünya	66	100	127
(Hizmetler dahil)			
B) BRÜT BİREY BAŞINA ÜRETİM			
Gelişmiş kapitalist ülkeler (1)	68	100	131
— Bunlardan Kanada ve A.B.D.	(80)	(100)	(129)
Üçüncü Dünya (2)	74	100	118
— Bunlardan Latin Amerika	(74)	(100)	(116)
— Bunlardan Doğu ve Güneydoğu Asya	(78)	(100)	(119)
Sosyalistler dışında dünya	74	100	123

Kaynak Birleşmiş Milletler istatistik yıllığı, 1970 tablo 3 ve 4.

Bu tabloda ilk görülen (A kısmı), bu endekslerin gelişmesinin (başka şekilde karşılaştırma olanağı bulunmadığından hizmetler çıkarılınca) 1950'den 1969'a kadarki dönemde, Avrupa sosyalist ülkelerinde, kapitalist dünyanın ortak gelişme hızından daha da süratli olmasıdır. Ama daha da özellikle göze çarpan, bu kapitalist ülkelerin her iki grubu birlikte ele alındıkta (B kısmı) bi-

(1) Güney Afrika hariç.
(2) Güney Afrika dahil.

rey başına artışın gelişmiş ülkelerde üçüncü dünyaya göre çok daha açık şekilde fazla oluşudur. Ve bu durum daha yeni olan 1963-1969 döneminde, daha eski olan 1950-1969 döneminden daha da belirlidir. Gerçekten 1963'ten önceki dönemde endeks gelişmişlerde 68'den 100'e ve gelişmiş ülkelerde 74'ten 100'e geçerken, 1963'ten sonra farklılaşma büyümüş ve 6 yılda gelişmiş ülkelerdeki artışın % 31 olmasına karşılık üçüncü dünya halkları için artış % 18 de kalmıştır. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, bu iki ülke grubu arasında sadece mutlak bir büyük farklılık var olmakla kalmayıp, bu farklılık küçülmekten de uzaktır. Aksine bu farklılık yıllar geçtikçe derinleşmekte, büyümektedir.

Bu görünüş genel olarak elli yıllarında açık bulunan ve ancak altmış yıllarından biraz önce artık sona erdiği tescil edilen politik sömürgeleştirme döneminin kapanışı, eskiden sömürülenin, eskiden sömürene karşı yengisi ile sonuçlanmış değildir. Ürün tamamen tersinedir. Buradan az ya da çok bilinçle ırkçı olmuş, iyi beslenmiş batılıların bir anlayışına değinmeye sıra geldi. Üçüncü dünya ülkeleri bu anlayışa göre, güçlüklerinin hakkından gelmeye doğuştan yeterli değildirler ve bunun acısını uzun süre çekeceklerdir. Bu yolda atılmış ve kolayca bir güçlüğü aşma olanağı veren adım, ilgili emperyalist güçlere sömürgelikten azad etme sürecinde sözde bir yükten kurtulma olanağını verir. Bu görüş zengin ülkelerin fakir ülkelere, hasis düşüncelerden uzak yardımları konusundaki yayınlarla tamamlanır ve bu yayınlar epeyce artmıştır. Bütün bu saçmalıkları yaymak için koca bir litteratür ortaya çıkmıştır. Bu litteratürün süslerinden birinde, Edouard Bonnefous'nun (2) «Uçan Milyarlar» ında, bölümlerden birine çekinilmeden «Sömür-

(2) Fayard, 1963.

ge anlaşmasının ortadan kalkışı» ve diğerleri de «Dekolonizasyonun tehdit ettiği ekonomik ilişkiler» başlığı konmaktan çekinilmemiştir.

Bizde her konunun özel bölümlerinde, bundan sonra bir yandan üçüncü dünya ülkelerinin gitgide büyüyen geç kalışları gerçeğini ayrıntılariyle ortaya sermeye, bir yandan da buna paralel olarak bunun nedenlerini çözümlemeye ve bu ülkeleri sarsan ekonomik kuşatmaları gün ışığına çıkarmaya çalışacağız.

II. ÜRETİM ALANLARINDA ADLANDIRMA VE YAĞMA

Üçüncü dünya, az gelişmiş dünyadır. Bunun ölçülerini bir önceki bölümde, endekslerle vermiştik. Buradan başlıyarak konulara daha yakından girecek ve ilk önce çeşitli üretim alanlarına yanaşacağız. II-1 sayılı tablomuza göre dünya nüfusunun % 50 sini temsil eden üçüncü dünyanın, Çin ve diğer Asyalı sosyalist ülkeler dışındaki dünya üretimine katkısı, tarım hayvancılık ve ormancılıkta yüzde 6,5 ta kalmaktadır. Ayni oran madencilik endüstrisinde % 27,5 ve mamul mallar üretiminde ise sadece % 7,1 de kalmaktadır. Bu rakamları ciddi yaklaşımlar olarak almamak akıllıca bir davranış olur. Hele madencilik endüstrisinde diğerlerine göre belirsizlik katsayısı bir hayli yüksektir.

Bu rakamların tanıklığına göre üçüncü dünya esas

olarak, hâlâ temel ürünler adı verilen, toprak ya da toprak altından üretilen ilk maddelerin üreticisidirler. Buna karşılık değişim endüstrisi denilen ve diğerleri arasında zenginleştirici eylemi oluşturan, ve onsuz gerçek kalkınmanın gerçekleştirilemeyeceği endüstri alanında bir figüran rolünden ileri gitmemişlerdir. Buna karşılık hemen belirtelim ki, gelişmiş kapitalist ülkeler, her şeyden önce tamamen endüstrileşmiş oldukları için bu ölçüde gelişmişlerdir. Sonra da, dünya nüfusunun % 20 sinden azına sahip olmalarına karşılık, dünya mamul mal üretiminin % 61,4 ünü, yani üçüncü dünyanın dokuz katına yakın bir miktarı gerçekleştirdikleri için bu duruma gelebilmişlerdir.

Şimdi konuları daha ayrıntılı olarak, üretim sektörlerine paralellik içinde inceleyelim.

TABLO II-1

1969'da sektörlere göre dünya üretim dağılımı

Tarım, Ormancılık, Balıkçılık	
— Avrupa sosyalist ülkeleri	% 31.4
— Gelişmiş kapitalist ülkeler	% 33.0
— Üçüncü dünya	% 35.6
Asyalı sosyalist ülkeler dışında dünya	100
Madencilik endüstrisi	
— Avrupa sosyalist ülkeleri	% 31.5
— Gelişmiş kapitalist ülkeler (yaklaşık)	% 41.0
— Üçüncü Dünya (Yaklaşık)	% 27.5
Asyalı sosyalist ülkeler dışında dünya	100

Mamül mallar endüstrisi	
— Avrupa sosyalist ülkeleri	% 31.5
— Gelişmiş kapitalist ülkeler	% 61.4
— Üçüncü Dünya	% 7.1
Asyalı sosyalist ülkeler dışında dünya	100

Kaynak : Yazar tarafından, Birleşmiş Milletlerin 1970 istatistik yıllığının 3,4 ve 9 uncu tabloları yardımiyle hesaplanmıştır.

Not : Güney Afrika bu tabloda gelişmiş kapitalist ülkeler arasında gösterilmiştir.

'TARIMSAL NÜFUSUN GENEL NÜFUSA GÖRE YÜZDELERİ, 1970

— Sovyetler Birliği	% 32
— Batı Avrupa	% 19
— A.B.D./Kanada	% 4
— Orta Amerika	% 47
— Güney Amerika	% 39
— Çin Hariç Asya	% 63
— Afrika	% 69

Kaynak : Dünya Tarım örgütü (FAO) üretim yıllıkı, 1971, Tablo 6.

Çevirenin notu : Türkiyede ayni oran yüzde 62'dir. (Üçüncü Beş Yıllık Plan, Sahife 145).

Kısım A. — Tarım, Hayvancılık, Ormancılık ve Balıkçılık

Üçüncü dünya gerçek adiyle bir tarımsal dünya olarak bilinip, tanınır. Herşeyden önce nüfuslarına bakılınca bunun doğruluğu anlaşılır. Aşağıdaki verilerde, değişik büyük bölgelerin tarımsal nüfusuyla genel nüfus ara-

sındaki oranları verilmiştir. Tarımsal nüfus, sadece geçimi daha çok tarıma bağlı olan insanları içine alır ve kırsal nüfusla karıştırılmamalıdır.

Burada Asyanın yüksek kentleşme düzeyine erişmiş Japonya'yı da içine aldığı düşünülürse, Asya ve Afrika'da tarımsal nüfusun toplam nüfusun üçte ikisini oluşturduğu, ve Latin Amerika'da bu oran epeyce daha düşük olmakla birlikte Avrupa'ya göre iki ve ABD ile Kanadaya göre dokuz kat fazla olduğu söylenebilir.

Ama tarımsal nüfusun bu derecede yüksek bir orana ulaşmış olmasına karşılık üçüncü dünyanın bütün tarımsal üretime katkısı üçte bir oranında kalmıştır. Bu durum tarımsal verimliliğin buralarda çok düşük ve tarımla hayvancılığın birlikte çok geri bir düzeyde bulunuşu ile ilgilidir. Dünya Tarım örgütü belgelerinde belirtildiğine göre gelişmiş ülkelerde randımanlar genel olarak pirinçte üç kat, kalite buğdayda iki kat, darı ve Hint darısında iki kat, pamukta iki ila üç kat, soya ve yer fıstığında iki kat daha yüksektir. Hayvancılık, et ve sütle ilgili verimlerde durum daha da karanlıktır.

Üçüncü dünyanın bu alanda olsun bir tırmanışı yok mudur? Bunun karşılığı 1952-1956 ile 1968 tarımsal üretim endekslerinin gelişmesini gösteren Tablo II-2'de verilmiştir. Bölgelerin bütününü gösteren rakamlar —ki yaklaşık rakamlardan ileri gidemez, çünkü basit ortalamalardan çıkarılmıştır— ancak şunu ortaya koymaktadır: Üçüncü dünyanın tarımsal üretimi gelişmiş ülkelerdeki tempoyla artmakta ise de, nüfus başına artış bunlardan epeyce geride kalmaktadır. Böyle olunca da, üçüncü dünya tarımcılarını, «zengin» ülkelerdeki tarımcılardan ayıran hendek genişlemektedir. Birleşmiş Milletler 1970 istatistik yıllığından anlaşıldığına göre, üçüncü dünyadaki gübre kullanımı azotlu gübrelerde bütün dünya tüketiminin ancak yüzde 17-18 ine, fosfatlı gübrelerde

yüzde 12-13'üne varabilmiştir ve potaslı gübrelerde oran daha düşüktür. Bu durumda başka bir sonuç beklenebilir miydi?

TABLO II-2

1968 için tarımsal üretim rakam endeksleri
(Baz: 1952-1956 dönemi)

	Bütün tarımsal üretim		Besin maddeleri üretimi	
	Toplam	*Hektar başına*	*Toplam*	*Hektar başına*
— Batı Avrupa	144	128	145	129
— Kuzey Amerika	126	101	133	107
— Okyanusya	166	123	174	129
— Sovyetler Bir.	174	145	176	148
Yukarıdaki 4 bölgenin tamamı	146	124	150	127
— Latin Amerika	145	98	149	101
— Ortadoğu	160	112	156	110
— Çin hariç uzakdoğu	149	108	151	110
— Afrika	144	102	140	99
4 bölge birlikte	149	106	149	107

Kaynak : Dünya tarım örgütü üretim yıllığı, tablo 7 ve 8.

Buraya kadar tarımsal ürünleri ile beslenme ürünlerinin nitelik ve fonksiyonlarını ele alıp, yollandıkları pazarları hiç gözönünde bulundurmadık. Bu boşluğu doldurmak için üçüncü dünyanın en büyük yedi ürünün, belli başlı gelişmiş bölgelere ihraca yönelen miktarlarını 1952-1956 döneminde ve 1969'da (Birleşmiş Milletler

ve Dünya tarım örgütü yıllıklarından) aldık ve artışları meydana koyacak şu sonuçlara vardık:

Kahve	% 67	
Çay	% 57	
Muz	% 92	
Kakao	% 71	(Bakla halinde)
Yer fıstığı	% 57	
Pamuk elyafı	% 86	
Doğal kauçuk	% 65	
Basit ortalama	% 71	

Böylece bütün üçüncü dünya tarımsal üretiminin sadece % 49 düzeyinde arttığı bir dönemde, en önemli yedi maddenin ihracatındaki artış yüzde 71'i bulmaktaydı. Bu rakamlar ne kadar kaba ve yaklaşık olsalar da farklar öylesine açıktır ki, üçüncü dünyanın üretimindeki gelişmenin özellikle gelişmiş ülkelerin gereksinimlerini karşılamaya yöneldiğini ve yerli nüfusa yönelmiş üretimdeki (özellikle yiyecek maddelerinde) artışın ise istatistik ortalamaların çok gerisinde kaldığı sonucunu derhal çıkarabiliriz. Birleşmiş Milletlerce yayınlanan **«1965 Dünya Ekonomisi Etüdü»** de Afrika ve Batı Asya'da bazı durumlarda ticarî amaçlara yönelmiş tarımın hızla geliştiğini, ancak bunun ezici bir oranının ihracata yöneldiğini ifade ederek (ikinci kısım) bizi doğrulamaktadır (Sahife 135). Demek oluyor ki, tarımsal üretimin üçüncü dünyadaki itici gücü gelişmiş kapitalist ülkelerdeki taleptir. Bu ürünlerdeki üretim artışı, diğer etkenler arasında, Latin Amerika'da United Fruit Çin Hindinde Michelin, Liberya'da Firestone plantasyonları ile ilgili bir sonuçtur. Ünilever'in hemen her yerde ilişkileri vardır ve bu listeye daha çok ilaveler yapılabilir. Kendi düzeninin en çok gereksinim duyduğu ürünleri, üçüncü dün-

ya halklarının en çok gerensinim duyduğu ürünler zararına daha hızlı geliştirmek emperyalist düzenin eylem çizgisidir.

Ve emperyalist monopollerin eylemi, emperyalist devletlerce tamamlanmıştır. Avrupa ekonomi topluluğu (AET) nin gelişmeye yardım komitesi (CAD) 1966 raporu olan «Gelişmeye yardım çaba ve Politikaları» raporunda kapitalist gelişmiş ülkelerin tarıma yaptıkları yardımın tarımı «bugüne kadar iç beslenme için zahire yetiştirmekten çok ihracata yönelttiği» kabul edilmiştir. (Sahife 90).

Diğer taraftan, üçüncü dünya nüfusunun kalori ve protein gereksinimlerini kıtı kıtına karşılarken, buna karşılık «zengin» ülkelerde beslenme ve lüks beslenme için gerekli şeyleri yetiştirmekte yarış halindedirler. Üçüncü Dünya'nın kahve, kakao, muz ve hurmada dünya rekoltesinin ya tamamını, ya da tamamına yakınını ürettiğini unutmayalım. Çayın yüzde 70'i yer fıstığının yüzde 75'i de bu ülkelerde üretilir. Artık Ananas gibi ekzotik bitkilerden hiç söz açmayalım. Bu ülkeler topraklarında doğal kauçuk ve Jüt gibi endüstriyel ilk maddeleri yetiştirme tekeli olduğu gibi, pamuk elyafının yüzde 50 si de bu topraklarda yetişir. Ve en son olarak da üçüncü dünya geniş orman rezervlerine sahip olup dünyanın gereksinim duyduğu odunun üçte ikisini verirler.

Bir nokta kaydolunmaya değer. Bu nokta, sözünü ettiğimiz üretimlerin hemen hepsinin üçüncü dünya ülkelerinin hepsine serpiştirilmiş olmadığıdır. Bunlar arasında pek küçük bir özel grup tek üretimcidirler ya da tek üretimci olmuştur; kendilerinden bu anlamda söz edilir. Hindistan ve Seylan dünya çayının tek başına % 60'ını verirler. Beş ülke, büyükten küçüğe doğru Gana, Nijerya, Brezilya, Fildişi kıyıları ve kamerun, dünya

kakao üretiminin üç çeyreğini (% 75) verirler. Doğu Pakistan (Bengla Desh) ve Hindistan, dünya jüt üretimin % 75 ini, Malezya ve Endonezya Doğal kauçuğun % 70 ini ve dört ülke (Hindistan, Nijerya, Senegal ve Brezilya) sosyalist olmayan dünyadaki yer fıstığının yüzde 60'ını üretirler. Bu uzmanlaşma üretici ülkelerin kendi eserleri midir? İki örnek buna bir karşılık getirir. 1920'de kahveyi Madagaskarlılar hiç bilmezlerdi. İlk olarak Fransız sömürgecileri «ülkelerinde» bol kahve bulmak ve para kazanmak için kahve ekimini buraya getirdiler. Şimdi bu büyük adanın bir numaralı ihraç ürünü kahvedir. 1930'da birer Portekiz sömürgesi olan Anglo ve Mozembikte pamuk üretimi önemsiz derecede idi (Bir kaç yüz ton). Bugün bu iki ülkede yetişen 70.000 ton pamuk Portekizde kurulan tekstil endüstrisini beslemektedir. Portekiz bu endüstriyi «ülkede» kurmak isteyince pamuk ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Biraz da balıkçılığa bakalım. Dünya kıyılarının dörtte üçüne sahip olan üçüncü dünya balık üretiminin sadece yüzde 41'ini sağlar. Dahası var, balıkçılıkta dünyada son zamanlarda en ön sıraya geçen Peru çıkarılınca bu oran yüzde 24'e düşmektedir. Çünkü Peru gelişmiş kapitalist dünyanın ihtiyaç duyduğu balık ununu sağlamak için en çağdaş balıkçılık gereçleri ile donatılmıştır.

Kısım B. — Madencilik

Dünyadaki maden üretiminin (Asya'daki sosyalist ülkeler müstesna), 1969'da aşağıdaki büyüklük sırasını izlediğini ansıyalım (Tablo II-1) den.

Sovyetler Birliği ve Sosyalist Avrupa ülkeleri	% 31.5
Gelişmiş Kapitalist ülkeler	% 41
Üçüncü Dünya	% 27.5

Birinci grup ülkeler çıkardıkları madenleri kendileri kullanırlar (Sovyetlerin Batı Avrupa'ya büyük ölçüde gaz ihracı ve ufak tefek bazı değişimler dışında). Bu nedenle biz dikkatlerimizi bir ortak hayat içinde olan diğer iki ülkeler grubu üzerinde toplayacağız.

Global hacim olarak yukarıda görülen rakamlardan anlaşılacağı üzere, yeraltından çıkarılan ürünlerde rakamlar gelişmiş ülkelerde Üçüncü Dünyaya göre çok daha önemlidir, hem de yarım misli fazlasıyle. Ama üç önemli nokta gözden kaçmamalıdır:

(a) Toprak altı üretimde gelişmiş ülkelerin üstünlüğüne karşın, bu üretim ülkelerin toplam ulusal üretiminde pek önemsiz bir yer tutar. Her ne kadar yeter derecede kesin rakamlar yoksa da üçüncü dünya ülkelerinde bu kesimin toplam ulusal üretim içindeki yeri daha önemlidir.

(b) Bu alanda, diğer alanlardan farklı olarak, iki ülke grubu arasındaki fark kapanmaktadır. Şöyle ki 1962-100 olarak baz alındığında 1969 madencilik endeksinin gelişmiş ülkelerde 117 olmasına karşılık, gelişmemiş ülkelerde 159'dur. Yani üretim artışı bu alanda gelişmiş ülkelere göre 3,5 kat daha fazladır. Üçüncü dünya toprak altına dayanan üreticilikte eğilim şeklindeki uzmanlık artmaktadır.

(c) Son olarak, sektör kendi içinde düşünüldüğünde, bazı alanlarda gruplardan biri bazılarında ise ötekisi ağır basmaktadır. Gelişmiş ülkeler kömür (gerileyen bir enerji kaynağı) ve gaz (ilerleyen enerji kaynağı) alanlarında önemli bir üstünlüğü elde tutarlarken, üçüncü dünya ülkeleri çağdaş enerjinin dev enerji kaynağı olan petrolde çok üstün durumdadır ve bu üstünlük gitgide artmaktadır. Metalik madenlerde de çok çekici bir durumdadırlar ve bu durum daha da iyileşmektedir.

Öyleyse önce petrolden başlıyalım. 1970'te, üçüncü

dünya 1.314 milyon ton ile dünya üretiminin % 57'sini elinde tutuyordu. Ama bu oran 1970'te sadece % 47 idi. Ayni süre içinde dünyanın ve elbette ayni zamanda kapitalist dünyanın bir numaralı petrol üreticisi Amerikanın yüzdesi % 33.2'ten % 21'e düşmekteydi.

Tek başına kapitalist dünyanın (gelişmiş ve az gelişmiş) üretimi düşünülünce, 1960 tan 1970'e, üçüncü dünyanın payının % 56 dan 70'e yükseldiği görülür. Doğal olarak gelişmiş ülkelerin payı da buna paralel olarak azalıyordu.

Gelecek ne gösteriyor? B. Milletler 1970 istatistik yıllığında verilen bilgilere göre (Tablo 73) Tek başına gelişmiş kapitalist ülkelerin hepsinin % 85'ini üreten Birleşik Amerika'nın rezervleri 4 milyar tonu aşmıyacaktır. Dünya rakamı ise 73 milyar tondur. Bugünkü üretim temposuyla da bu rezervler on seneden önce tükenecektir. Sovyetler Birliğininki sosyalist ülkeler üretiminin onda dokuzunu vermektedir, rezervleri ise en çok 8 milyar tahmin edilmektedir. Oysa üçüncü dünyanın rezervleri toplam rezervin % 79 una eşit ve 57,6 milyar ton civarındadır. Bunun da 48.6 milyar tonu (yani dünya rezervinin % 66 sı) Orta-Doğu ve Cezayir'dedir.

Bu rakamlar gösteriyor ki, yeni ve önemli buluşlar olmasa bile, nükleer enerjinin petrolün yerini alması için geçmesi gerekli gelecek on yıllarda (3,4,5...?) Üçüncü dünyanın petrolünün endüstrileşmiş ülkelerin enerji dengelerinde en kesin rolü oynayacak demektir. Çünkü, bu petrolün aslan payı bu ülkelere sevkolunacaktır. (Aşağıda göreceğiz).

Madenler — 1956'da üçüncü dünya bütün dünya demir üretiminin % 13 ünü vermekteydi (1). 1968 ve

(1) Demir cinsi metallerde bütün rakamlar cevher içeriğine göre hesaplanmıştır. Karşılaştırmalar ancak bu yolla ciddiyet kazanabilirdi zaten. (Boksit bu kuralımız dışındadır).

1969'da bu oran % 27'ye yükseldi ve sosyalist ülkeler dışındaki üretimin % 40'ına ulaştı. Bu madenin % 85'e yakını endüstrileşmiş kapitalist ülkelere yönelmiştir. Çünkü buralarda maden damarları ya tükenmiş ya da düşük cevherli rezervlerden başka olanak kalmamıştır. Bu nedenledir ki, elinde düşük oranlı çok önemli yataklar bulunan Fransa (derecesi % 35) demir-çelik sanayiini geliştirmek için çelikhanelerini limanların (Dünkerk ve gelecekte Fos-sur-mer de) yakınında kurmak zorunda kalmıştır. Nedeni Afrika'nın zengin madenlerini kendine çekmektedir. Üçüncü Dünya gerçekten dünyanın cevherce çok yüksek (buradan itibaren «tenörü yüksek» deyimini kullanacağız) maden yataklarına sahiptir: Siera Leone'da ve Sili'de % 60, Angola'da % 63, Gabon'da % 64, Monitonya, Brezilya, Venezuela ve Hindistan'da % 65

Bir diğer metal cevheri olan boksit ve alüminyuma gelince. Tüketim son kırk yılda kırk kez artmıştır. Üretim olarak Üçüncü Dünya epeyce egemen durumdadır. Dünya üretiminin % 55'i ve kapitalist dünya üretiminin % 69 u buralardan gelmektedir. Üçüncü dünya boksitinin onda dokuzu da gelişmiş endüstri ülkelerine ihraç olunmaktadır.

Bakırda, Birleşik Amerika ötedenberi dünyanın başta gelen üreticisi olduğundan, Üçüncü dünyanın durumu daha az elverişlidir. Amerika Birleşik Devletleri Dünya üretiminin % 44 ünü ve kapitalist dünya üretiminin de % 54 ünü sağlamaktadır. (Ancak Rusyanın büyük rezervleri unutulmamalıdır.) Üçüncü dünyanın hemen bütün bakır üretimi de gelişmiş ülkelere ihraç olunur. Kalay alanında da durum böyledir. Oysa üçüncü dünya bu madende tekel halinde olup üretimin % 94 ünü sağlamaktadır.

Aşağıda gösterilen ve ilk üçü özel çelik imalatında

önemli yer tutan metalik madenlerde de üçüncü dünyanın üstünlüğü kesindir (1). Bu ürünlerin hepsi ihraç olunurlar.

	Dünya üretiminde %	*Sosyalist ülkeler hariç Dünya üretiminde %*
	(Yaklaşık)	*(Yaklaşık)*
Krom	62	97
Manganez	54	89
Kobalt	—	75
Antimuan	58	90

Son olarak, üçüncü dünyanın sosyalistler dışındaki dünya üretiminde doğal fosfatın % 36, kurşunun % 32 ve çinkonun % 25 ini çıkardığına işaret edelim ve konuyu elmas ile tamamlayalım. Endüstri ve süs eşyası olarak değer taşıyan bu konuda üretimin hemen tamamı Afrikaya aittir.

Emperyalizm ve ilk maddeler

Eğer emperyalist büyük güçler hatta en küçükleri de, üçüncü dünyadan çok önemli miktarda ham madde çekiyorlarsa bunun nedeni gereksinimleridir. Bu gereksinim çok hayatidir.

Gereksinimin büyüklüğü ölçülebilir. Eğer gelişmiş kapitalist ülkelerin tamamı alınırsa (ki bunlar Avrupa ekonomik işbirliği üyelerine eşittir), bunların birbirleri-

(1') Burada bir yanlışlık olacak, çelik üretiminde önemli madenler krom, manganez ve antimuandır. Kobaltın konuyla ilgisi yoktur. (Çevirenin notu).

ne satışları alınmazsa ve belli bir mal için ülkenin kendinden sağladığı ile üçüncü dünyadan ithal ettikleri gözönünde bulundurulursa, gereksinimlerin yüzdesi açısından, üçüncü dünyadan ham maddeler sağlama açısından çok ciddi bir yaklaşıma varılmış olur (1). Bu esaslar üzerine sosyalist Avrupa'nın bazı satışları da konulunca, denebilir ki, 1970'de gelişmiş kapitalist dünyanın üçüncü dünyaya bağlılık derecesi yaklaşık rakamlarla şöyledir:

— Petrol ihtiyacının	% 55 i
— Demir ihtiyacının	% 35 i
— Boksit »	% 64 ü
— Krom, manganez ve antimuan ihtiyacının	% 85 i
— Kobalt »	% 70 i
— Kalay »	% 82 si
— Bakır »	% 40 ı

Bunlara tarımsal ilk maddeler bakımından tam bağlılığı ekleyelim: Kauçukda tam bağlılık, (Dünya doğal ve sentetik kauçuk tüketiminin üçte biri), yağlı tohumlarda (yer fıstığı, defne v.b.) ve odunda kuvvetli bağlılık ve pamuk elyafında % 30-40 bağlılık.

Bu olayların ortaya koyduğu bulgulardan şu şaşmaz sonuca varabiliriz: Endüstriyel emperyalizm düzenin sadece gelişmesi değil, fakat ayakta kalabilmesi de, üçüncü dünyanın enerji ve endüstri ham maddelerinin üzerinde devce ve gitgide artan ölçüde araştırma yapılması şartına bağlıdır. Bu arayıp deşme temel ürünler olan demir ve petrolde özellikle artmalıdır. Emperyalizmin üçüncü dünya ham maddelerini yağma etme zorunluluğu ekonomik ve politik alanda çok önemli sonuçlar çı-

(1) Bakınız, Pierre Jalée, *L'imperialisme en 1970,* kesim 2 ve 9. Maspero Küçük kolleksiyonu.

karmaktadır. Bunu son sentez kesiminde ele alacağız.

Ancak birçok olaylar üzerinde dikkatlerimizi toplamamız gerekir. İlk olarak şu gerçek: Emperyalizmin üçüncü dünyanın ilk maddeleri için duyduğu gereksinim çok hayati olduğundan bu kaynakları ya kendine maletmek ya da sıkı şekilde kontrol etmek ister. Denebilir ki çok yakın bir zamana kadar bu sahiplenme ve kontrol tam ve mutlaktı. Başlangıçta uluslar ötesi monopollerin kendi çalışma alanlarına giren üretim kaynaklarına ya kişisel olarak el koymuşlardı ya da bunları kontrol edebiliyorlardı. Ama bir kaç on yıl öncesinden beri ve özellikle yeni Afrika'nın madenlerinin işletilmesinde, el koyma (sahip çıkma) da sayıların çoğalması genelleşti. İki, üç, dört ve hatta bazen sekiz ya da on değişik ulusa bağlı şirketler, fabrikaları ürünlerini satarken çok sert rekabet içinde oldukları halde şu ya da öteki maden damarını sömürerek işletmede birleşirler, ele verirler. Burada ekonomi dünyasının emperyalist tipte bir bütünleşme (entegrasyon) görmekteyiz. Bu konuyu başka yerlerde de ısrarla belirtmiştik (1).

Sömürgelerin azad edilmesiyle (dekolonizasyon ile) bu sahip çıkma ve kontrol birgün dirençle karşılaşacaktı. Bu direnmelerin üçüncü dünya'daki ilk şekli şu şekilde oldu: üçüncü dünya ülkeleri emperyalist monopollerin sultasından kurtulmak için girişimlerin % 51'ine sahip olmayı istediler. Monopoller bu talebi lütfedip kabullendiler. Çünkü, bir işletmede azınlıkta olma durumu, gerçekte, işletmeyi kontrol etmelerine hiç de engel değildir. Çünkü yabancılar (monopoller) fikrin, organizasyonun, mobilyaların ve özellikle pazarların sahibidirler. Çoğunluk paylarına sahip olmak biçimsel bir tatmin (doyum) sağlamaktan ileri gidemez. Yerliler çoğunluğu

(1) Bakınız. PİERRE Jalée, adı geçen kitap.

ellerinde tuttuğu halde de işletme onları dışardan elektronik dalgalarla yöneten monopolün bir antenidir ve yabancı çıkarlara hizmet eder. Hatta yerli devlet bu işletmelere ortak olunca o da yeni sömürgeciliğin sulta ve sömürü zincirinde bir halka durumuna gelir.

Bunun dışında, örneğin Şili Halk Birliği'nin kendi bakır madenlerini gerçekten millileştirmek yolunda ya da Cezayir'in petrolüne gerçekten sahip çıkma çabaları gibi verilmiş savaşlar vardır. Bu eylemlerin olabilecek en iyi şey olduğunu, ya da ilk kaydolunan başarıların gelecekte de meydana çıkacağını iddia etmiyoruz. Ama bütün bunların kendi başlarına devrimci eylemler olmasa da, gene emperyalist sömürü yapısının ta kendisine yapılmış bir saldırı olarak görünürler. Bu eylemler tam anlamiyle kurtarıcı eylemlerdir.

Bu nedenle de emperyalist dünyayı korkutuyor. Yine bu nedenle Nato assamblesi, 1971 Eylülünde, üye ülkeleri «Dünyanın politik olarak kararlı bölgelerindeki petrol işletmelerini konsorsiyum ya da başka yollarla finanse etmeye» çağırmıştır (1). Çünkü, üçüncü dünya bütünüyle politik olarak istikrarsız bir bölgedir. Kuzey denizinde ve Alaskanın kuzey kuyularında petrol sondajları, Avustralya'da yer altında hummalı aramalar şeklinde beliren emperyalizmin ümitsiz çabalarının kaynağı buradadır. Alınan sonuçlar değişiktir. Norveç ve Britanya adalarının çok açıklarında Alaska'da bulunan petroller dünyadaki üretime göre epeyce düşük ölçektedir (hadi Alaska'dan yapılacak petrol taşımasının pahalılığını bir yana bırakalım), ama Avustralya'da durum değişiktir. Bu ülkede toprak altında çok sayıda madenler bulunmuştur: Kömür, demir, bakır, kurşun ve çinko ile nikel. Şunu ifade edelim ki, Avustralya son rakamlara

(1) Le Monde, 30 Eylül 1971.

göre boksit ve manganezde, üçüncü dünyanın bütün dünya üretimindeki payına yetişmiştir. Buna karşılık demir —ki bir temel ham maddedir— üretimi üçüncü dünyada hızla artarken, Avustralya'da gelişme ağır gitmektedir. Ama bütün bunlar kısa süreli gözlemlerdir.

Kısım C. — İmalat endüstrileri

Üçüncü dünyanın büyük ham madde üretimleri tamamıyle gelişmiş kapitalist ülkelere ihraç olunurken, kendi endüstrilerinin henüz çekirdek halinde oluşu şaşırtıcı sayılmamalıdır. 1969'da bütün üçüncü dünyanın dünya üretimindeki payının % 7.1 ve kapitalist dünya üretimindeki payının % 10.4 te kaldığı unutulmamalıdır.

Üçüncü dünyanın bu en küçük üretimi de değişik bölgeler arasında pek farklı şekilde dağılmıştır:

— Latin Amerika	% 4.9 275 Milyon nüfus ile,
— Güney ve Doğu Asya	% 3.7 1055 Milyon nüfus ile,
— Afrika ve Orta Doğu	% 1.8 410 Milyon nüfus ile.

Bu tabloya bakılarak, Latin Amerika'nın nüfus başına endüstrileşme derecesinin Güney ve Doğu Asya'ya göre beş kat ve Afrika ile Ortadoğu'ya göre ise dört buçuk kat fazla olduğu söylenebilir. Ama unutulmamalı ki Latin Amerika bile kapitalist gelişmiş ülkelere göre 7,5 kez az endüstrileşmiştir nüfus başına. Ve 1963 ile 1969 arasındaki gelişmeyi gösteren aşağıdaki rakamlar gelişmişlerle gelişmemişler arasındaki açığın azalmadığını ortaya koymaktadır:

1969 İmalât Endüstrisi Ürünleri Endeksi
(1963 = 100)

Sovyetler Birliği ve Sosyalist Avrupa ülkeleri	164
Gelişmiş kapitalist ülkeler (Güney Afrika dahil)	145
Üçüncü Dünya (Güney Afrika hariç)	148
Bundan Latin Amerika	(145)
Doğu ve Güney Asya	(153)

Kaynak : Birleşmiş Milletler istatistik yıllığı 1970, tablo 9.

Asıl konuya geçmeden önce, sosyalist Avrupa ülkelerinde artışın gelişmiş kapitalist ülkelere göre daha canlı olduğunu belirtelim. Ama konumuz için önemli olan özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde altı yıllık gelişmesinin % 45 olmasına karşılık, üçüncü dünyada mamul üretiminin global olarak % 48 artmış olmasıdır (Bu oran yer altı ham maddeleri için daha önce kaydettiğimiz % 59 un çok altındadır). İlk ülke grubundaki nüfus artışlarının farkı düşünülünce, birey başına artışın gelişmiş kapitalist ülkelerde daha canlı olduğu görülür. Yani ara kapanmayıp açılıyor.

Ve bildiğimiz gibi bunun nedeni, daha önce gördüğümüz gibi, hammedde yokluğu değildir. Aksine kapitalist dünyanın demir madenlerinin % 40 kadarını çıkaran Üçüncü Dünya, dünya çeliğinin sadece % 6,5 unu üretebilmektedir. Boksitin % 69 unu çıkarırken, alüminyum üretiminde % 6 da kalmaktadır. Ayni rakamlar kalay için sırayla % 94 ve % 11, kauçuk için (Doğal - sentetik) % 35 ve % 3 tür. Sadece bir tek ilk madde, üçüncü dünyada iyice bir oranda işlem görmektedir: Pamuk. Pamukta işleme oranı üçte iki civarındadır.

Ancak bunlar dışında, üçüncü dünyada birçok endüstri kuruluşları vardır ki, akla diğer soruları getir-

mektedir: Kapitalleri nasıl oluşmuştur? Gelişmedeki etki payları nedir? Kapital hareketleri ile ilgili bölümde daha iyi sorunlar vardır ama önce bunlara karşılık arayalım. Latin Amerika büyük farkla üçüncü dünyanın en çok endüstrileşmiş bölgesi (hiç olmazsa bazı ülkelerde) olduğundan, bu konuda son derece elverişli bir araştırma alanı olmaktadır.

Birleşmiş Milletlerin Latin Amerika Ekonomik komisyonu (L.A.E.K. raporuna göre 1955 ile 1962 arasında gerçekleştirilen yatırımların % 81.7 si, Latin Amerika dışı kaynaklıdır. Brezilya'da bir yasama organı komisyonu şu sonuçlara varmıştır: Yabancı kapital, kapital piyasasının % 40 ını, motörlü taşıtlar üretiminin % 100 ünü, ilaç endüstrisinin % 80'e yakınını, kimya endüstrisinin yaklaşık olarak % 30 unu, mekanik üretimin % 39 unu, otomobil yedek parçaları üretiminin % 62 sini, alüminyumun % 48 ini, çimentonun % 90 ını, deniz ulaştırmasının % 82 den fazlasını ve uluslar arası uçak hatlarının % 77'sini, 1968 yılında yabancılar kontrol etmektedir. Ayni komisyona göre yabancı çıkışlı yarısı Birleşik Amerika kaynaklı olup, diğer uluslara ait kapitaller ise, Federal Almanya, İngiltere, Fransa ve İsviçre'ye aittir (1).

Philippe Simonnet ise incelemesinde Brezilya'da, besin endüstrisinde ilk üç, lastikte ilk dört, elektrik donatımında ilk üç, tekstilde ilk iki, petrol rafinajında 2 nci, 3 üncü, 4 üncü ve 6ncı büyüklükteki işletmeler yabancılara aittir. Hatta temel endüstrilerin bile bu elkoymadan kurtulamadığını ekliyor: İkinci büyük elektrik enerjisi üreten firma Kanadalı, siderürjide üçüncü büyük % 40 Japon, dördüncü Belçika etkisinde beşinci de ünlü Betlehem'in % 49 hissesi var ve altıncı Alman. Arjantin'de,

(1) Le Monde, 8 Aralık 1970.

50 en büyük firmanın 20'si yabancıdır. En çok girilmiş endüstriler, elektrik enerjisi, petrol rafinajı, kimya, ilaç, otomobil, metallürji, elektrik donatımı ve soğuk depo tesisleridir. Bu kuruluşlar uluslararası araç ve temellerle donatıldığından millî kuruluşlara göre daha dinamik olmuşlardır. 1961 ile 1966 arasında Arjantin'in endüstriyel üretimindeki artış % 13'te kalırken bu kuruluşların satışları % 66 oranında artmıştır (1).

Bu kuruluşlar, çoğu zaman olduğu gibi zaten var olan bir işletmeyi satın alarak yerleşme yolunu seçmeyip, doğrudan kuruluşa gittikleri zaman, üçüncü dünya ülkelerinde elbette iş olanakları yaratırlar. Üçüncü Dünyanın ithalât olanakları hemen bütün dünyada kısıntılara gittiğinden, emperyalist metropol kapitalleri genel

---

(1) Anladığımız kadarıyle ne A.G. Frank ve ne de kitabın yazarı Pierre Jalée montajdaki asıl kazığı lâyikiyle kavrayamamışlardır. Montajcı kendisi ya da benzeri montajcıların dışında ithalâtı yasaklatır. Montaj millî endüstri sayıldığından bu yola gidilir. Bu yolla monte edilen metaın yüzde 100 ünün ithalini yasaklatan montajcı (ve asıl arkadaki yabancı monopol), metaın diyelim % 40 ya da 60'ı üzerinden ithalât tekeli kurar. Örneğin lastik fabrikaları Türkiye'ye lastiğin % 100 olarak ithalatını yasaklatmışlar, ama ayni zamanda en az on yıl lastiğin % 70'inin, 5 yıldır da yüzde altmış'ını (üç firma-dört marka) olarak aralarında paylaşmışlardır. Lastik montaj fabrikaları kurulmasaydı belki 10 lastik firması pazarın % 100 ünü paylaşacaklardı. Eşit paylaşsalar payları % 10 tutardı. Oysa fabrika kurulunca % 70 ini üç firma paylaştı ve yukarıdaki % 10 da % 23'e çıktı.

Doğal olarak fabrika kurulunca çeşitli reklam oyunlariyle, devlet politikasına etki yapılarak oto lastiği tüketiminin artırılma olanağı bulunup, sömürünün büyütülmesi, yukarıdaki hesaba dahil değildir. (Çevirenin notu).

olarak «ithalât ikamesi - ithalatın yerini tutma» eğilimi içindedirler. Montaj endüstrileri diğerleri arasında buradan doğmuş serpilmiştir. Gelişmiş endüstri ülkelerinden ihracat gitgide zorlaştığından, bunun yerine malı yapacak imalâthaneler ve yeterli ölçüde kapital ihraç olunur. Bu çeşit ithal ikamesinde André-Gunder Frank iki belli başlı kusur görüyor:

1 — Süreç gelir dağılımı ve talebe göre ayarlanır. Bu nedenle de en çok yüksek gelirlilerin alacağı tüketim mallarına yönelir.

2 — Varolan çizgileri belli yapılara uygun olarak üretim malları fabrikaları kurulamıyacağından, sonunda olan şey bir takım ithalatın (tüketim malları) diğer ithalâtla yer değiştirmesidir.

A.G. Frank, (AEK) inde yabancı kapitallerin büyük kısmiyle, «ithal ikamesinin gerçekleşme olanağının en fazla bulunduğu alanlara yöneldiğini» doğruladığını bildirdikten sonra, analizini şu sözlerle bitiriyor: «İthalat ikamesine yönelmiş çabaların sonucunun ise, ekonomik büyümeyi yavaşlatmak olduğunu herkes bilir». Varılan sonuç, hele hangi yollardan gelerek çıkarıldığı hesaba katılırsa, son derece korkutucudur (1).

Son bir nokta daha. Emperyalist metropol kapitalleri gitgide artan ölçüde, kendilerine daha başka avantajlar sağlayacak özel ya da kamu kuruluşlarıyle ortaklıklar kurarlar. Madencilik konusunda anlattığımız gibi, bu biçim kuruluşlar, çoğunluk kimde olursa olsun, teknik ve ekonomik güçler arasındaki dengesizlikler nedeniyle, yabancı kapitalin kontrolü altındadır. Yabancı kapitallerle ortak olarak, onun izinde giderek ulusal ser-

(1) A.G. Frank, *Le Developpement du sous developpement*, Maspero, 1970, sa. 171, 135.

maye «gayri millileşir» emperyalist monopolcü işletmeler ister tamamen yabancı ellerde, isterse ortaklık halinde olsun sadece bir çeşit çıkar güderler ve bir tek stratejiyi meydana koyarlar: Monopollerin çıkarı ve monopollerin stratejisi. En dinamik kesimlere kitle halinde girip, bir çok alt endüstrinin kendine bağlı olduğu alanlara gelerek, bütün ülke ekonomisini millî olmayan amaçlar arkasında toplarlar.

III. ÜÇÜNCÜ DÜNYA DIŞ TİCARETİ

Uluslar arası ticaretin ve daha da özellikle üçüncü dünyanın gelişmiş kapitalist ülkelerle ticaretinin incelenmesi, bu iki ülke arasındaki bağımlılık ve sömürme ilişkilerine değinen yeni görüşlerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Ayrıca daha önce yapmış bulunduğumuz gözlemleri güçlendirip kesinleştirecektir.

Bu kesimi beş bölümde inceleyeceğiz:

Bölüm A — Dış ticaretin global gelişmesi
Bölüm B — Ticaretteki kararlılık
Bölüm C — Eşit olmayan değişim,
Bölüm D — Ticaret ortakları
Bölüm E — Deniz taşıması.

Bölüm A. — Dış ticaretin Global değişmesi

III-1 sayılı tablomuz cari fiyatlarla ve yığın tutarlardaki (sütun 1) dünya dış ticaretinin 1948-1969 yılları arasındaki gelişmesini vermektedir. 2, 3, 4 sayılı sütunlarda da dünyayı oluşturan üç büyük grub itibarıyle ihracatın yapıldığı yerleri ve yüzdeleri gösteriyor. Bu tablo sayısız tespitlere olanak vermekte ve çeşitli yorumları çağırmaktadır:

1. 1948 ile 1969 arasında gelişmiş kapitalist ülkelerin ihracatı cari (o günkü) değerlerle beş kattan, sosyalist ülkelerinki ise 8 kattan fazla artarken, üçüncü dünyada artış üç katın altında kalmıştır. Buradan özellikle şu sonuç çıkar: Üçüncü dünya 1948'de Dünya ticaretine % 31 oranında katılırken, bu, 1969'da yüzde 19'a düşmüştür. Buna paralel olarak gelişmiş kapitalist ülkelerin payları da % 62.5 ten % 69.2 ye çıkmıştır.

Böylece dünya ticaretinde üçüncü dünyanın payının oran olarak düştüğü sonucuna varılabilir. Bunda üç önemli neden vardır:

a. Üçüncü dünya ihracatının niteliği pek az değişmiştir. Muz, kakao, petrol ve boksit yirmi yıldır listelerde hep yer almıştır. Ayni dönemde, gelişmiş ülkeler ise yeni bir teknoloji ve endüstri devrimi geçirmişlerdir. Bu ülkeler özellikle birbirlerine gitgide artan sayıda, gelişmiş ve karışık ve bu nedenle de pahalı mallar satma olanağını bulmuşlardır.

b. Bu ülkeler arasındaki ticaret ülkelerüstü demir çelik birliği ve özellikle ortak pazar gibi birimlerden himaye görmüştür. Bu ünitelerin kuruluşuyla sınırlar ötesine taşılmış, paralar da kolayca birbirine çevrilmiştir.

c. Gelişmiş ülkelerin ihracatında büyük yer tutan endüstriyel ürünlerin fiyatları, ürünler ayni kalsa da,

TABLO III-1

Dünyada ihracatın gelişmesi ve dağılımı

	Yıl	Toplam ihracat (Fob milyon dolar)	Gelişmiş Kap. ülkelere %	Sosy. ülkelere %	Üçüncü Dünyaya %
DÜNYA	1948	57.500	64	7	29
	1960	127.500	65	12	23
	1969	272.710	70	10	20
Birleşik Amerika ve Kanada	1969	51.210	75	1	24
Batı Avrupa	1969	116.700	80	5	15
Y. Zelanda ve Japonya	1969	21.100	58	5	37
Toplam Gelişmiş kap. ülkeler	1948	35.960	65	4	31
	1960	83.920	70	4	26
	1969	189.040	76	4	20
TOPLAM SOSYALİST ÜLKELER	1948	3.690	41	47	12
	1960	15.020	19	72	9
	1969	31.225	26	60	14
Latin Amerika	1969	15.630	74	6	20
Afrika	1969	13.610	81	6	13
Orta doğu	1969	9.920	76	2	22
Doğu ve Güney Asya Okyanusya	1969	13.310	62	7	31
TOPLAM ÜÇÜNCÜ DÜNYA	1948	17.860	74	3	29
	1960	28.970	74	5	21
	1969	52.640	74	6	20

Kaynak: B. Milletler istatistik yıllığı, 1965, Tablo 148 ve 149. 1970, Tablo 145 ve 146.

devamlı bir artma eğilimi içindedir. Oysa üçüncü dünyanın temel ürünlerinin fiyat artış eğilimi daha yavaştır, hatta bunlar çoğu zaman düşmektedir.

Bu noktalara daha ilerde yeniden değineceğiz.

2. Kapitalist düzen içinde, ihracatın gittiği yerlerin dağılımı da gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler için çok farklıdır.

Birinci grup (gelişmiş) ülkeler özellikle kendi aralarında alışveriş yaparlar: 1969'da ihracatlarının dörtte üçü. Üçüncü dünyaya olan ihracatları ise çok azdır: beşte bir. Ama bunun ötesinde kendi aralarındaki ticaret gitgide artarken (yukarıda a ve b bentlerinde sayılan nedenlerle), üçüncü dünya ile ticaret gitgide azalmaktadır. Grubun kendi içindeki ticaret 1948 den 1969 a % 65 ten % 76 ya yükselirken üçüncü dünya ile ticaret % 31 den % 20 ye düşmüştür.

Buna karşılık, üçüncü dünya ticaretinin yüzde 25 ini gelişmiş kapitalist ülkelere akıtırken, diğer üçüncü dünya ülkelerine ihracatları sadece beşte birde kalmaktadır. Bu durum 1948 ile 1969 arasında da sürmüş, gelişmiş ülkelere olan ihracat % 68 den % 74 e yükselirken, üçüncü dünya içinde oran % 29 dan % 20 ye düşmüştür. Sosyalist ülkelere olan ihracat ise yeni ve düşük bir düzeyde kalmıştır. Diğer iki dünyanın karşıtı olarak, üçüncü dünya kendi içinde pek az alış veriş yapan bir dünya olarak tanımlanabilir. Bu durum alışkanlık ve sağduyuya aykırıdır. Çünkü herkes ilkönce ve özellikle komşusu ile alışveriş yapmak ister. Birbirinden uzak kıtaların birbiriyle pek az alış veriş yaptıklarını bir yana bırakalım ama Latin Amerikalılar kendi aralarında ancak genel ticaret hacminin yüzde 12 si oranında alışveriş yaparlar. Afrikada bu oran daha da küçüktür. Ve eğer Asya ülkelerinin birbirleriyle olan ticaretleri biraz

yüksekse, bu bile uzak uzak ülkelerle yapılan ticaretin yarısından daha azdır.

(3.) Şurasını belirtelim ki, nasıl üçüncü dünya için yaptığımız gözlemler (1. ve 2. paragraflarda) bu grubu meydana getiren ülkelerin hepsinde ortak ise, gelişmiş kapitalist ülkelerle ilgili gözlemler de her ülke için ayni değerdedir. Farklar ortak yönelim sınırları içindedir. Yani her ülke için tescil edilmiş gelişme eğilimleri, bu gruplarda grubun tamamının hem değişmeyen ve hem de genel karakteristiklerini oluşturmaktadır. Bu nedenle buna mübadelelerin (dış ticaretin) *yapısı* adını verebiliriz.

(4.) Şunu da belirtelim ki, 1948-1969 döneminde para ile ifade edilen ihracatlarından kaybeden üçüncü dünyadır ama, gelişmiş ülkeler de *kendi ihracatları* için gitgide artan ölçüde üçüncü dünyaya bağlanmaktadır. Ancak şu olay üzerinde önemle durulmalıdır: İki grup devlet (ülke) şu ya da bu şekilde 38 milyar dolarlık bir dış ticarete ulaşmışlardır. Bu dış ticaret üçüncü dünya için % 74 oranını temsil ederken, gelişmiş ülkeler ihracatının sadece % 20 sine ulaşmaktadır.

Bu rakamlara bakarak, bir çok yazarlar, gerici olanlar da olmayanlar da var bunlar arasında, üçüncü dünyanın gitgide daha az önem taşıdığını ve limit bir durumda (bazılarının iddiası) metropollerin üçüncü dünyadan vazgeçebileceklerini belirtmektedirler. Varılan bu sonuçlar aslında istatistik verilerden mekanik olarak alınmıştır, bu verilerin altındaki gerçeğe hiç bakılmamıştır, bu gerçekler incelenmemiştir. Okuyucularımız bir önceki kesimde B bölümünde, emperyalizmin endüstriyel düzeni içinde üçüncü dünyanın enerji ve endüstri ilk maddelerinin bir ölüm kalım sorunu olduğunu meydana koyduğumuzu bilirler, kendilerinden bu bölüme bakmalarını rica ederiz. Bu ilk maddelerin, istatistikler-

de kayıtlı dolar değerlerinin gitgide azaldıklarına itiraz edilemez. Fakat dolar her şey için her yerde geçerli tek ölçü değildir. Hele emperyalist güçlerin üçüncü dünya ilk maddelerine madde ve fizik olarak bağlılığını hiç yansıtamaz. Dünya ticaretinde bunları satınalmaya harcanan dolarların azalmış olması, gerçekte bu bağlılığın hayati ve gitgide büyüyen bir şekil almasını engellemez.

Bir de, üçüncü dünya bölgelerinin ticaret dengelerine bir bakış fırlatmanın ilginç bulunduğu kanısındayız:

	Milyon dolar		
	İthalat	*İhracat*	*Kalan*
Latin Amerika ve Karaibler	16.390	15.580	— 810
Siyah Afrika	9.260	8.970	— 290
Cezayir ve Orta Doğu	9.730	13.850	4.210
Güney Doğu Asya ve Okyanusya	17.580	13.190	— 4.390
	52.960	51.590	

Kaynak : B. Milletler istatistik yıllığı, 1970 Tablo 145.

Buradaki üçüncü dünya ihracat rakamlarının toplam olarak tablo III-1 de gösterilenden daha küçük olduğuna (fark % 1,6 ila % 1.7 arasındadır) dikkati çekeriz. Burada kabahat bizim değildir, kaynaklarındır, kaldı ki anlattığımız konu açısından önemli de değildir. Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere Latin Amerika dış ticaretinde denge durumuna yaklaşmışken, Güney ve Doğu Asya büyükçe bir açık vermektedir. Gerçekten de bu bölgenin bütün ülkeleri, ve özellikle Güney Kore, Güney Vietnam, Tayland, Singapur, Pakistan, Filipinlerin ve daha küçük ölçüde de Hindistan'ın ekonomileri son

derece çürük bünyededirler. Diğer taraftan Cezayir ve Orta Doğu ülkeleri ise kayda değer bir fazla vermektedirler, ancak bunu da büyük petrol ülkelerine borçludurlar: Libya, Kuveyt, İran ve Irak'a özellikle... Ancak petrol ülkeleri olmalarından ötürü Orta Doğu ve Cezayir bir yana bırakılırsa dış ticaret açığı üçüncü dünya için % 15 civarındadır.

Kısım B. — Ticaretteki kararlılık

Üçüncü dünya ülkelerinin gelişmiş kapitalist ülkelere sevkolunan toprak ve toprak altı servetlerinin üreticisi olduğunu görmüştük. Gelişmiş kapitalist ülkeler ise, mamul mal üretirler ve üçüncü dünya bunlar için hafife alınamayacak bir pazardır. III-2 sayılı tablo bu iki grup ülke arasında dış ticaretin kararlılığı hakkında (ayni şekilde oluşu hakkında) epeyce kesin ölçüler getirerek, bu işaretleri rakamlarla belgelemektedir.

Bu tablonun en önemli kısmı tamamlayıcı notu olabilir. Çünkü bu not hissedilir şekilde istatistik rakamlarını tashih etmektedir. Gerçekten, gitgide, üçüncü dünyada maden firmaları madenlerinde olumlu değişikliklere uğramaktadır. Bu değişiklikle, ham maden yerine birinci derece füzyonlar (Çinko, bakır ve kurşun) ve boksit yerine alüminyum satılmakta ve bu suretle uzun mesafelere taşıma o kadar pahalı olmamaktadır.

İçinde daha çok maden bulunan bu ürünler işlenmiş olmakla beraber gene de «mamul maddeler» olarak değil, ham maddeler grubu içine sokulmalıdırlar. Çünkü aslında mamul madde değildirler. Bu şekilde yapılmış bir değerleme de önemsiz sayılmaz. Çünkü GATT (Dünya Gümrük Anlaşması Birliği) rakamlarına göre demir dışı metallerde üçüncü dünyanın ihracatı bütün ihracatının % 8 ini tutmaktadır.

TABLO III-2

Üçüncü dünya ile ileri kapitalist ülkeler arasındaki ticaretin kararlılığı (yüzdelerle)

	Yıl	III. Dünya ihracatı Gelişmiş ülkelere (%)	Gelişmiş ülkeler ihracatı III. Dünyaya (%)
— Mamul ürünler (1)	1956	11.8	77.4
	1969	20.6	79.8
— Maden ve sıvı yakıtlar	1956	21.5	3.1
	1969	34.2	1.5
— Ham maddeler	1956	30.9	4.1
	1969	20.3	4.1
— Besin ürünleri	1956	35.1	12.8
	1969	24.2	10.4
TOPLAM	1956	99.3	97.4
	1969	99.3	95.8

Kaynak : B. Milletler, İstatistik yıllığı 1965 tablo 152 ve 1970. Tablo III-2 dikkat edileceği gibi yüzdeler toplamı 100 ü bulmuyor. Bunun nedeni yüzdelerdeki ufak tefek hatalardır.

(1) Bu rakamda yanlış olacak, sanırız, birinci derecede işlem görmüş metallerde yer almıştır, ki 1969'da bunlar % 8 e eşittir ve aslında ham maddeler arasına konulması gerekir. Bir de, Hong-Kong kendi başına üçüncü dünyanın mamul ürünleri ihracatının % 20 sinden fazlasını vermektedir. Böyle olunca Hong-Kongda dışarı çıkarılarak Üçüncü Dünyanın gelişmiş kapitalist ülkelere ihracatı şu şekle sokulabilir:

Mamul ürünler	% 10	Ham maddeler	% 28
Yakıtlar	% 37	Besin ürünleri	% 25

Bunun gibi Hong Kong'un mamul ürünler ihracatı da bu sayılara girerek üçüncü dünya toplam rakamlarında yanlış değerlendirmelere sebeb olabilirler. Bu çok özel durumun düzeltilmesi hatta Singapur gibi diğer bazı limanlardan yapılan ihracatların da hesaptan ayni şekilde düşülmesi gerekir. Çünkü emperyalistler böyle serbest limanlarda hukuken ya da fiilen vergisiz imalat yapan tesisler kurmuşlar ve buradan kendi pazarlarına ihracata geçmişlerdir (En büyük Alman fotoğraf makineleri firmaları gibi).

Bu düzeltmeler yapılınca, üçüncü dünyadan gelişmiş ülkelere yapılan ihracatın onda dokuzunun şu maddelerden oluştuğu görülmektedir: Yakıtlar (petrol), ham maddeler, besin ürünleri ve onda biri de gerçekten mamul niteliğindeki ürünler. Buna karşılık, gelişmiş endüstri ülkelerinin üçüncü dünyaya olan ihracatlarının yaklaşık olarak % 80 i mamul ürünler ve % 10 u da besin ürünleridir.

Bu rakamlar, kapitalist dünya içinde uluslararası bir işbölümünün varlığını ortaya koymaktadır. Bu da «Sömürge paktı» denen eski durumun çağdaş şekle sokulmasından başka bir şey değildir. Bazı ülkeler kendi monopollerinin yönetimi altında gitgide artan ölçüde zenginleştirici endüstriyel işlemleri yaparken, diğer bazı ülkeler de gene ayni monopollerin ve onların devletlerinin sulta ve sömürüsü altında, uluslar arası monopollerin üstünlüğü sürdürüp güçlendiren besin ürünleriyle enerji ve endüstri ham maddelerini egemen dünyaya sağlayan birer hizmetkâr durumuna düşerler.

Emperyalist güçlerin endüstriyel kesimlerinin gelişmesi uğruna üçüncü dünyanın ham maddelerinin sömürülmesi üzerinde asla çok ısrarlı olmayacağız. Diğer taraftan, III-3 nolu tabloda 1969 yılı için emperyalist devletler sendikası ki aslında OECD (Avrupa ekonomik

işbirliği örgütü) dür, üyesi olan ülkelerin ithalatındaki üçüncü dünyadan gelen kısım görülmektedir. Her maddede sadece kurşun ve çinko dışında, üçüncü dünya'nın gönderdiği mallar % 50 nin üstündedir. 12 maddeden beşinde oran % 80 i geçmektedir. Buraya doğal kauçuğu almadık, çünkü, tarımından anlaşılacağı gibi üçüncü dünyanın payı burada % 100 dür.

Bu tabloda görülenler, bir önceki kesimde verilen bilgileri tamamlayarak, her zamankinden çok emperyalist düzenin güvenlik supabı olduğunu ve sadece uluslar arası ticaretin yığınından çıkarılmış istatistiklere bakarak yüzeyden ve vakitsiz sonuç çıkaranların vardıkları yargıları hiçe indirirler. Hiç bir istatistik kendi verileri üzerinde düşünmeyi menetmez. III-2 sayılı tabloda da durum böyledir. Bu tabloya bakanlar üçüncü dünyanın gelişmiş ülkelere olan ihracatında ilk maddeler payının 1956 da % 31 iken, 1969 da % 28 e düşmesinden hayrete düşebilirler. Bu petrol ihracatının fantastik (hayret verici) şekilde yükselişinin bu maddelerin oranını düşürmesindendir. İlk maddeler ihracatı ayni dönemde daha az göze çarpar şekilde gelişmişlerdir. Ama gelişme gene de güçlü olmuş ve gelişmiş kapitalist ülkeleri gitgide artan ölçüde beslemişlerdir. (Bakınız kesim 2, Bölüm B) 1956 ile 1969 arasında üçüncü dünyanın gelişmiş ülkelere olan ihracatı 52 den 187 ye yükselmişse (Baz, 1963-100) diğer maddelerin ihracatı ancak 91 den 132 ye yükselmiştir. 1963 ten 1969'a kadar olan artış, 1956 dan 1963 e kadar olan artıştan daha yüksektir.

Bir önceki kesimde işaret ettiğimiz gibi, toprak ve toprak altından elde olunan ilk maddelerde genel olarak, büyük miktarda ham madde üreten çalışmalarda uzmanlaşmaya işaret etmiştik. Her ülke düzeyindeki bu aşırı uzmanlaşma çok kısıntılı mal türlerinde olmuştur ki, biz bunu «tek üretime bağlanma» şeklinde yorumla-

TABLO III - 3

Kapitalist endüstri ülkelerinin (OECD) bazı hammaddeler ithalâtında üçüncü dünya'nın payı, 1969'da

	İthalâtta üçüncü dünyanın payı (değer açısından) (1)
	%
— İşlenmiş pamuk	74
— Hızarlık yada doğramalık ham odun	91
— Ham petrol	92
— Ham fosfat	54
— Demir cevheri	52
— Manganez cevheri	82
— Bakır cevheri	61
— Blister bakır	63
— Boksit	81
— Kalay (cevher yada konsantre)	88
— Çinko cevheri	33
— Kurşun cevheri	44

Kaynak : OECD, Dış Ticaret İstatistikleri, 1969.

(1) Buradaki rakamlar içinde OECD'nin hangi kaynak ülkeden gelirse gelsin bütün ithalât rakamları vardır. Yani Sovyet Blokundan gelenler de bunun içine girer. Ancak Sovyet blokunun yukarıdaki rakamlardaki payı çok önemsizdir.

yıp çevirebiliriz. Bu «tek üretime bağlılık» (1) durumun «tek ürünlü ihracata» yönelmesinden doğal şey olamaz. Çünkü üretim tamamen «başkalarının» gereksinimlerinin doyumuna yönelmiştir. Tablo III-4 de bu konuda bir takım örnekler vermektedir ve bunlar sadece örnek olmaktan maalesef uzaktır. «Maalesef» diyoruz, çünkü bir ülkenin bir ya da iki ürüne hatta sınırlı bir sayıda ürüne ihracatını bağlamış olan ülkeler ekonomik açıdan çok kolay yararlanılabilir bir durum gösterirler. Böyle bir ülke, belli bir yılın başında hatta içinde ne miktar mal sevkedeceğini de, ne fiyatla satacağını da bilemez. Şu hemen tamamiyle doğru sayılabilir ki, her ne kadar bütün mallar için birden gelmezse de, ham maddelerden bir geniş yelpaze malı ihracatında bulunan ülkeler, bir ya da iki maddeye dayanan ülkelere göre sarsıntılara karşı daha dirençli olabilirler. Bu sonuncu duruma uygun olan ülkelerde ihracat gelirleri belli bir kesinlikle değerlendirilemez ve buradan gelen başka uğursuz sonuçlardan da kaçınılamaz.

III-4 sayılı tabloda petrolcü ülkelerin durumu görülecektir: Venezuela, Suudi Arabistan, Irak, İran ve diğerleri. Bu ülkelerin ihracatında petrol ürünleri % 90 payı alırlar. Bu ülkelerde alınacak petrol miktarı bakımından bir problem yoktur. Fiyat konusunda da iyi durumlara geçmiştir. (Bu kaynakları işleten büyük ülkeler ve şirketlerle çıkarları kaynaştırmak yoluyla (2). Diğer taraftan bu ülkelerin diğerlerinden farklı olarak, dış ticaret dengesinde fazla veren ülkelerden olduğunu da kaydet-

---

(1) Fransızcası «Mono-Production» Tarımda «Mono-Kültür» (Ç.N.)

(2) Son petrol fiatı ayarlamalarıyle durum bu ülkeler lehine daha da önemli şekilde gelişmiştir. Buna önsözde değinmiş bulunuyoruz. (Çevirenin notu).

TABLO III-4

Üçüncü dünya ülkelerinden bazılarının ihracatında bazı ham madde ürünlerinin payı

(Genel ihracatın % si olarak)

	Yıl	Tarım ürünleri	Toprak altı Ham maddeleri
		%	%
— Cezayir, petrol ürünü,	1967	—	73
— Kamerun, kahve	1968	59	—
— Fildişi kıyıları, kakao	1968	58	—
— Gana, kakao kahve,	1968	87	—
— Gine, alümina ve boksit,	1966	—	62
— Moritanya, demir cevheri	1966	—	93
— Mısır, pamuk	1968	45	—
— Sudan, pamuk	1968	60	—
— Zahire, Bakır	1967	—	59
— Zambiya, Bakır	1967	—	92
— Brezilya, kahve	1968	47	—
— Bolivya, kalay	1967	—	55
— Şili, bakır	1965	—	64
— Kolumbiya, kahve	1968	66	—
— Ekvator, tarımsal ürünler,	1968	97	—
— Venezuela, petro ürünleri,	1967	—	92
— Suudi Arabistan (petrol ürünleri)	1967	—	93
— Irak, ham petrol	1967	—	93
— İran, petrol ürünleri,	1967	—	90
— Birmanya, pirinç	1965	58	—
— Kamboçya, pirinç kauçuk,	1967	74	—
— Seylan, çay	1968	60	—
— Türkiye, Besin ve tarımsal ürünler	1968	88	—

Kaynaklar : Dünya tarım örgütü, 1969 Ticaret yıllığı, 1969, tablo 127 ve uluslararası ticaret istatistikleri, 1967.

miştik. Yani onlar ilk bakışta anlata geldiğimiz emperyalist sömürü ve sulta düzeninden kısmen kurtulmuşlar ve fakirler arasında zengin duruma gelmişlerdir. Ancak, diğer taraftan düşünülünce, bunlar emperyalist sömürü düzenine diğer üçüncü dünya ülkelerinden daha sıkı şekilde bağlıdır. Özel durumlarından, ihracatlarının çeşidinden ileri gelen daha az gadre uğrama durumu üretimleri dünya petrol talebini aşınca değişecektir. Kendilerinin tek şansları bir yandan bugünkü konjüktür durumlarından yararlanarak daha elverişli kararlar almak için savaşmak, öte yandan da, bugün yapmaktan çok uzak oldukları şeyi yapmak, yani gelen fonlarla gerçek bir kalkınmanın temellerini atmaktır.

Son olarak bir fikir daha yeni yeni belirmiştir: Her ne kadar Batı Avrupa ve Japonya birçok ham maddeler bakımından üçüncü dünyaya bağlı ise de, buna karşılık Birleşik Devletler, emperyalist dünyanın başlıca gücü olan bu devlet, kendi kendine her alanda yeterli sayılabilir. Hatta bazı durumlarda ihracat bile yapar. Bu fikrin doğru olup olmadığını Harry Magdorf'tan alınan bu aşağıdaki tablo ile görmek istemez misiniz?

Amerika'nın maden ve petrol alanındaki millî üretimlere göre net ithalât yüzdeleri

	1937—1939 Ortalama %	1966 %
— Demir Cevheri	3	43
— Bakır	— 13	18
— Kurşun	0	131
— Çinko	7	140
— Boksit	113	638
— Petrol	— 4	31

Harry Magdorf'un bu konuda ilave ettiğine göre,

Başkana bağlı dış ekonomik politika komisyonunun çok resmî 1954'teki raporuna göre, Birleşik Amerika bu tarihte yalnız kömür, kükürt, potas, molibden ve magnezyumda tamamen dışa bağlı değildir. Ayni raporda belirtildiğine göre toprak altı ham maddelerinde Amerikanın durumunun tersine dönmesi ikinci dünya savaşı ile başlamıştır. Ve bu, ayni rapora göre, «çağımızın en göze çarpan ekonomik değişmelerinden biri olmuştur».

Bu ekonomik gelişmenin politik olarak bir sonuç yaratmaması olanağı yoktu ve gine rapora göre: «Gerek uzun süreli kalkınmamızda ve gerekse ulusal savunmamız açısından, Birleşik Amerikanın metal ve madenlerde net ihracatçılıktan, ithalatçı durumuna geçmesi dış ekonomik politikalarımızın alacağı yönler bakımından son derece anlamlıdır. (1)» Amerika Birleşik Devletlerinin ithalatı birçok ülkeden, ama en çok, hemen tamamen, üçüncü dünyadan gelir.

Bölüm C. — Eşit olmayan mübadele.

Dünya ihracatında üçüncü dünya ihracatının nispet olarak düşüklüğünde diğer nedenler arasında üçüncü dünya ürünleri ile, gelişmiş ülke ihraç malları arasındaki fiyatların durmadan farklılaşması da vardır. Şimdi bizim için bu konu üzerinde daha fazla durma zamanı gelmiştir. 1952 ile 1969 yılları arasında her ülke grubunun birbirlerine olan ihracatındaki birim fiyat endekslerini gösteren tablo III-5 bu konuda bize yardımcı olacaktır.

Bu tabloya bakılınca, (1963-100) olarak baz alınca gelişmiş ülkelerin, üçüncü dünyaya olan ihracatı 96 dan

(1) Harry MAGDORF, Emperyalizm çağı, Maspero, 1970.

106 ya çıkmıştır. Yani kazanç vardır. Ayni sürede ve ayni baza göre, üçüncü dünyanın gelişmiş ülkelere olan ihracatının birim fiyatları 109 dan 105'e gelmiştir. Yani kayıp vardır. Burada «Ticaret Hadleri» denen konuyla yüzdeyüze gelmiş oluyoruz. Ekonomistler, ticaret hadlerini genel olarak şöyle tanımlarlar: «ihracatların ortalama birim değerleriyle ithalâtların ortalama birim değerleri arasındaki oran «ya da» ihracatlardaki ortalama birim değer endeksi ile ithalâtlardaki ortalama birim değeri endeksinin bölümünde elde olunan sayı» kesin ve daha sade olarak, 1969 da 1953 e oranla üçüncü dünya ihracatlarına yüzde 10 daha fazla ödemede bulunduruken ihracatları da % 4 oranında düşmüştür. Bu suretle, iki tarih arasındaki «Ticaret hadlerindeki kötüleşme» % 14 ü bulmaktadır. Daha somut şekilde deyimlemek gerekirse 1953 te üçüncü dünya bir maldan 100 miktarda (örneğin 100 ton diyelim) mal alabilmesi için ayni miktarda mal satması yetiyorsa, 1969 da 100 ton mal alabilmek için 114 ton mal ihracı gerekecektir. Bu oranda Prusya kralına, ya da emperyalizme çalışılmıştır. Çünkü birinin kaybettiğini öteki kazanmıştır.

Şunu da kaydedelim ki eğer 1956-1969 dönemini alsaydık, ayni kötüleşme % 14 değil % 16 olacaktı. Ama artık, zaten kaynakta pek güvenli olmayan rakamlar üzerinde kılı kırk yarmaktan vazgeçecek, onbeş yılda % 14-15 bir kötüleşme vardır demekle yetineceğiz. Çünkü bu kötüleşme ya da ticaret hadlerindeki gerileme, zaman içinde sabit değildir. Bunun ötesinde de üçüncü dünyanın değişik ülkeleri için hep ayni biçim değildir ve birim fiyatlarındaki düşme de bütün ürün kategorileri için hep ayni değildir. III-5 sayılı tabloda görüleceği gibi, böyle bir gerileme mamul maddeler için söz konusu değildir. Bu maddelerde aksine hissedilir bir yükselme vardır. O kadar ki bu yükselme 1964 ile 1969 arasındaki

dönemde anormal sayılabilir.

Görünüşe bakılınca, en güçlü fiyat dalgalanmasına maruz kalan kalem besin ürünleridir ve bu ürünlerde baskı çok ağırdır. Kahvenin sözü çok edilir ve uluslar arası gelişme merkezi (kurucusu Josué Castro) 1967' de şöyle yazabiliyordu: «1954'te ondört torba kahve ile bir cip satın alınıyordu, 1962'de bu yirmi dokuza çıktı» (1). Bu pasaj kahvede 8 yıllık değer düşüşünü çok iyi yansıtmaktadır.

TABLO III-5

Gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki değişimlerde ihracat birim değer endeksleri

(1963-100)

	1953	1958	1964	1969
— Gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere ihracatı	96	98	102	106
Bunlardan makine ve malzeme	83	94	101	112
— Azgelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere ihracat	109	106	103	105
Bunlardan				
— Besin ürünleri	113	110	108	103
— Ham maddeler	107	98	102	97
— Yakıtlar	103	115	99	97
— Mamul maddeler	109	89	104	137

Kaynak : Birleşmiş Milletler istatistik yıllığı, 1970, tablo 15-II

Birçokları üçüncü dünyanın ticaret hadlerindeki gerilemeyle kaybettikleri şeyleri açıklarken, diğer bir çokları bu kayıpları analiz ederken bunu üçüncü dünyaya yapılan ekonomik yardımla karşılaştırma yoluna

(1) Le Monde, 8 mart 1967

giderler. Bu konuda da ayni merkez'in bir raporunu buraya koymakla yetiniyoruz:

«Zengin ülkelerin bu yolla elde edecekleri kârın... 8 milyar dolar tutarında olduğu herkesçe kabul olunan yardıma eşit ya da ondan fazla olduğu hesaplanmaktadır. O halde yardım bir işe yaramamakta, bir yandan açılan bir deliği tıkamakla kalmaktadır.» Yardımı sadece bir «tamir» aracı halinde gören François Luchaire ise (1) elli yıl öncesinden alarak getirdiği analizlerinde, üçüncü dünyanın 1965 ihracatından yaptığı hesapla 14 milyar dolarlık bir kayba uğradığını belirtmiştir. Bizim kendi hesaplarımıza göre ise, 1969 ihracatında 38 milyar dolara göre, 1953-56 gibi yakın bir zamanın hesaplarına dayanılarak hesap edilirse, % 14 üzerinden kayıp 5300 milyon dolar civarındadır.

Üçüncü dünya ülkeleri için ticaret hadlerindeki gerileme, Marx'ın değer kanunundan gelen eşit olmayan mübadeleden ileri gelmektedir. Bu kanuna göre, bir malın değeri bu malın üretilmesi için «sosyal olarak» gerekli emek miktarı ile belirir. «Sosyal olarak» deyiminin anlamı şudur: Belli bir toplum ya da bölgenin genel koşulları içinde. Ancak, ayni miktar emek, ayni verimlilikte de olsa, gelişmiş bir ülkeyle gelişmemiş bir ülkede ayni değerde olamaz. Gelişmiş bir ülkede emek gücünün değeri, daha gelişmiş bir proletaryanın ihtiyaçlarının tatminini (birbuçuk yüzyıllık çabalar sayesinde) içine alır. Oysa az gelişmiş ülkede emek gücünün değeri, birçok durumlarda, o emeğin tekrar yerine konmasını gerektiren dar anlamdaki ihtiyaçların, yani işçinin en basit fizyolojik ihtiyaçlarının tatmini ile yetinir. Bunun sonucu olarak, adı ne olursa olsun iki mal mübadele edilir-

(1) *L'aide aux pays sous developpés*, Que Sais-je serisi? Paris 1966.

ken eşit olmayan şekilde değerlendirilen emek miktarları mübadele edilmiş olur ve buradan da eşitliği bozan bir ek kâr doğar.

Aşırı bir özetleme yapmakla, teoriyi pek fazla tahrip etmediğimizi ümit ederiz. Bu teori marksist ekonomistlerin gözünde yeniden ilginçleşmiştir. O Marksistler, bize kalırsa sık sık soyut kalma durumuna düşmüşlerdir. Ve bunlardan biri eşit olmayan mübadeleyi şu şekilde tanımlamaktadır: «Mal piyasasında tam olmayan rekabet koşullarının fiyatları değiştiren etkileri bir yana bırakılırsa, eşit olmıyan mübadele...», (1) bu satırları okuyunca hayretten sıçramamak olanak dışı. Çünkü bugün için tam olmayan rekabet koşulları, üçüncü dünya ile gelişmiş kapitalist ülkeler arasında kuraldır, serbest rekabet ise bir istisnadır. Bunu ispatlamak kolaydır, zaten herkes bilir. Tabii bilmek istemeyenler dışında... Genel durumu bir yana bırakıp, asıl istisna üzerinde kafa yormak belki iyi bir fikir jimnastiğidir, ama neye yarar ki?

Bize gelince, daha mütevazi ama daha faydalı bir yol tutup somut olayları somut analizlerle çözümleme yolunu seçtiğimizden (Tıpkı Lenin gibi), her durumda eşit olmayan mübadelenin sadece değerle açıklanamıyacağına gelmiş bulunuyoruz. Bu kötüleşme sonucu ihracattan elde olunan satınalma gücü azalır. Bunun anlamı üçüncü dünya ülkelerinin ithalat kapasitesindeki kısılmadır. 1953-1956 dönemine oranla, 5300 milyon dolar azalarak 1956 yılına gelindiği saptandığına göre, bunun anlamı şudur: Eğer bu dönem içinde üçüncü dünyanın ihracatı da gelişmiş ortaklarıyla ayni şekilde artmış bulunsaydı, aynı miktarda ürün ihraç olunduğu halde, üçüncü dünyanın gelişmesi için çok gereksinim duydu-

(1) A. Emanuel. *L. échange inegal,* maspero, 1969.

ğu cihazlardan (yatırım mallarından) 5.200 milyon dolar daha fazla mal ithal etme olanağı ortaya çıkacaktı.

Bu yağmanın ilk sonucu, üçüncü dünya ülkelerinin gelişmesini engellemesi ise de, ayni yağmanın endüstrileşmiş kapitalistlere getirdiği sonuçlar da vardır. Çünkü üçüncü dünyanın ithalat olanaklarının kısılması, gelişmiş ortakların ihracatlarındaki gelişmeleri de köstekler. Üçüncü dünyada kota kısıtlamaları ve ithalatın çeşitli idare eylemleriyle kısıtlama gibi önlemlere başvurulur. Bugün için, üçüncü dünya hep birlikte, zengin ülkelerin endüstriyel üretiminin sadece % 5,5 e yakın bir kısmını emmektedir. Bu ihmal edilemez olmakla beraber, aynı zamanda önemsiz sayılabilir. Onbeş yıl öncekine göre düşüktür ve daha da düşük olmasını metropol emperyalistlerinin endüstriyel ihracatçıları herhalde arzu etmezler. Bu ihracatçılarla üçüncü dünyadan ham madde satın alanlar arasında bir çıkar çelişkisi vardır (ki ham madde satın alıyorlarsa bazan ayni kişilerdir). Yeni yeni endüstriyel ihracatçılar bir savunma yolu bulmuşlardır: Mal satacakları yerde bu malı yerinde imal edecek işletmeyi ihrac etmek. Ama bu yola her zaman, ihracatta güçlük çekildiği hallerde başvurması, emperyalizmin bu yola zorunluluk halinde bir çözüm olarak sarıldığını gösterir. Hatta üçüncü dünyanın bu şekilde sahte bir sanayileşmeye girişi bir ithalat ikamesi (ithalat yerine geçen yol) olmaktan ileri geçemez ve kendisi için daha da kötü bir yoldur. Bu gibi tesisler, derhal kâr sağlayıp kendilerini amorti edecekleri görülmese, oralarda kurulmazlar. Çünkü üçüncü dünyanın politik yapılarında kararlılık yoktur.

Mübadele oranlarındaki kötüleşmenin yankıları uluslar arası örgüt uzmanları dahil herkesçe bilinen şeydir. Nitekim 1962'de Birleşmiş Milletler uzmanları şöyle yazıyorlardı :

«Temel ürünler ihracatı genel olarak az gelişmiş ülkelerin toplam üretiminde önemli bir pay tuttuğundan ve milli gelirlerinin artışına büyük ölçüde katkıda bulunduğundan, bu maddelerin piyasalarındaki kararsızlıklar, söz konusu ülkelerin ekonomisi üzerinde ciddi yankılar yapar. Eğer karşı önlemelerle hükümetler tarafından dengeye getirilemezse, ihracat gelirlerindeki dalgalanmalar, millî gelirde benzer değişiklikleri beraberinde getirir ve üreticileri müşkil durumlarda bırakıp, yatırım ve tüketim yapılarını bozar... Bunlar ötesinde, ihracat gelirlerinin satınalma gücünün azalması karşısında hükümetler, ithalatlarını azaltma zorunda kalırlar. Bu azaltma makine ve cihazlar üzerinde ve ayni önemdeki stratejik ürünlerde yani az gelişmiş ülkelerin ithalatında büyük yer tutan kalkınmaları için gerekli kapital birikimi unsurlarında yapılırsa, ekonomik kalkınma planları tehlikeye düşer (1).»

Temel ürünlerin pazarlarının (piyasalarının) örgütlenmesi ve temel ürün fiyatlarının kararlılığa kavuşturulması, çok zaman önce ortaya konmuştu. Bunun delili İkinci Dünya savaşı öncesinden beri ürünler hakkında beş uluslar arası anlaşmasının var oluşudur. İkinci Dünya savaşından sonra, problem Birleşmiş Milletler kalkanı arkasında tekrar ele alınmıştır. Çünkü, dünya piyasalarının değişkenliği, sürümdeki başıboşluk ve fiyat eğrilerindeki testerenin masalımsı dişleri öyle bir anarşiyi ve o derece bir adaletsizliği gösteriyordu ki, bir şeyler yapmak politik bir zorun oluyordu. Ama yine de çok bir şey yapılmış değil, çünkü sadece beş anlaşma var şimdiye kadar temel mallarda: 1949'dan beri buğday, 1953'ten beri şeker, 1956 dan beri kalay ve zeytinyağı ve 1962 den beri de kahve. Bir çok yıldan beri de kakao

(1) *Etude sur L'éeonomie mondiale.* Birleşmiş Milletler, 1962

üzerinde bir anlaşma yapılmak üzere görüşmeler yapılmıştır. Şurasını belirtelim ki, yukarıdaki beş maddeden buğday üçüncü dünya ülkelerini pek ilgilendirmediği gibi, zeytinyağı da sadece bazı kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerini ilgilendirmektedir.

Bu uluslararası anlaşmalar teknik biçimlere bakılınca birbirinden farklı görünseler de, ürünlerin sürümünü düzenlemeyi ve fiyatların kararsızlığını en aza indirmeyi amaç ediniyorlar. Bu amaçlara varmak için de, düzenleyici stoklar, kotalar gibi yolları kullanıyorlar. Sayılara dayanan veriler bu önlemlerin sonuçlarını göstermeye yarayacaktır: 1964 ile 1970 arasında kalay fiyatları (üç testere dişi arasındadır) ton başına 1.050 sterlin ile 1700 sterlin arasında oynamıştır. Ayni tarihler arasında, şeker fiyatı, 453 gramı (bir pound) 11 ingiliz senti ile, 1,25 sent arasında oynamıştır (1'e karşı 9 fark) (1). Öyle bir çatal ki, uçlar arasındaki şeker anlaşması 1968 yılında, uzmanların genel olarak iyi buldukları belirlenen bazlara göre gözden geçirildi. O zaman saptanan kurlar 1,80 ingiliz sentini buluyordu. Şimdi 1972 şubat ayında şu satırları yazarken, şekerin ateş bahası 9 sent civarında kontrol edilemiyor. Saptanan anlaşma fiyatı tavanını delen bir fiyat... kuşkusuz, üçüncü dünyanın şeker ihracatçıları pek hoşnutturlar. Ama bir anlaşma ki saptadığı tavanı koruyamıyor, yarın bir gün tabanı acaba koruyabilecek mi?

Birlikte konulan fiyatlar ürünlerde anlaşmalarla meydana çıkan kurallar işlemiyorsa, kontrol altında olmayan fiyatların, normalden ayrılmaları haline daha az hayret edilebilir. Örneğin birçok ülkeyi ilgilendiren bakır

(1) 1967 den sonra İngilizler paralarını ondalığa çevirdiler. Bir sterlin'in yüzde birine dolar sentinden ayırmak için, sterlin senti deniliyordu. (Ç.N.)

ele alınınca, 1964 ile 1970 arasında sayısız kesintilerle fiyatlarda müthiş dalgalanmalar olmuştur: Tonu 240 sterlinden 790 sterline yükseliş, 790 dan 370 e düşüş (1966-1967 de), tekrar 370 den 815 e çıkış (1967-1968), 815 ten 450 ye düşüş (1968) ve 745 e düşüş (1969'da), sonra tekrar 432 ye düşüş (1970'te).

Temel ürünler probleminin bugün de sorun halinde bulunuşu ve ayni veriler içinde kalışı yadırganmamalıdır. Cenevredeki birinci Birleşmiş Milletler ticaret ve gelişme konferansında ele alınmış (1964), 1968 yeni Delhi ikinci konferansta tekrar konuşulmuştur. Bu ikisinde bir sonuç alınamadığından 1972 de Santiaga (Şili) da yapılacak konferansta yeniden ele alınacaktır.

Ancak emperyalistlerin bir gün gelip işi sıkı tutarak şu ya da bu şekilde konuya bir çözüm getirmeleri de imkànsız değildir (Pierre Mendes France'ın para rezervi gibi bir dünya temel maddeler stoku bulundurma önerisinin yankı bulmadığına dikkati çekmek isteriz). Çünkü bir yandan üçüncü dünya ülkelerinin ihracatlarındaki kârlılık artırılarak, onların ithalât kapasiteleri artırılacak, böylece de bu malları satın alanlarla üçüncü dünyada endüstriyel mal ihracatçıları arasındaki fark kırışılacak, öte yandan da özellikle, böyle bir politika ile monopoller ve emperyalist ülkeler devletleri böyle bir strateji içinde daha iyi kaynaşacaklardır. Düzenli bir mal sürümünü sağlamak, fiyatları dalgalanmadan korumak, üçüncü dünya mallarına karşılık biraz daha fazla fiyat veriş, sonunda emperyalist nitelikteki uluslararası iş bölümündeki bugünkü rolleri pekiştirmek değil midir? Bütün bunlar eşit olmıyan mübadeleyi ortadan kaldırmayacaktır. Böyle bir mübadele kapitalist düzenin iç yapısıyla yapışıktır. Ama mübadele oranlarının kötüleşmesi, eşitsizliğin ciddileşmesi derecesini küçültecektir. Bu gibi tedbirler sayesinde, üçüncü dünya ülkelerinin çoğunda

egemen olan yönetici sosyal sınıf ve tabakalar ve emperyalizmin müttefikleri ve yardakçıları, aşağıdaki düşünceye sıkı sıkıya sarılmazlar mı: Niçin endüstrileşmeli, niçin ham maddeleri endüstriyel mübadeleye sokmalı, eğer bu maddelerin fiyatları yeterli ve kararlı, satışları da güvenli ve düzenli ise? Her halde üçüncü dünyadaki devrimci eylemleri baltalamak bunların patlamasını ve radikalleşmesini geciktirmekte bu yollar yararlıdır. Önemli ve genel tavizler vererek, ama emperyalist sömürü yapısını hiç değiştirmeden, anti-emperyalist kurtuluş demek olan temelden ayaklanma yollarının hiç olmazsa bir zaman için kesilmesi yollarına umut bağlanabilir. Kapitalizm ve emperyalizm, sıkışık duruma girince, atılması gerekli safrayı gözden çıkarmayı çöreği yemek için kırıntılara önem vermemeyi bilmiştir.

Ama henüz buralara varılmış değildir, ve çözüm bulunma zorunluluğu bulunan problem için ticaret ve kalkınma konferansları kadrosu ya da başka yollarla aranan çarelerden biri gümrük öncelikleridir. Üçüncü dünyanın endüstrileşmiş ülkelere mamul ürün ihraç etmeleri halinde bunlara gümrük önceliği (Preferans) (1) tanınacaktır. Bu bile henüz başlangıç durumunda kalmış bir çözümdür. 1964 ticaret ve kalkınma konferansında kabul edildiği halde ilk somut adımlar 7 yıl sonra 1971 de Japonlar ve ortak pazar tarafından atılmıştır. Ama bu çözüme de şuradan buradan itirazlar ve direnmeler yükseliyor. Bunların politik olduğu kadar ekonomik sebepleri de vardır. Ve gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından üçüncü dünyanın bütün ülkelerine «genelleşmiş öncelikler» tanınması için zaman henüz erkendir.

Burada durup sorulabilir: Peki bu öncelikler niye?

---

(1) «Preference-öncelik», gümrüklerde tanınan indirimler şeklinde anlaşılmalıdır.

Üçüncü dünya gerçekte dünya mamul ürünlerinin sadece yüzde 7 sini meydana getirebiliyor. Peki bu ülkelerin endüstrileşmiş ülkeler pazarlarına mal satacak ya da bu ülkelerin devasa ihtiyaçlarını karşılayacak kadar endüstrileştikleri mi sanılıyor? Böyle olmayan bir problem için, bu kadar gürültü niye?

Bize bu sorunun cevabını Philippe Simonnat getiriyor. Yazar, zengin ülkelerin fakir ülkelere yaptığı yardım ve verdiği borçları hesaplayarak bir kesiş noktasına geliyor: «O halde safraları bırakmak zorunlu oluyor». Ama o da şu soruyu ortaya atıyor: «Diğer bir yardım şekli yerine neden öncelikleri seçmişler?» Buna cevap olarak ta böyle bir çözümden, birinci derecede zengin ülkeler pazarlarının açılmasından rakip yerli firmalardan daha kolaylıkla faydalanma yeteneğine sahip olan fakir ülkelere yerleşmiş yabancı firmaların yararlanacağını ilâve ediyor. Çok uluslu firmalar böylece «maliyette fakir ülkelerdeki düşük ücretlerin, satışta da zengin ülkelerdeki yüksek ücretlerin faydasını göreceklerdir». Bunun dışında da öncelikler selektif olduğundan ekonomik faaliyetlerin yeryüzünün her yanına dağılması olanağı doğacaktır. Fakir ülkeler fakir endüstrilerin (tekstil gibi) ağırlığını çekerken, zengin ülkeler teknolojik olarak en ileri, kapitalce en ağır ve en zenginleştirici faaliyet dallarını (sektörleri) seçeceklerdir. (1)

Burada bir cömertlik aldatmacası içinde, gelişmiş ülkeler kendi emperyalist eylemlerinin bugünkü durumunda herşeyi ayarlamışlardır. Eli açıklık dereceleri düzene hizmet edecek tarzda hesabedilmiştir. Ama gelişmemişler cephesi adı takılanlar, yani 77 ler grubu (Zaten 95 de oldular) bu noktada emperyalizmle tam uyum içindedir. 77 ler niçin gelişmişlere bu «bir atımlık tavi-

(1) Le Monde, 6 nisan 1971.

ze razı olup, emperyalizmin gerçek yüzünü maskelemesine ve daha önemli yükler altında ezilmeye razı oluyorlar? Bunun karşılığı 4 üncü kesimden başlıyarak verilecektir.

BÖLÜM D. — Ticaret ortakları

Buraya kadar özellikle bütünüyle üçüncü dünya ve gelişmiş kapitalist ülkelerin ticaretlerindeki durumlarını karşılaştırdık. Ama bu global hareketlerin içinde, öyle özel durumlar vardır ki bunların gelişmesini de, özel olarak 1956-1969 döneminde incelemek ilginç sonuçlar verecektir. Bu konuda bize tablo III-6 faydalı olacaktır. Bu tablonun okunması özel bir dikkati gerektirecektir. Asıl olan yatay yüzde toplamlarının hep 100 olmasıdır.

Böyle olunca yapılacak ilk tespit şudur: Her endüstrileşmiş ülke grubu şu ya da bu şekilde, üçüncü dünyada belirli bir bölge ile alışveriş yapmaktadır. Büyük farkla birincilik, Birleşik Amerika ve Kanada'nın Latin Amerika'ya yönelmiş ihracatıdır. Buna karşılık üçüncü dünyanın bu kısmı da ihracatlarını Amerika ve Kanada'ya yöneltmişlerdir. Afrika ise kapitalist gelişmiş ülkelere yönelttiği ihracatının % 80 den fazlasını ortak pazar ve Serbest Ticaret bölgesine yani Avrupa ülkelerine yapmakta, buna karşılık bu ülkeler de üçüncü dünyaya yaptıkları ihracatın büyük kısmını Afrikaya yöneltmiş bulunmaktadır. Orta Doğu da petrolünün büyük kısmını her iki Avrupalı devlet grubuna satmaktadır, her ne kadar bunun karşısında yapılan ithalât daha önemsiz ise de, gene de bu iki Avrupalı devletler grubu üçüncü dünyaya ihracatlarının büyükçe bir kısmını orta doğuya çevirmişlerdir. Japonya'ya gelince üçüncü dünyaya olan ihracatının üçte ikisini Güney Doğu Asya'ya yapmakta ama oradan aldıkları çoğunluk teşkil etmemektedir. Tek istisna da buradadır.

TABLO III-6

Endüstrileşmiş kapitalist ülkelerin üçüncü dünyaya ve onların ötekilere, bölgeler itibariyle ihracatı, % olarak.

A — Endüstrileşmiş ülkenin üçüncü dünya bölgelerine ihracatı.

	Yıl	*Latin Amerika'ya*	*Orta Doğu'ya*	*Doğu-Güney Asya'ya*	*Afrika'ya*
Amerika ve Kanada	1956	58	8	23	11
	1969	49	11	32	8
Ortak Pazar	1956	22	14	20	44
	1969	27	17	21	35
Serbest Tic. Bölgesi	1956	17	15	30	38
	1969	27	21	25	27
Japonya	1956	11	7	57	25
	1969	12	8	67	13

B — Üçüncü dünyanın endüstrileşmiş bölgelere olan ihracatı.

		Kanada-Amerika'ya	*Ortak Pazara*	*Serbest Tic. Bölgesine*	*Japonya'ya*
Latin Amerika	1956	59	22	15	4
	1969	50	29	13	8
Afrika (1)	1956	13	52	33	2
	1969	9	62	23	6
Orta Doğu	1956	14	51	27	8
	1969	8	43	22	27
Doğu ve Güney Asya	1956	30	24	29	17
	1969	43	16	15	26

Kaynak : Birleşmiş Milletler İstatistik Yıllığı, 1965, Tablo 149 ve 1970, Tablo 146.

(1) Güney Afrika hariçtir.

Bu genel görünüş elbette tarihsel bir mirasın sonucudur. Yüzyılın başından bu yana Amerikan emperyalizmi başlıca Latin Amerika'yı yönetir ve sömürür ve öncelikle onlarla ticarette bulunur. Fransa, İngiltere, Portekiz, Belçika ise Afrika'nın en büyük kısımlarına, başka deyimle sömürge imparatorluklarından bir büyük kısma Afrika'da sahip olmuşlar ve sonra da bu kıta'da imtiyazlı bir şekilde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Emperyalizm sultasının hala egemen olduğu Asya'da durum karışıktır. Burada en çok gerileyen İngiltere olmuş ve bu durum Amerika ile Japonya'nın iştihasını çekmiştir.

Ülke ülke verilecek örnekler, yeni sömürgecilik dönemindeki direnmeleri ve sömürgeciliğin düğümlerini ortaya koyacaktır. Ne kadar gerilemiş olsa da İngiltere Seylan'da bir numaralı alıcı ve satıcı, Hindistan'da birinci alıcı, ikinci satıcı, Malezya'da birinci satıcı, Pakistan'da birinci alıcı ve ikinci satıcı durumundadır. Afrika'da daha iyi direnmektedir. Bu kıt'ada sadece Güney Afrika'da değil, fakat ayni zamanda, Gana, Kenya, Malavi, Nijerya, Uganda ve Tanzanya'da birinci alıcı ve satıcı, Zambiya'da ikinci satıcıdır.

Fransız emperyalizmi ise, 1967'de, Fas, Cezayir ve Tunus'tan oluşan Kuzey Afrika ile Kamerun, Fildişi kıyıları, Dakomey, Gabon, Madagaskar, Moritanya, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Senegal ve Cat'da hâlâ birinci alıcı ve birinci satıcı durumunu ve gözde olarak prestijini sürdürmektedir. Gine ve Mali'de ise ikinci satıcıdır. İtalya ise Somali ve Etiyopya'da birinci satıcı ve ikinci alıcıdır. Belçika, Zaire'de birinci alıcı ve satıcı durumundadır. Ve tabiatiyle Portekiz'de, Angola ve Mozambikte birinci alıcı ve satıcı durumunu korumaktadır.

Latin Amerika'da Amerika hemen her ülkede en büyük alıcı ve satıcı durumunu korumaktadır. Bunun

tek istisnası birinci satıcı olmakla beraber, alıcılıkta dördüncü sırayı hiç geçemediği Arjantindir. Çünkü, Arjantin'in ihracatının yüzde 60 ı et ve buğdaydan oluşur ve Amerikanın bunlara ihtiyacı yoktur.

Bunları görünce ilk anda denilebilir ki, güneşin altında yeni bir şey asla yoktur, yeni sömürgecilik eskisinin devamından ibarettir ve emperyalizm de dün ne ise, bugün de odur. Ama olaylara daha yakından bakılıp da, hele III-6 sayılı tabloda bulunan gelişmeler, (1956-1969 arası) dikkatle incelenirse pek öyle olmadığı görülür.

Meselâ iki tarih arasında gelişmiş ülke gruplarının üçüncü dünya ihracatlarına bakılınca (A bölümü), Amerika'nın ve Kanada'nın Latin Amerika'ya olan ihracatlarındaki oranlarında net bir düşme görülür. Afrika için Avrupa ülkelerinin durumunda da buna benzer gelişmeler olmuştur. Yüzdeler içinde durumu gerilemeyip ilerleyen sadece Japonya'dır (Güney ve Doğu Asya).

Ayni şekilde tablonun B bölümü incelenince, Latin Amerika'nın Birleşik Amerika'ya olan ihracatları oran olarak bir hayli azalmaktadır. Ayni şekilde Orta Doğu ve Güney Doğu Asya'ya bakarsak, bunların 1956'da Amerika ve Kanada'ya ihracatları eşit gibidir (% 1 farklı). Ama 1969'da bu iş ortaklarından bir grubun (Amerika ve Kanada) durumları güçlenirken, diğerinin (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) tamamiyle çökmüştür. Afrika'ya gelince, burada egemen olan ortak (Avrupa ülkeleri) durumlarını güçlendirmişlerdir. Ancak bu güçlendirme de Yaoundé anlaşması sayesinde ortak pazar ülkeleri lehinde olmuş, serbest ticaret bölgesinin ihracat payı ise azalmıştır. Yani Avrupalılardan bir kısmı ilerlerken bir kısmı gerilemiştir.

Hele Latin Amerika ile iş ortağı Amerika-Kanada

ele alınınca gelişme apaçık gözler önündedir. Azalma aslında zayıf, ortak fazla olmaktadır. Ortak pazar ve serbest ticaret bölgesi birlikte alındığında, durum bu kadar açık olmasa da gelişme bu ülkelerle Afrika ve Orta Doğu arasındaki ticaret bakımından aynı yöndedir. Japonya ile Güney ve Doğu Asya arasındaki ilişkiler daha değişik ve anlattığımız kurala aykırı görünmektedir. Ama biz endüstrileşmiş ülkelerle üçüncü dünya arasındaki ticaret ilişkilerini gözönüne sererken hiç bir zaman her yerde geçerli bir kural ortaya koymadık ve sadece genel bir eğilime işaret ettik.

Daha da derinleşerek, bu eğilimi daha iyi ve daha kesin şekilde saptamak üzere, Latin/Amerika - Kanada ilişkileri gibi böyle bir tahlile ihtiyaç göstermeyen durumu bir yana bırakıp bazı örnekler bulduk. III-7 numaralı tablo biraz önce saydığımız Asya ve Afrika ülkeleri ile İngiltere ve Fransa'nın alıcı ve satıcılıkta (ya da bunlardan birinde) birinci oldukları durumlarda, toplam ticaretteki payları ele aldık. Fransa ile uzun bağımsızlık savaşlarına girmiş bulunan Cezayir'i tipik bir baz yıl bulamıyacağımız düşüncesiyle bir tarafa bıraktık.

Bu incelemeden çıkan sonuca göre, yirmi üç ülkede on iki yıllık bir süre içinde emperyalist ülkeler, ihracat ve ithalâtlarını hissedilir ya da kuvvetli bir şekilde kaybetmişlerdir. Bu kurala dört yarım - istisna var : Malavi ve Zambiya'nın ithalâtları ve Uganda ile Çat'ın ihracatları (ama son iki durumda da farklar çok azdır). Başlıca ülkelerden Hindistan'da Britanya'nın ticarî emperyalizmi tamamen çöküntü halindedir. Herbiri ortak pazara ortak olan siyah Afrika ülkeleriyle Fransa'nın durumuna gelince, Fransa'nın ticarî durumundaki kayıplar, Avrupa'lı ortakları ve hele Almanya tarafından kapatılmıştır. Afrikalıların ortak pazara yaptıkları ihracattaki artışlar (1956'da % 52 den 1969'da % 62'ye) Af-

TABLO III-7

Bazı ülkelerin İngiltere ve Fransa ile ticareti

	İthalat yüzdesi		*İhracat yüzdesi*	
	Baz yıl	*1969*	*Baz yıl*	*1969*
İngiltere ile Ticaret	(%)	(%)	(%)	(%)
Seylan	1956: 21	17	1956: 30	20
Hindistan	1956: 26	7	1956: 31	12
Malezya	1956: 18	14	1956: 17	6
Pakistan	1956: 21	13	1956: 16	11
Gana	1956: 47	27	1956: 27	25
Kenya	1957: 38	31	1957: 26	23
Malavi	1964: 23	30	1964: 48	46
Nijerya	1956: 45	35	1956: 65	28
Uganda	1957: 43	34	1957: 21	23
Tanzanya	1957: 37	27	1957: 31	26
Zambiya	1964: 17	23	1964: 33	28
Fransa ile Ticaret				
Fas	1956: 46	31	1956: 53	35
Tunus	1956: 69	33	1956: 55	27
Kamerun	1956: 63	49	1956: 57	23
Fildişi kıyıları	1957: 62	47	1957: 58	31
Dahomey	1957: 59	39	1957: 93	36
Gabon	1958: 65	58	1958: 57	35
Madagaskar	1956: 72	51	1956: 62	39
Moritanya	1961: 81	38	1961: 31	20
Nijerya	1957: 62	49	1957: 85	63
Orta Afrika Cumhuriyeti	1958: 61	55	1958: 83	51
Senegal	1957: 61	41	1957: 80	60
Çat	1957: 56	35	1957: 81	83

Kaynak : *International Trade Statistics*, değişik yıllar.

rikalı ortaklarla altı Avrupa'lı alıcı ve satıcı arasında iyi bir paylaşımla dağılmıştır.

Bu tespitler varılan şu sonucu garip bir şekilde güçlendirmektedir: Sömürgecilikten gelen iki taraflı ticaret bağları her ne kadar hâlâ güçlü ve egemen ise de her yerde yaralar almış ve gitgide gevşer bir duruma girmiştir. Emperyalistlerle üçüncü dünya ülkeleri arasındaki ticaret şu iki anlamda yarı yarıya çok taraflı olmuştur:

Herkesin kendi avı yoktur· artık, bu avlar çeşitli akımlara maruzdur ve elden çıkabilir, ikinci sonuçta artık ülkelerin karşısında sadece eski sömürgeciler değil, bütünüyle emperyalist düzen vardır. Bunun daha genel sonuçlarını çıkarmaya çalışacağız.

Kısım E. — Deniz Taşıması

Dış ticaretlerinde gelişmiş kapitalist ülkelere bağlı ve onlarca sömürülen üçüncü dünya ülkeleri, bir de deniz taşımasında kaçınılmaz şekilde ayni duruma düşerler. Çünkü çok uzak, deniz aşırı ülkelerle ticaret yapıldığından uzun deniz yolculuğu navlunu büyük ölçüde sorun haline gelir.

Oysa, üçüncü dünyanın deniz filosundaki durumu diğer alanlardakinden hayal edilemiyecek kadar geridir. Üçüncü dünyandan iki ülke, Liberya ve Panama bir yana bırakılırsa, bütün üçüncü dünyanın ticaret filosu gayri safi tonajı 16.400.000 ton ya da dünya ticaret filosunun sadece % 7,7 sidir. (Liberya ve Panama filoları da millî değildir ve gelişmiş ülkelerin bir aracıdır) Sosyalist ülkelerin ayni tonajda payı % 9,4 ü, gelişmiş kapitalist ülkelerinki ise % 83 ü bulmaktadır (1).

(1) Pierre Jalée, *Le tiers monde en chiffres*, Maspero, 1971, tablo IV-12.

Bunun sonucu olarak gelişmiş kapitalist ülkelere yükçe ağır, pahaca hafif şeyler ihraç etmek durumundaki üçüncü dünya, onların ticaret filolarına muhtaçtır ve bunlara avuç avuç para öder. Bu filolar gelişmiş ülkeler için silahlar kadar ağır basar, bu alanlarda deniz ulaştırma ve navlun anlaşmalarıyle gelişmiş ülkeleri tam bir çatal içine alırlar. André Gunder Frank Birleşmiş Milletler Latin Amerikan ekonomisi komisyonu rakamlarına dayanarak, Latin Amerika'nın ihracatının yüzde ona yakın kısmını navlun olarak ödediğini belirtiyor ki, bu miktar 1969 da 1.560 milyon dolardır. Bu rakamdan hareketle üçüncü dünyanın tümüne ait hesaplara gidilirse bu rakam beş milyar doları bulur. Bu rakam bu alanda gelişmemiş durumda olmanın nelere mal olduğu ve gelişmiş ülkelere kıt kaynaklar üzerinden ödenen dövizlerin önemini ortaya koyar. Bu nokta, her zaman için önemli, ama iki grup ülke arasındaki bağlılık ve sömürü ilişkileri incelenirken hiç gözönüne alınmamış bir noktadır.

IV. YARDIMLAR VE KAPİTAL HAREKETLERİ

Üçüncü dünyaya yardım problemi en çok karışık görüntüler veren ve en farklı yorumlara neden olan konudur. Karışıklık rakamlara ve temel verilere kadar ileri gitmiştir. Bu rakamlarla veriler için, uluslar arası düzeyde, kaynak OCDE (Avrupa ekonomik işbirliği örgütü) yayınlarında yer almaktadır. **«Kalkınma yardımı»** başlığı altında her yıl yayınlanan belgede «inceleme. 19» alt başlığı altında, en son yardım rakamları en uygun biçimde verilir.

Her yeni basım kalkınma yardımı komitesi (KYK) başkanının yıllık raporundan alınır. KYK., OCDE.'nin kadrosu içinde üçüncü dünyaya yardım yapan bütün ülkeleri bünyesinde toplayan bir uzmanlaşmış örgüttür. Konfüzyon raporun başlığı ve yıllık raporun bünyesinden başlar. Başlıktan açıkça anlaşılacağı üzere ele

alınan konu «yardım» dır. Oysa, rapor ve istatistik tablolar yardım ile akçalı değer alımları sert bir şekilde birbirlerinden ayrılmaktadır. Verilen açık delillerden anlaşılacağı üzere bazı akçalı akımlar vardır ki, bunların yardım kavramı ile en küçük bir ilgisi olmaması gerekir. Buna karşılık öyle yardımlar da vardır ki, bunlarda, akçalı akımlara (yani parayla ilgili hareketlere) rastlanamaz. Ama belki de istenen bu keskin ayrım, her yıl ayrı bir tablo düzenlenmesi şeklinde gözönünde bulundurulur. «Az gelişmiş ülkelere ve iki taraflı örgütlere giden akçalı değerler» başlığı altında rapora eklenen tablo bu hareketleri özetler. Bu rakamların toplamı zengin ülkelerin fakirler lehine yaptığı çabaların övgücü bir görünümünü (imajını) verir. Bu görünüm övgücü de olsa, kendi içinde ve ustalıkla alım - yardım fikrinin yayıldığı ölçüde de sahtedir.

Bunun en yeni ve bilinen örneği: 1970'te, bu akımlar 15.542 milyon doları bulmuştur. Büyük kısımlar olarak şöyle sıralanabilir (rakamlar nettir, yani ödemeler ve yatırımların geri alınışı şeklindeki geri ödemeler çıkarılmıştır)

— Kalkınma için kamu yardımları	6.808
— Diğer kamusal alımlar	1.159
— Özel sermaye payları	6.735
— Özel örgütlerin hibeleri	840
Toplam	15.542

Bu rakamlar da az gelişmiş ülkeler sayılan bazı Güney Avrupa ülkeleriyle, özellikle İspanya, Yunanistan ve Yugoslavya ile ilgili yardım ve alımların da, yukardaki kalemlerin herbirine % 5 ile % 10 arasında girdiğini de belirtmek isteriz.

Ama daha önemle belirtmek istediğimiz bu özet her

şeyi örtebilen bir niteliktedir. Örtünün altında öyle bir kalabalık akım vardır ki, bunlar en geniş bir hoşgörü içinde bile yardım sayılamaz. Bunlardan biri olan «diğer kamusal akımlar» başlığı altında büyük kısmıyle ihracata verilen kamu kredileri (ilerde bunlar hakkında eleştirilerimizi okuyacaksınız), gelişmiş ülkeler merkez bankalarının satınaldığı uluslar arası değerli evrak (hisse senedi ve tahvilat) satınalmaları ve nihayet işletmelerde katılma payı şeklinde yer alan kamu yatırımları yer alır.

«Özel sermaye payları» başlığı altındaki global rakama gelince, bunlar iki kısımdır: Özel yatırımlar ve plasmanlar (4.561 milyon dolar) ve ihracata verilen özel krediler (2.174 milyon dolar). Birincilerden başlarsak, bunlar dünyada pek az kimseyi hele Batı monopollerinin önemli kişilerinden hiçbirini ,ham maddeleri yağma için ve her yoldan kâr sağlamak için değil de yardıma koşmak amacıyle az gelişmiş ülkelere yatırım yaptıklarına inandırabilirler. Ancak, bu «akıma» kârların yeniden yatırılması mekanizması girince ölçü de değişir. Yani üçüncü dünyada kârlar gerçekleştirilmiş ve bir kısmı o ülkede yatırılmıştır. Bu kârlar üçüncü dünya ülkelerinin «iç tasarrufları» nın bir kısmını oluşturur ve böyle iken bunları bir akım gibi ele almak, kavramın kendine aykırı düştüğü gibi, yardım olarak düşünmek te yutturmaca sayılabilir.

İhracat kredilerine gelince, özel ya da kamu kaynaklı olsun, bunlar hakkında bizzat (KKY) nin 1971 raporunu konuşturmak en doğru yol olacaktır. Bu raporda ihracata açılmış kamu kredileri şöyle anlatılıyor «...ihracatı (gelişmiş ülkelerin ihracatlarını) özendirmek içindir, asla gelişmeyi kolaylaştırmak amacına dönüş değildir» (sahife 43), ve bir yerinde de «kamu kesimince ihracata açılan kredilerle, özel sektör kredileri

arasındaki ayrım genel olarak çok ince kurumsal farklara dayanır» denilmektedir (Sahife: 115). Bunların hepsi birbiri üstüne ayni torbaya konulabilir ama herhalde bu torbaya «üçüncü dünyaya yardım» etiketi konulamaz. Çünkü herkes bilir ki bütün gelişmiş ülkelerce ihracata açılan krediler, ihracatçılara yardım amacıyle ve sadece üçüncü dünyaya değil bütün ülkelere yapılan ihracat için açılmaktadır.

Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç şudur: Şüpheli durumlardan ve karışıklıktan kurtulmak için, (KYK) belgelerinin (sadece rakamlara bakılarak, çünkü önemli olan sadece onlardır) yapısı içinden çıkmak ve yardımlarla kapital hareketlerini kendine özgü bir yaklaşımla ele almak gerekir. Bu yaklaşım bizi bu konuyu üç bölümde incelemeye itecektir.

Kısım A. — Özel kapital ve ikinci kez transferler
Kısım B. — Devlet yardımları
Kısım C. — Kamu borçları

Kısım A. — Özel kapital ve ikinci kez transferler

İhracata açılan krediler bir yana bırakılırsa, üçüncü dünyaya gelişmiş ülkelerden yapılan kapital yatırımları iki başlık altında düşünülebilir: Çok daha ağır basan direkt yatırımlar ve portföy yatırımları. Ancak bir iki çeşit yatırım için sınır çok belirsizdir. İlke olarak, bir filyal kurma izni demek olan, ya da bu teşebbüsün kontrolünü sağlayan yatırımlara direkt yatırımlar; bir kontrol getirmeyip ancak katılmayı sağlayan yatırımlara da portföy yatırımları denir. Ama aslında kontrol kavramı da dalgalı ve belirsiz olduğundan, bu yolla getirilen ayırım da ayni niteliktedir. Yani, verilen rakamları sadece genel değerlemeler olarak almada yarar vardır.

Tablo IV-1 1967 ve 1970'te gelişmiş kapitalist ülkelerin üçüncü dünyadaki özel yatırımları hakkında kümülatif rakamlar vermektedir. Burada ayni zamanda yatırımların büyük bölgeler ve ekonomik kesimler itibariyle dağılımı da yer almıştır. Buradan çıkan sonuca göre, 1970'de endüstrileşmiş ülkelerdeki kapital sahiplerinin üçüncü dünyadaki direkt yatırımları 40 milyar dolara varmıştır. Bu aktif değerlerin yarısından fazlası Latin Amerika'da, 1/5 ten biraz eksiği Afrika'da, 1/6'dan biraz fazlası Asya ve Okyanusya'da ve sadece 1/10'u Orta Doğu Asyasındadır. Sektör olarak ise, 1967'de petrol ve madenlere yapılmış yatırımlar % 45'i temsil etmekte ve ham madde elde etmek amacıyle yapılmış plantasyon yatırımları da katıldığında % 50'ye yaklaşmaktadır. Daha önceki tespitlerimiz gözönünde tutulursa bu hiç bir zaman sürpriz sayılamaz. Ama petrol üretiminde bölgenin taşıdığı büyük önem düşünülürse, Orta Doğu'daki yatırımların azlığı şaşırtıcıdır. Gerçekten de petrol konusunda gerek çıkarma ve gerekse rafinaj yatırımları vardır ve bunlar para yemekte çok oburdurlar. Oysa Orta-Doğu örneği bunu doğrulamıyor (1968'de üçüncü dünyada yapılmış yatırımların % 16'sı).

Bu aktifler her yıl kümülatif olarak ne miktarda artar? Bunun cevabını bize IV-2 sayılı tablo veriyor: 1950'la 1964 arasında bu aktifler yılda iki milyar dolardan daha az artarken (C Çizgisi), bu artış 1969-1970'te üç milyar doları geçmiştir. Bu rakamlara, kârlardan dağıtılmayıp orada yatırıma ayrılan meblâğlar da dahildir. Bunların genel yatırımlardaki payı yüzde 40'tan az değil. Demek oluyor ki yeni kapital katkısı bunun % 60'ı kadardır (iyi ya da kötü yıllarda)

Gelişmiş kapitalist ülkelerin kapital kârlarının ne oranda üçüncü dünyaya yatırılarak hemen orada ekonomiye şırınga edildiğini bilmek herhalde ilginç olacak-

TABLO IV-1

Gelişmiş kapitalist ülkelerin üçüncü dünyadaki kapital yatırımların direkt kümülatif tahminleri

Milyar Dolar Olarak

	Afrika	*Latin Amerika*	*Orta Doğu*	*Asya ve Okyanusya*
A) 1967 sonunda				
— Petrol endüstrisi	2.6	4.5	2.8	1.1
— Maden »	1.3	2.0	—	0.3
— İmalat »	1.2	6.5	0.2	1.5
— Diğer sektörler	1.4	4.9	0.1	2.0
Bölge toplamları	6.5	17.9	3.1	4.9
GENEL TOPLAM		32.3		
B) 1970 sonunda				
Bölge toplamları	8.5	21.4	3.9	6.2
GENEL TOPLAM		40.0		

	Petrol	*Madenler*	*İmalat*	*Diğer*
C) 1967 sonunda Sektör olarak üçüncü dünya % si	% 34	% 11	% 29	% 26

Kaynak : OCDE, *Gelişmeye yardım* «1971 araştırması» tablo VI. 2 ve VI. 3

Not : OCDE nin kendisi de bu verilerin «epeyce yaklaşık» olduğunu ve «mümkün büyüklük sırasını» gösterdiğinde ısrarla dururlar.

TABLO IV-2

Gelişmiş kapitalist ülkelerin üçüncü dünyadaki bir yıllık yatırımları ve anayurda dönen kârlar

	Milyon dolar olarak		
	1960	*1964*	*1969-1970 Ortalaması*
A) Yeni direkt yatırımlar			
— Birleşik Amerika		572	905
— İngiltere		70	—
— Batı Almanya		46	159
— Fransa		190	—
— İtalya		34	124
— Japonya		25	—
K.Y.K. ülkeleri toplamı	1.077	1.073	1.900 (x)
B) Yatırılan kârlar	664	745	1.206 (x)
C) Yatırımların artışı (A-B)	1.741	1.808	3.106
D) Portföy faizleri	849	550	1.424
E) Yeni alım (A-D)	1.926	1.623	3.324
F) Gelirlerden resmî şekilde yurda gönderilen	—	4.900	7.820 (x)
G) Oran F/E	—	300	235 (1)

Kaynak : OCDE, *kalkınmaya yardım*, «1961-1965 ve 1971 araştırmaları» yurda dönen gelirler için, metinlere bakınız.

Not : Yatırım rakamlarının içinde bazı Güney Avrupa ülkelerine yapılmış ve toplamın % 10 una eşit sektör yatırımları da vardır. Buna karşılık yatırım gelirleri rakamı (F) sadece üçüncü dünya ile ilgili olanlardır.

(1) Önceki notta da belirtildiği gibi, bu oran sadece üçüncü dünya için düzenlenseydi, 2.6 ya çıkacaktı.
(x) Yazarın tahmini

tır. IV.2 sayılı tablonun B ve F çizgisinde yer alan rakamlardan anlaşılacağı üzere 1964'te bu oran 1969-1970' te olduğu gibi % 13 çizgisindeydi. Oysa, hesaplar sadece yatırım gelirlerinden sadece **resmi olarak** transfer olunan rakamları gösterir ve aşağıda göreceğiz ki, üçüncü dünyada elde olunan önemli bir miktar kâr, illegal yollarla kapitalin ülkesine transfer olunur. İnsan kafasına uygun gelen bu tespitler bu gözlemle ancak güç kazanır, bu gözlemlerin hepsi üçüncü dünyada aktifleri ellerinde tutanların genel eğiliminin kârlarının hemen hepsini ülkelerine götürmek olduğudur. Bu tespiti şu iyi bilinen noktaya yaklaştırmak gerek. Kapitalist endüstrileşmiş ülkeler birbirlerinin ülkelerine üçüncü dünyaya yatırdıklarından çok daha fazla para yatırırlar. O halde, üçüncü dünyada yatırım yapma eğiliminin zayıf olması olayı yanında bu kapitallere iştiha yedikçe de gelmiyor, çünkü kârdan yaptıkları yatırımlar da son derece küçüktür. Böylece bir önceki kesimin C bölümünde daha önceleri tespit ettiğimizi burada güçlendirmiş bulunuyoruz. Emperyalist kapitalizm, bütünüyle üçüncü dünyaya yatırım yapma çözümüne bir zorunluluk gereği varmıştır: Vazgeçilemez ilk maddeleri çıkararak tesisleri o ülkelerde kurup geliştirmek ya da maddeleri işleyen endüstrilere pazar açmak, ya da bu pazarları güçlendirmek zorunluluğu dolayısıyle.

Bu eğilim acaba üçüncü dünyada yatırılmış bulunan kapitalin zayıf kârlılık oranı ile güçlenmez mi? Bu rantabilitenin ortalama ciddi ve kesin bir ölçüsünü çıkarmanın güçlüğünü biliyoruz. Üçüncü dünyadaki yatırımların kârlılığının diğer ülkelerdekinden daha yüksek olduğu yolundaki kamu oyu inancına rağmen, elde kesin rakamlar yok. Ama bununla beraber, IV-1 ve IV-2 sayılı tablolara bakarsak ve 1970 yılındaki dış aktifler toplamını (40 milyar dolar) yurda taşınan kârlar ve yatı-

rımlar kârları toplamı ile (7.820 + 1206 = 9026 milyar dolar) oranlarsak, % 22.5 gibi bir kârlılık oranı elde ederiz. Ancak birinci rakam sadece direkt yatırımları hesaba kattığı (yani portföy yatırımlarını içine almadığı) halde, ikinci rakam bütün legal transferleri içine almaktadır. Amerikan belgelerine göre **(statistical Abstract of the u.s)** —ki dışarıya yapılmış direkt yatırımlarla bunların kârlarını verebilmektedir—, % 15 lik bir kâr çıkarabilir. Ancak Amerikan kapitalleri kârlarının bir kısmını yeraltı yollarıyle dışarıya, yurda göndermenin üstadıdırlar (aşağıda göreceğiz). Şunu da ilave edelim ki, başkan Allende, Şili'deki Amerikan firmalarına cepheden saldırırken uzmanları bu firmaların elde ettikleri kârların başka yerlerden 5 kat daha fazla olduğunu hesaplamışlardı. Başka yerlerden kastedilen genel olarak Amerikan Birleşik Devletleri idi (1). Bu değişik belirtiler yatırımların üçüncü dünyada diğer yerlerden çok daha yüksek olduğu yolundaki genel görüşü desteklemektedir. Kâr yönünden var olan bu avantajın tersine dönmemesi için az gelişmiş ülkelere yapılan yatırımlarda ilgiyi azaltan noktaları, hâlâ belirleyici nitelikteki bu engeller arasında, bizce en başlıcası olarak —ne yazık ki tekrarlıyoruz— güven eksikliği getiren politik kararsızlığı saymak gerekir. Zaten başka türlü olsaydı, Dünya Bankası genel kurulunda, Amerika adına güvernör olarak katılan Connally'nin, özel yatırımlar için «yatırım iklimi için sigorta» zorunluğu üzerinde dururken **Finances et dévelopment** dergisine inanabilir miydik? Connally aynı zamanda yatırımların sigorta amacıyle bir uluslar arası örgüt kurulmasını ve yaratılanlar dışında daha geniş bir örgüt, yatırımları hakkındaki değişik hükümleri gidermek için bir uluslar arası Merkez kurulma-

(1) Le monde, 16-17 Ocak 1972.

sını da istemiştir (1). Bu durum bizi, özel olarak Amerika Birleşik devletlerinin özel yatırımlarını incelemeye götürür. Zaten bu yatırımlar üçüncü dünyadaki dış yatırımlar için büyük farkla en önde gelen ve ona rengini veren yatırımlardır. 1968 yılı sonunda Birleşik Amerika'nın üçüncü dünyadaki özel direkt yatırımları toplamı 20.355 milyon dolara yükseliyordu. IV-1 sayılı tabloda görüldüğü gibi, ayni yıl bütün kapitalist ülkelerin yatırımları ise 25 milyara yaklaşıyordu. Amerikan yatırımları bu hesaba göre, bütün yatırımların % 58 ini bulmaktadır. Ancak bu oran üçüncü dünyanın her bölgesinde aynı değildir. Çünkü Latin Amerikasında bu oran % 75 e yakınken, Asya ve Afrika'da bu üstünlük çok daha azdır. Ancak şu da çok ilginçtir ki, 1960'la 1968 arasında Latin Amerika'da Birleşik Amerika direkt yatırımları % 40 oranında artarken, ayni artış Asya'da % 104 ve Afrika'da % 190'dır (2). Böylece monopol kapitalizminin (3) bu oyuna koyduğu sermayesini üçüncü dünyanın değişik bölgeleri arasında dağıttığı söylenebilir. Gayesine ulaştığı ve tartışmaz derecede üstün bulunduğu yerde çabalarını azaltırken, fethetmesi gerekli yerlerde aksine çabalarını artırmaktadır. Mal ihracında da buna benzer bir durum bulunduğunu tespit etmiştik. Amerikan sermayesinin toplamından çok yayılışı daha tipik bir durum göstermektedir. 1956 ile 1968 arasında gerçekten Amerika'nın üçüncü dünyadaki yatırımları, kapitalist ülkeler yatırımlarının sadece % 45 i civarındaydı. (Oysa kümülatif toplamda pay yukarıda anlatıl-

(1) *Finances et dévelopment, para fonu ve dünya bankası* organı, no. 4, 1971.

(2) Pierre Jalée, *Lé tiers monde en chiffres*, tablo V-4.

(3) Bazıları tekel kapitalizmi adını veriyorlar. Biz yazı ve çevirilerimizde «Monopol kapitalizmi» deyimini tercih ettik. (Çevirenin notu).

dığı gibi % 58 dir — Ç. Notu). Buradan, esas bir noktaya, Amerikan kapitalistlerinin Asya'da ve hele Afrika'da yatırım yapmakta eskisine göre çok daha istekli olduğuna epeyce düşündükten sonra varılabilir.

Çok önemli bir eğilimi burada belirtmekte yarar vardır. Çeşitli emperyalist güçlerin özel kapitalleri bazı yerlerde birbirleriyle yarışıp çekişseler de, birçok ülkeye yayılmış yatırımlarda daha çok birleşik anlaşmayı üstün tutmuşlardır. Bu duruma özellikle 1960 dan sonra çok moda olan, tipik Afrika maden işletmelerinde rastlanabilir. Bu çok sayıdaki işletmelerde, bir çok ülkeden gelmiş sermayeyi hep elele vermiş şekilde ve hemen daima yerli kapitalle birlikte çalışır görürüz. Moritanya'nın demir (MIFERMA) ve bakır (MICIMA), Gine'nin Boké aklı boksit ve Nimbe adlı demir (1), Liberya'nın demir, Gabon'un Manganez (COMILOG) ve demir (SOMIFER) ve hatta Nijerya'nın uranyum ve Okyanusya'da yeni-Kaledonya'nın Nikel madenlerinde kuruluş ve kapitaller böyledir. Büyük bayındırlık işlerinde, örneğin Pakistanda Tarbela ve Mozambikteki Cabora-Bossa barajlarında da bir çok uluslu dev şirketin içinde birleşmiş çeşitli ulus kapitaline rastlanır. Fildişi kıyılarındaki San Pedro limanı ile kosov hidroelektrik santrali inşasında da bir çok ulus sermayesi yer almıştır. Bu gibi şirketleşmelere bir çok montaj endüstrisinde bile rastlanır: Fas'ta, Fas otomobil şirketi (SOMACA) Fransız, İtalyan, İngiliz, Alman ve Amerikan arabalarını aynı zamanda imal etmektedir. Nihayet yatırım şirketleri alanında yeni bir

(1) Nimba dağı madenlerini işletmek için Avustralya'lı Amerikan, İtalyan, Romen, Yugoslav maden şirketlerinin bir konsorsiyum kurduklarını belirtelim. (Le monde, 8 Ağustos 1969) Yugoslavya Diabola boksit madenlerinin işletmesine ayni şekilde katılmıştır *(Africasic,* 26 Aralık 1971).

şirkete Asya için özel yatırım şirketi (PICA) ya işaret etmek isteriz. Bu şirket on bir ayrı ülkeden gelen özel kapitallerle kurulmuştur. Bunun bir benzeri de on iki ayrı ülke kapitallerini Afrikada yatırım için birleştiren (S.I.F.I.D.A.) dır.

Üçüncü dünyadaki monopol kapitalizminin yönelmeleri bakımından bu eğilimler dönemimizin göze çarpan olayıdır. Bunlar, emperyalist özüyle dünya ekonomisinin birleşmesi ve tamlaşmasının birer tezahürü, hem de en önemli birer tezahürüdür. Bu noktalar üzerinde son kesimde çok daha ağırlıkla duracağız.

Ama özel kapitallerle işimiz daha bitmedi. Asıl, bir kapitalin amacı olan kârları üzerinde duralım. Üçüncü dünyada kârların özellikle, yüksek olduğunu ve bunların onda dokuzunun metropole geri döndüğünü daha önceleri belirtmiştik. Ancak uluslar arası yayın ve belgelerde bu geri dönüşlerin tam miktarlarını bulabilmek son derece güçtür. Uluslar arası Para Fonu ve Dünya Bankası bunları belirlemekte belli bir sıkıntı içindedir ve bu konuda son derece belirsiz, renksizdir. Üçüncü dünyanın **bütün** ülkelerinin ödemeler dengesini doğrudan araştırmak —bereket iyi düzenlenmişti— ve bunlara, portföy ve direkt yatırımların gelirlerini toplayan «yatırım gelirleri» başlıklı rakamları eklemek için uluslar arası para fonu'nun Paris'teki merkezine iki kez gittim. 1964 ve 1968 yıllarının gelirleri için bu çalışmayı yaptık (1), 1969 ve 1970 yılı rakamları o rakamların ekstropolasyonu yoluyla elde edildi (2). Böylece elde edilen rakamlar şöyle:

---

(1) Pierre Jalée, *Le tiers monde en chiffres*, tablo V-5.

(2) Bir istatistik serinin bilinen eski yıllar rakamlarını, sonuçları alınamayan daha yeni senelere doğru uzatılması işlemine ekstrapolasyon denir. Meselâ Türkiye'de

Özel yatırım gelirleri:

1964: 4.900 milyon dolar
1968: 6.800 » »
1969—
1970: 7.820 » »

Bu rakamlar son derece büyüktür ve buna rağmen denebilir ki, kârların yasalara uygun şekilde anayurda gönderildiği söylenemez. Böyle olunca kaçak şekillerde metropole gönderme yolları üzerinde durma zamanı gelmiştir. Bu konuda kişi olarak ve doğrudan doğruya edinilmiş (uygulayarak değil kontrol altında tutarak), en çok sayıda kullanılmış deneylerim var. Durum bu olunca üçüncü dünya ülkeleri de bu yolla yapılacak kendi ülkelerinde elde edilmiş kârların kaçmaması için gerekli tedbirleri alırlar. Bu tedbirler ya ihracat tutarını en aza indirme, ya da firmanın ithalâtlarını en çoğa çıkarma şeklindedir. En çok tutulan yollar budur. Birinci durum: Genel olarak ham maddeler çıkaran ve uluslar arası şekilde ülkede kurulmuş firmalar için geçerlidir. Aynı gruptan yabancı ülkelerdeki firmalara malını satarken, mallarla birlikte kârı da yer değiştiren o maldan elde olunan muhasebe ve maliye kârını, dışardaki ilgili gruba göndermek üzere fiyatlarını en aza indirmek yeterlidir. İkinci durum : Genellikle ayni gruptan bir ya da birçok şirketten ilk maddeler ya da yedek parça-

---

hayvan sayısı (büyükbaş) yıllar itibariyle şöyle olsun: Bu seride sayının 1/5 ile 1/6 arasında değiştiği görülüyor ve buna bakılarak 1973'teki hayvan sayısını 9,8 milyonun 1/6 sı ya da 1/5 i kadar artırıp serideki yerine oturtabiliriz: 1973 yılı için 11,2 ya da 11,5 milyon Ekstrapolasyonun doğru olması geçmiş yıllardaki koşulların, söz konusu yılda anormal şekilde değişmemesi gerekir. (Çevirenin notu).

lar ithal ederek montaj yapan imalâtçı firmaların başvurdukları yoldur. Kârın kaynakta kalması, ihracat yapan ana şirketin kasa ve hesaplarında birikmesi için ithalât fiyatları arttırılır. Her iki halde de, transfer formalitelerinden kurtulmak için kâr sıfır ya da pek az olacak tarzda ayarlanır. Ama kâr herhangi bir yerde çalışılsa elde edileceği kadar elde edilip grubun şu ya da bu şirketinde görünecek şekilde gerçekleştirilmiştir yine de (1).

Kaba olarak bile bu yeraltı çıkışlarının büyüklük derecesini hesaplama olanağı yoktur. Yalnız bu miktarlar ihmal edilemiyecek düzeyin çok üstünde olmalıdır. Burada Miguel Arraes'in **Le Brésil** adlı eserinde anılan bir misali alacağız. Pernamboue eyaletinin eski valisi, 1953-54'te Brezilya'dan bu tür, kaçak olarak çıkan kârlar konusunda bir anket (araştırma) yapmıştır. Bu araştırma on sekiz ayda Amerika'ya kaçan sermayeyi 150 milyon dolar olarak göstermiştir. Yazar bu esasa göre ekstrapolasyon yaparak bütün yabancı sermaye için 250 milyon dolar rakamını bulmuştur (2). Aynı süredeki, yasalara uygun transferlerde karşılaştırılınca, kanunsuz transferlerin bunlardan pek az bir miktar daha eksik olduğu anlaşılmıştır. Ama bu örneği her yere genellemek te doğru olmaz. Çünkü bir çok ülkede kâr transferlerine hiç bir yasa sınırı konulmadığından, kaçakçılık için sebep ve mevzu kalmaz. Bugünün Brezilya'sında —ki bu hiç de Vargas'ının Brezilya'sı değildir— durum böyledir ve Amerika kıt'asının kuzeyinden gelen sermayeler çoğunlukla dış ülke statüsünden yararlanırlar, onlara kanunlar uygulanmaz.

(1) Hiç böyle olmasa 6.000 dolarlık bir kamyon 500.000 liraya satılabilir mi? Ama hileler bir insan kafasının düşünemiyeceği kadar çeşitlidir (Çeviren).

(2) Miguel Arraes, *Le Brésil*, Maspero, 1969 sahife 115-116.

TABLO IV-3

31. Mart. 1971 günlü rezerv

	Milyon dolar		
		Para fonu	
	Altın	*Dövizi*	*Toplam*
A — Gelişmiş kapitalist ülkeler			
İngiltere ve Batı Almanya	14.940	14.948	29.888
Diğer gelişmişler (1)	18.645	30.978	49.623
Toplam	33.585	45.926	79.511
B — Üçüncü dünya			
Latin Amerika	1.080	4.636	5.716
Orta Doğu (2)	1.002	2.436	3.438
Doğu ve Güney Asya	678	4.606	5.284
Afrika (3)	400	3.993	4.393
Toplam (4)	3.290	15.670	18.960
C — Sosyalist ülkeler dışında Dünya	% 17.5	% 82.5	% 100
	36.875	61.596,	98.470
Üçüncü dünya % si	% 9	% 25	% 19

Kaynak : Uluslararası para fonu (IMF) yıllık rapor, 1971 sahife 6

(1) Türkiye, Yugoslavya ve Güney Afrika dahil

(2) İsrail dahil, Türkiye hariç

(3) Güney Afrika hariç

(4) Kalan bakiyeler dahil

O halde şimdi yasalara uygun şekilde metropole gidebilen kârları inceleyelim. Ama bunların tek transfer olmadığını unutmayalım. Bir çok üçüncü dünya ülkesinde, bunların transferi kambiyodan gelen nedenlerle önemli sorunlar ortaya çıkarır. Çünkü kârlar genel olarak ulusal ve değeri düşük parayla elde edildiği halde, transfer gerçek ve konvertibl dövizle yapılacaktır (1). IV-3 sayılı tablodan anlaşılacağı gibi, 31 mart 1971'de üçüncü dünyanın en geniş anlamiyle yorumlanacak (çünkü para fonu üzerine tiraj hakları da dahil edilmiştir) rezervler üçüncü dünya için 19 milyar doları aşmamaktadır. Bu rezervler dünya rezervlerinin (sosyalist ülkeler hariç) yüzde 19 u bile değildir. Ayrıca altın şeklinde tutulmadığından 2/10 oranında, hatta dünya altın stokunun 9/10 unu elde tutan zengin ülkelerin rezervlerine göre 4/10 oranında değerlendirilmelidir. Herşeyi ve bu çeşit değerlendirmeleri bir yana bırakırsak da, ortaya çıkan şudur: Bu 19 milyar 1969-1970 ölçüsünde (yani 7.820 milyon dolar) yabancı özel sermaye kârlarının transferinde kullanılsa iki buçuk yılda tükenir.

Ama gerçek durum bu da değildir. Üçüncü dünyanın global ölçüde ele alınışı, bu dünyayı meydana getiren bütün ülkelerin durumunu kapsamaz. Ancak şurası da açıktır: Bazı ülkeler vardır ki, bütün kaynaklarını buraya tahsis etseler, hattâ o yıl ülkeye gelen yabancı sermaye katkılarını da ekleseler gene kâr transferlerini yapmaya güçleri yetmez. Gerçekten, IV-2 sayılı tablonun G çizgisinden anlaşılacağı üzere —ve bu, özellikle çok açık anlamlıdır— 1964'te dışarıya yapılacak kâr transferleri, yeni gelen sermaye iştiraklerinin takriben üç katıdır

(1) Konvertibl döviz, her yerde her paraya çevrilebilen dövizdir. (Çeviren).

ve 1969-1970'de bu iki yıldaki yatırım artışına rağmen gene sermaye iştiraki için yeni gelen meblâğların 2.6 katıdır (Tablo altındaki nota dikkat ediniz.) Buradan şu gerçek, ihtiyatla ortaya konulabilir ki, emperyalizmin yatırımları üçüncü dünyayı senesine göre, ona getirdiği kapitalin 2,5 katı ile 3 katı arasında yağma etmektedir. Bu ilişki Lâtin Amerika'da sabit olarak bire üç olarak saptanmıştır. Mali yönden bakılınca, demek oluyor ki, ortaya çıkan görünüş şudur: kapitalist gelişmiş ülkelerin direkt ve portföy şeklindeki özel yatırımları, üçüncü dünya için bir katkı olmaktan çok, kocaman, giderek sonsuza doğru büyüyen bir yaradır... millileştirilinceye kadar sürecek bir yaradır. Onu bir yardım gibi almak sapıklıktır ve OECD'nin ,Avrupa ekonomik işbirliği örgütü) yaptığı gibi sadece yeni sermaye katkılarını alıp buna karşılık kârlardan söz etmemek sadece bir sahteciliktir.

Özel kapital gelirlerinin transferinin gerektirdiği yükleri karşılayabilmek için üçüncü dünya ülkelerinin belli başlılarında ek bir dış kaynağa sahip olmaları gerekir. Yoksa bu ek dış kaynak olmadan, farklı bazı süreler sonunda bu ülkeler ödemeleri kesmek zorunda kalırlar. Bu ek dış kaynaklar dış devlet yardımlarıdır. Bu yardımların belli başlı amaçlarından biri, ama elbette başka amaçlar yanında, emperyalist devletler öncülüğünde emperyalist ülkeler rehberliğinde üçüncü dünyanın emperyalist ülke monopollerince sömürülme ve soyulma olanağını sağlamaktır.

Kısım B. — Devlet yardımları

Biraz önce devlet yatırımlarının amaçlarından birinin niteliği, herhalde daha fazla beklemeden politik bir analiz gereğini de beraberinde. Eşit olmayan müba-

delenin (ticaret hadlerinin kötüleşmesi) yavaş ama sürekli, göze nispeten az görünen şekilde üçüncü dünya ihracat gelirlerinde yaptığı harcama şeklinde olsun, özel kârların her yıl döviz rezervlerinde meydana getirdiği sert ve ağır harcamalar yoluyla olsun, üçüncü dünyanın çeşitli şekillerde yağması eğer kendilerine her yıl bir akçalı ve ekonomik yardım yapılmasaydı uzun sürede dayanılır olmaktan çıkardı. Dış yardımı bir ülkeyi eski haline getirme şeklinde gören bir çok yazara rastlanır. Bu yardım, ayni zamanda emperyalist ülkelerin yağmalarının meyvelerini aldıkları pompanın işlemesini sağlamak üzere, bu pompaya konulan su olarak her yıl tekrarlanan bir enjeksiyona benzetilebilir. Yani yardımlar bir cömertlik, şu ya da bu şekilde karar verilen bir tercih değil, fakat sömürü sisteminin sarsıntısız işlemesi ve kesintisiz gitmesi yolunda atılmış bir adımdır.

Ama endüstrileşmiş ülkelerin bu yardımlarını kim öder? Bunlar devlet gelirlerine dayanır. O devlet gelirler ki, hemen hemen dörtte üçü dolaylı özellikle de dolaysız şekilde ücretlilerin gelirleri üzerine kurulmuştur. Devlet kasalarından transit olarak geçen bu üçüncü dünyaya «gelişme yardımı» fonları bir yandan monopollerin giriştiği yağmanın kısmi bir karşılığı, öte yandan da bu yağmanın sürmesine imkân veren bir araçtır. Yardım bu açıdan incelenince, veren devletteki dörtte üç nüfusun hiç bir yararı yoktur ve aslında ücretli sınıflardan millî monopollere yapılmış bir transfer niteliğindedir. Sınıf sömürüsüne girer. Öte yandan, üçüncü dünyanın aynı monopoller tarafından, az gelişmiş ülkelerin halkının sömürüye kurban olması sonucunu doğurur. Gelişmiş ülkelerin işçileri ile ezilen ve sömürülen üçüncü dünya halkları arasındaki uluslar arası dayanışmanın objektif unsurlarından birisi burada yatmaktadır.

Ama diğer bir bakış açısından bu yardım için bir

grup devlet diğer bir grup devletle anlaşmıştır. Birinci grup devletler için, bu, kapitalist burjuva sınıfların, özellikle gittikçe monopolcü kapitalizmin baskısının ifadesi, ikinci grup için ise üçüncü dünyadaki hakim sınıf ve tabakaların türemesi sonucudur. İkinci grup ülkelerde, yöneticiler her bakımdan kendilerini emperyalizme adamışlardır ve dış devlet yardımı ekonomik akçalı ve hatta askeri anlamda imtiyazlı sınıf ve tabakaların debdebe ve iktidarlarını sürdürmeye yarar. Bu şekliyle dış yardım, esas itibariyle zengin ülkelerin çalışan ücretlilerinin gelirlerinden oluşmakla birlikte Devletler tarafından emperyalist sistem lehine kanalize edilir ve yardımı veren ve yardımı alan ülkelerdeki hâkim sınıfların uluslar arası dayanışmasının ifadesidir. Az gelişmiş ülkelerde, akçalı yönden emperyalist sömürünün doğuracağı malî çöküntüleri önliyerek, dış yardım yoluyla politik sistemin satılmışları korunur. Bunlar devrimci karşı seslere konulmuş bir paratoner olurlar. Böylece, emperyalist düzenin yaşaması iyi kötü sağlanmış olur.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi tek ya da çok taraflı devlet yardımları birinci planda politiktir. Özü emperyalist olduğundan her şekil ve görünüşüyle ilk bakışta üçüncü dünyaya az çok yararlı görünse de örneğin işbirliği konusunda bir leke, bir yaradır.

Tablo IV-4, 1960-1970 dönemindeki dış devlet yardımlarını, büyük başlıklar altında özetlemektedir. İlk bakışta iki büyük kategori görünüyor: İki taraflı yardım, ki 1970 te % 83,5 oranındadır; ve çok taraflı yardım, ki, % 16,5 u ancak buluyor. Ama 1960'ta bu oranlar sırasıyle % 89 ve % 11 idi. Özellikle son yıllarda çok taraflı yardımı daha az ihmal etmek eğilimi görülüyor.

İki taraflı yardım

Bu yardım belirli gelişmiş bir ülke tarafından belirli

TABLO IV-4

Dış devlet yardımları, net ve milyon dolar

	1960	*1970*
A — İki taraflı yardımlar — Toplam	4131	5684
1 — Hibe ve hibeye benzeyen katkılar	3692	3298
— Teknik yardım		(1511)
— Beslenme yardımı		573)
2 — Kalkınma kredileri	439	2386
B — Çok taraflı yardımlar (Çok taraflı kuruluşlara katkılar)	534	1124
1 — Hibeler		553
2 — Çok taraflı örgütlere katılmalar		540
3 — Diğerleri		31
TOPLAM DEVLET YARDIMLARI	4665	6808
C — Hatırlamak için, diğer devlet fonları		
Alımlar	300	1159
Bunlardan: İhracata devlet kredileri		570
İşletmelere ortaklık		262
Çok taraflı örgütlere katkı		273

Kaynak : OECD, *kalkınmaya yardım* «1971 İncelemesi» Tablo II-1 ve 6 (ek)

Not : Bu rakamlar içinde % 6-7 oranında Güney Avrupa ülkelerine yapılmış yardımlar da vardır.

bir üçüncü dünya ülkesine yapılan yardımdır. Herkesin bildiği gibi, büyük emperyalist güçler kendi yardımlarında özel olarak üçüncü dünyanın, yeni sömürgecilik döneminde, kendi peykleri olan ülkelerini tercih ederler. Meselâ Fransa frankofen denen Afrika ülkelerini, İngiltere, eski dominyonlarından ve sömürgelerinden oluşan Common Wealth ülkelerini ve Birleşik Amerika'da Latin

Amerika'sını ön plânda tutar. Ancak bu tercihlerin çok kesin ve tek oldukları söylenemez. Fransa önce kendininkilere yani Fransız firmaların mal ve sermaye ihraç etmeyi tercih ettiği ülkelere hizmet ettikten sonra, Latin Amerika, Ortadoğu ya da Asya'yı unutmaz. Birleşik Amerika ise yardımlarını bütün dünyaya yayacak kadar güçlüdür ve diğer kapitalist gelişmiş ülkeler de sömürge ve yarı sömürgeleri ya da güçsüz gördükleri yerler yoksa, yardımlarını nereleri işlerine ve çıkarlarına uyarsa oralara yaparlar.

Bu iki taraflı yatırımlar bir yandan hibeler ve öte yandan da taksit ve faiz ödemeleri gerektiren ödünç vermelerden oluşur. Tablo IV-4 ten görüleceği üzere 1960 ile 1970 arasında hibeler göze çarpar şekilde azalırken borçlar oran olarak artmıştır. Ama hibeler gene de epeyce ağır basmaktadır. Ama (OECD) nin «hibeler ve hibeye benzeyen katkılar» başlığı insanı meraka düşürmektedir. Angelos Angelopulos'un anlattığına göre borç vermelerin çoğu, bir «hibe unsurunu» içinde taşır. İşte kelimenin tam anlamına uymayan böyle borçlar, bu başlık altında hesaplanmıştır. Bu rakamdakiler gerçekten hibe edilmiş ve bu nedenle geri ödenmeyecek nitelikte olan, ama aynı zamanda finansman açısından «iltimas şartlarını» taşıyan, yani finansman sırasında ülkeye kolaylıklar sağlayan borçlardır. Uluslararası örgütlerin tanımlarına göre, onbeş yılda ödenecek, % 3 faizli ve beş sene ödemesiz bir borçda % 42 oranında bir hibe unsuru vardır. Bu «hibe» % 3 lük faiz oranı ile % 10 arasındaki farktan oluşur. (Borç veren ülkede paranın faizi eğer % 10 ise) Aynı zamanda da ödeme olmayan beş yıllık faizler hesaba katılır (1).

(1) *Le tiers monde face aux pays rickes*, P.U.F. Le monde'da yazıldığı şekilde, 11 ocak 1972.

Dünya Bankasının 1971 raporunda (Tablo 11-Ek) üçüncü dünyanın muhtelif ülkelerine 1965 ile 1969 arasında verilmiş borçlarda «hibe unsuru» bulunduğu —ki buna «sübvansiyon unsuru» adı verilmektedir— bildiriliyor. Her borçtaki bu ünlü unsurlar verilmekle beraber, toplamı gösterilmemektedir. Ancak borçların ortalama en az % 45 ile, en çok % 90 ını oluşturdukları görülür! İki taraflı yardım konusunda, KYK'nin 1971 raporundan anladığımıza göre, verilen borçların ortalama koşulları şöyledir: Ödeme süresi 29.9 yıl, ödemesiz süre 7,4 yıl, faiz oranı % 2.8 «Bu durumda % 57'ye varan bir hibe unsuru vardır». Angelos Angelopulos şunları da ilâve etmekte: «Görevleri fakir ülkelere yardım olan uluslararası örgütlerin bir «sarraf» zihniyetiyle nasıl bağdaştıklarını ve gelişme yolundaki ülkeler için birinci derecede önemli olan bu konuda yanıltıcı izlenimler yaratabildiklerini anlamak oldukça zordur.»

Yardım ve benzerleri arasında, teknik yardım, ya da başka adı ile teknik işbirliğine özellikle dikkati çekmek isteriz. Bu kalem 1970 yılında OECD hesaplarında 1,5 milyar dolar olarak muhasebeleştirilmiştir.

Her şeyden önce, şurası gerçektir ki, gelişmiş ülkelerin teknik işbirliği için harcadığı çabaların tümünü gösteren bu rakam, yardım gören ülkeye bütünüyle akan bir sermaye olmaktan uzaktır. Meselâ, Fransız işbirlikçilerinin (1) büyük kısmıyle ücretlerini Fransa'da aldıkları ve çalışacakları ülkeye yaşamaya yeterli bir miktar para transfer ettirdikleri, kalanı ile genel olarak bir apartman (daire) ya da ev aldıkları hep bilinen bir şeydir.

Ama biz burada daha çok, teknik yardımın yarat-

(1) Cooperant : Teknik işbirliği için Fransa'dan giden teknik eleman.

tığı teknik uyumsuzluk üzerinde duracağız. Üçüncü dünyaya gönderilen Avrupalı öğreticiler, üçüncü dünyaya değil, kendi ülkelerine uygun bir bilgi ve öğretim tekniği içindedirler. Giden doktor hazır olmadığı problem ve hastalıklarla karşı karşıya gelir. Bunlardan çoğu ülkeye uyma çabalarında bulunurlar kuşkusuz. Ama —ve bu kitabın yazarı da eski bir işbirlikçidir— bu durumda bile uyum için zaman gereklidir ve bu süre ne kadar kısaltılsa bile genel olarak uzmanın görev süresini azaltmış olur.

Nihayet politik olarak, işbirliği için gelen uzman, yardımı yapan ülkece, hakkında «kötü istihbarat» yapılmadıkça seçilmiş ya da kabul edilmiştir. Emperyalist sisteme karşı olanlar elimine edilirler. Politik eleme elbette, her zaman için mükemmel olamaz, sürprizler çıkabilir ama, çok zaman işbirliğinde görev alan, ülkesinin iktidar ideolojisinin bilinçli taşıyıcısıdır, buna razı olan kişidir. Daha da ileri giderek diyebilirz ki, hatta bu işbirlikçi bu ideolojiden bağımsız olduğunu sansa bile onu, en azdan büyük ölçüde bilinçsiz olarak sürükler. Objektif olarak, iyi niyetli öğreticiler de (ki öğreticiler işbirliğinde görev alanların büyük kısmıdır), bir yandan kendi dil ve kültürünün yayımcısıdır ve buradan zorunlu olarak da kültürel emperyalizmin yayımcısı ve yardım edilen ülkenin ulusal kültürünü ezmek durumundadır. Ve öte yandan da bir işbirlikçi olarak kendi varlığı ile, emperyalist üçüncü dünyaya yardımın bir çarkı durumundadır, ondan kendini soyutlayamaz ve onun izlerini taşır.

İşbirlikçi çok zaman ve iyi niyetle faydalı iş yaptığına inanır ve hatta yardımın bir cömertlik olduğu kanısındadır. Oysa emperyalizm hiç bir üçüncü dünya ülkesine kâr olarak karşılık almadan elini uzatmaz. Zaten genellikle bunu gizlemez bile. Özellikle «bağlı»

yardımda durum gayet açıktır. Bu iki taraflı yardımlarda bugün genelleşmiş bir durumdur. Bu şekildeki yardımlarda, yardım gören ülke bu paralarını yardım veren ülkelerden sadece bu ülkenin verdiği malları alma koşuluyla alır. Yardım veren ülke, verdiğinden çok daha büyük kısmının ithalât yapılırken kendine geri döneceğinden güven duymaktadır. Yardım veren ülkenin satıcıları tekel durumunda bulunduğundan fiyatları çok önemli bir zamla karşı tarafa dayatabilir. Bizzat Pearson raporunda yazıldığı gibi, şartlı yardımı alan ülke «malları çoğu zaman serbest rekabetin işlediği dünya piyasasındaki fiyatlardan çok daha yükseğe almak üzere bağlanmıştır». Birleşik Amerika yardımlarından örnek olarak, **Le monde,** 19 Ocak 1972'de, Washingtondaki bir senato tartışmasını şöyle yansıtır:

«Senato'da dış ülkelere yardımın kaldırılmasından söz edilemiyeceği açıktır. Amerikan ekonomisi böyle bir «sübvansiyon»dan bildiğimiz güçlüklere maruz bulunduğu bugünlerde asla vazgeçemez. Yardımı meydana getiren kredilerin yüzde 90 ı genel kural olarak, Amerikadan sağlanan mal ve hizmetlerin bedel ve ücretleri olarak harcamaktadır.. Bu yardımlara, endüstri, yıllık 1 milyar dolara varan satışlarını, üniversite ve araştırma merkezleri 1970'te 600 milyon liraya varan kontratlarını ve Orta Batının çiftçileri de 1960'tan bu yana 20 milyar doları aşan pazarlarını borçludur.»

İngiltere'de çok yeni yayınlanan bir broşüre göre: «Üçüncü dünya'ya yaptığımız yardımların üçte ikisi aslında Büyük Britanya'da harcanmıştır». Fransa'da, 1971 tarihli Gorse raporunda, işbirliğinin özünde, yardım yapılan ülkelerin gerçek çıkarları gözönünde bulundurulmadan, sadece Fransız makinelerinin satışını artırmak gibi kısa vâdede bir görüşe uygun şekilde düzenlendiğinin altı çizilmektedir. Ve uzman Tibor Mende, tutumun-

da ılımlı olmakla birlikte, «Fransız Afrikasına yapılan bütün yardımların fon transferi ya da sipariş şeklinde pratik olarak Fransa'ya tekrar döndüğünü yazmaktadır.» (1)

Çok taraflı yardım

Bu yardımlar esas olarak kısaca dünya bankası denilen, uluslararası İmar ve Gelişme Bankası ve bu bankanın iki filyali tarafından yönetilir: Uluslar arası gelişme merkezi ve uluslararası Maliye şirketi. (Bunlardan ilkine, bundan sonra kısaca UGM ve ikincisine de UMŞ sembollerini vererek anlatımı sürdüreceğiz Çeviren). Bunlar dışında da, daha mütevazi çapta Birleşmiş Milletler özel fonu, ortak pazara bağlı Avrupa Kalkınma Fonu (AKF), Amerikalılar arası Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası gibi kuruluşlar vardır.

Biz daha çok Dünya Bankası ile ilgileneceğiz. Bunun bir nedeni yardım fonlarının en önemli kısmının bu kurum tarafından harcanması ise, öteki nedeni de bankanın yardımın yönetim ve yönlerini saptamada gitgide daha önemli bir rol almasıdır.

Dünya Bankası herşeyden önce kapitalist dünyanın bankasıdır. Çünkü sosyalist dünyanın burada ortaklığı yoktur. Hissedarlar devletlerdir. Uluslar arası para fonuna (UPF) üye olmayanlar, burada da üye olamazlar ve bu iki kuruluş arasında sıkı bağlılık vardır. Bunda para ve maliye sahasında dünya emperyalist bütünleşmesinin unsurlarından biri görülmelidir.

30 Haziran 1971'de, Dünya Bankasının üye sayısı 116'yı bulmuştu. Yani gelişmiş kapitalist ülkelerin hemen hepsi ve üçüncü dünyanın tamamı üyedirler. Üçüncü dünya ülkeleri büyük, ezici bir çoğunluktadır. Ancak

(1) L'Express'e göre. 18-23 Ocak 1972

ana kapitale katılış ve sahip olunan oylar bakımından, ağırlık para sahibi ülkelerdedir. Şu yedi ülke çoğunluğu ellerinde tutarlar: Amerika, İngiltere, Batı Almanya, Fransa, Japonya, Kanada, İtalya. Demek oluyor ki Dünya Bankası emperyalizmin ellerinde güçlü bir silâhtır.

Kapital ve ihtiyatlar dışında, banka zorunlu olarak kendine borç verilmiş paraları kullanır. Bunlar çeşitli kamu kuruluşları ile, merkez bankaları ve özel bankalarda yatar. Bu borçlanmaların maliyeti 1971'de % 8,07' dir, 1970'te ise % 7.54 idi. Ödünç vermeye razı olduğu faiz hadleri ise % 7-7,25'i mutlaka bulmalıdır. Bu oranlar 1971'deki borç faizlerinden çok düşüktür. Çünkü, bu yıldan önceki ikrazlar daha az masraflı olmuştur. Banka, hiçbir zaman bir hayır kurumu olmayıp 1971'de 1970'te olduğu gibi, 212 milyon dolar kâr sağlamıştır. Konulmuş kapital ise, 1970'te 2316 ve 1971'de 2387 milyon dolar idi.

1971'de Dünya Bankasının, üçüncü dünya'ya (ve birkaç Güney Avrupa ülkesine) verdiği borçların tutarı 1.896 milyon dolar ve faizi de % 7.25 idi. Şunu da ilâve etmek doğru olur ki, filyali olan UAGM (İngilizce sembolleri ile IDA) sadece % 0.75 oranında bir servis komisyonu karşılığı faizsiz borç vermiştir. Ama bu kuruluşça akdolunan borçlar tutarı 1971'de 584 milyon dolarda kalmıştır. Uluslar arası maliye şirketi (UMŞ)'ne gelince, bu kuruluş daha çok az gelişmiş ülkelerde özel sektörün gelişmesine eğilmiş bulunmaktadır. Doğrudan doğruya borç vermez, ancak yatırımları (iştirakleri) 1971'de 101 milyon dolara yükselmiştir. Yani önemi çok azdır bu kurumun.

Dünya Bankası ile çok taraflı dış yardım gruplarının payları, çok taraflı yardım önemli olmadığından ve 1970'te dış yardımların sadece %16.5'unu tuttuğundan, iki taraflı yardıma göre gene de önemsiz kalmaktadır.

Ama bu pay artıyor ve Dünya Bankasının katkısı, yardımın sadece kendi kaynakları sınırları içinde kalanını gittikçe aşıyor. Ama konuya daha açıklık vermek düşüncesiyle, dış devlet yardımlarının koordinasyonunda, önemi hergün biraz artan Dünya Bankası'nın etkisini incelemeyi bu kesimin sonuna bırakıyoruz.

Şimdi bir de üçüncü dünyaya yapılan dış devlet yatırımlarının coğrafya açısından dağılımını incelemek gerekiyor:

Üçüncü dünyaya yapılan yatırımların bölgeler itibariyle dağılımı % olarak

	Yıllık ortalama 1960—1966	*Yıllık ortalama 1968—1970*
— Afrika	30.0	23.4
— Latin Amerika	15.9	19.4
— Asya	48.5	49.7
— Okyanusya	1.9	3.3
— Tasnif edilemeyen ülkeler	3.7	4.2
	100	100

Kaynak : OECD, Aide au Dévelopment, (1971 incelemesi) Tablo 17.

Görüldüğü gibi, Asya'nın payı hemen değişmezken, Latin Amerika'nın payı artıp, Afrika'nın payı azalmaktadır. Bu durum bizim başta yaptığımız analizin doğruluğunu göstermektedir. Bu analize göre, az gelişmiş ülkelere yapılan yardımların belli başlı nedeni, özel dış yatırımların kârlarını transfer edemeyen ülkelere döviz yardımı yapabilmektir. Gerçekten bu çeşit kârlar

Latin Amerika'da Afrika'dan iki, ikibuçuk kat daha fazladır. Ve birinci gruptaki ülkeler son derece büyük güçlüklere uğramaktadırlar.

Yukarıdaki tabloda görünmeyen bir noktaya daha dikkati çekmek isteriz: Güney Vietnam (18 milyon nüfuslu) için yapılan yardım, Pakistan'a (nüfus 113 milyon) yapılan yardıma ve Güney Kore'ye (nüfus 31 milyon) yapılan yardım da Endonezya'ya (nüfus 116 milyon) yapılan yardıma eşittir. Bu gözlem yardımın stratejik faktörlere göre politizasyonunu ortaya koymaktadır.

Dış yardımların ekonomik sektörler itibariyle dağılımına gelince, bu konuda kesin veriler bulunmamakla beraber, bu yardımların en az yarısının bayındırlık işleri, limanlar ve taşıma tesisleri, büyük barajlar gibi direkt olarak kârlı olmayan ama ham maddeleri yağma eden yabancı firmalar için zorunlu ve onlar için son derece kârlı bulunan alt yapı tesislerine gittiği bilinen bir şeydir. Bir kelimeyle, dış yardımlar özel kapital ve girişimlerinin girişlerini kolaylaştıran çalışma ve harcamaları üstüne almaktadır. Pearson raporu bunu açık bir şekilde itiraf ediyor: «alt yapı yatırımlarına dış yardım, bu yardımın teşvik etmek istediği özel yatırımların **sine qua non**'udur» (yani bu olmazsa özel yatırımlar da olmaz) (Sahife 172.) 1963 yılında Amerikan Cumhurbaşkanına sunulan Clayton raporunda bu yardımların saikleri belirtilirken de ayni şeyler ifade edilmektedir. Bu rapora göre yardım veren devletler monopollere, üçüncü dünya'ya elkoymalarını kolaylaştırmak için harcamaları yapmalı ve ayni nitelikte politik ve ekonomik eylemlerde bulunmalıdır.

Yardım veren devletler, devlet koruması altındaki monopolcü kapitalizm sisteminde, bu amaçla zorunlu giderleri yaparlar elbet, ama son derece zorunlu giderleri

yaparlar. Çünkü bu yardımlar kasalarından bir ilâç damlatma aletinden çıkarcasına kıt çıkmaktadır ve herkes bilir ki, (1960-1970) on yıllık «gelişme» döneminde saptanmış amaçlara henüz varılmış değildir, daha çok yardıma ihtiyaç vardır. Kaldı ki, OECD tarafından bu konuda yapılan hesaplar biraz fazlaca tutulmuştur. Meselâ Fransa, deniz aşırı topraklarını hâlâ ulusal topraklarının bir uzantısı gibi tanımakta direndiği halde bu topraklara yaptığı yatırımları yardım olarak muhasebe eder. Bu lehte bir hesap şeklidir. Ama bütün bu olaylara rağmen, altmış yıllarının sonunda dış yardım için önerilen (teklif edilen), yardım veren ülkelerin toplam gayri safi millî hasıla'nın % 0.70'i iken, 1970'te gayri safi millî hasıla'nın % 0.34'üne ve 1969'da da % 0.36'sına zor ulaşmıştır. İhracata açılan kredilerin ve özel fon oluşlarının dönem sonunda dış yardımlardan daha hızlı geliştiğini saptayan (KYK) 1971 raporunda şöyle yazıyor: «Bu nedenlerden biri kuşkusuz, gelişme için yapılmış dış yardımların, bu ülkelere (gelişme yolundaki ülkelere) kaçınılmaz saydıkları yatırım alanlarında gerekli dış finansman kaynaklarını sağlayamayışıdır. Bu durum onları ihracat için açılmış kredilere başvurmaya ve böylece onları kısa vadeli ve yüksek faizli kredilere başvurmaya, ya da yatırımlarını ertelemeye zorlamaktadır.»

Bir de, yardım gören ülkelerdeki nüfusla yardım arasındaki ilişkiye geçersek, OECD, bunun 1961'de adam başına, 3.60 dolar iken 1970'te 2.70 dolara ulaştığını saptamıştır. Ancak 1961 fiyatlariyle ölçülünce, 1970'teki yardım 3 dolara, yani 1961 düzeyinin % 20 eksiğine (1) gelmektedir. Böyle olunca da sadece saptanan amaca varılmamış olmakla kalınmayıp, bu son on yıl içinde

(1) Aslında azalış oranı % 16.6 dır. Pierre Jalée herhalde bir maddi hata yapmış olmalı (Çevirenin notu).

nüfus başına gerçek olarak azalma meydana çıkmıştır. (1)

Bizim konumuz bu olmamakla beraber, bir de sosyalist ülkelerin üçüncü dünya'ya yaptıkları yardıma göz atmakta yarar vardır ki, bu yardım tanımı gereği ancak devlet yardımıdır. Bu yardım konusunda elde sadece çok bol olmayan belirsiz ve çoğu zaman şüpheli işaretler vardır. Bununla beraber, yeni bir tarih taşıyan Le Monde'da çıkan bir makale bize aşağıdaki bilgileri vermektedir:

«Çin'in üçüncü dünya ile ilişkisi hakkında Amerikan Dış İşleri Bakanlığınca (2) bir rapor hazırlanmış ve bu raporun özü salı günü açıklanmıştır. Üçüncü dünyaya komünist ülkelerce yapılan yardıma ayrılan bölümde, Çin'in bu ülkelere Sovyetler Birliğinden daha çok yardım yaptığı belirtilmiştir. Sovyetler Birliğinin bu yılda (1970) yaptığı 204 milyon dolarlık yardıma karşılık, Pekin hükümeti 709 milyon dolarlık yardım yapmıştır. Sovyet yardımı 1962'den beri en düşük seviyedir.

«Çin yardımı hızla artmakta ve 1970 yılında 1956' dan beri yapılan bütün yardımların % 43,4'üne varmış bulunmaktadır. Bu yardımdan en çok yararlanan Tanzanya ile Zambiyanın her biri, iki ülke arasındaki demiryolunun inşası için 200 er milyon dolar almışlardır. Pakistan da 100 milyon dolarlık bir kredi vaadi almış-

---

(1) «Aide au développement» da verilen rakamlar, 1971 incelenmesi» OECD.

(2) Asıl metinde Devlet Bakanlığı denmiştir, ama doğrusu Dış İşleri Bakanlığıdır. Amerikan Anayasa düzeninde Dış İşleri Bakanı Başbakan olmadığından, protokolde Başbakan düzeyindedir. Kendine bu nedenle Devlet Bakanı, Dış İşleri Bakanlığına da Devlet Bakanlığı denir (Ç. notu).

tır. Çinlilerden 8.100 işçi teknik yardım vermek üzere yabancı ülkelerdedirler.

«Rapor Sovyet askerî yardımı üzerinde de bazı ayrıntılar vermektedir. Bunlara göre çok büyük artış gösteren bu yardım 1970 yılında 800 milyon dolara ulaşmıştır. Bunun büyük kısmını Mısır almıştır. Ondört bin Sovyet askerî danışmanı bu ülkede çalışacaktır ve başka sosyalist olmayan ülkelerde de iki bin tanesi oturacaktır. Sovyet teknik yardım personelinin sayısı ise 10.600'dür.» (1)

Şu halde sosyalist ülkelerin yardımlarının miktar olarak emperyalist ülkelere göre düşük olduğu söylenebilir. Buna şaşmamak lâzımdır. Çünkü emperyalistlerin yardımları ya monopollerin dış ülkelerdeki yağmalarını tazmin, ya da yağmanın süre gitmesi ve özel kârların transferini sağlamak üzere bir enjeksiyon niteliğindedir. Sosyalist ülkeler için yardım, emperyalist ülkelerde olduğu gibi bir zorunluluk değil, gerçekten serbestçe karar verilebilecek bir konudur. Daha mı az politizedir? Biraz açık konuşalım : Şu ya da bu bayrak altında yapıldıkça her yardımın politik yönü olması zorunludur. Sosyalist ülkelerin yardımı, bir seçimlik karar olduğundan seçilen ülke açısından politize olmuştur. Övecek, ya da yerecek biçimde politize olması ise, herkesin bakış açısına göre değişir. Biz kişisel olarak, yardım zorunlu olarak politik amaçlı olduğuna göre, emperyalist ülke yardımlarının politik amacının emperyalist sistemin çıkarlarını desteklemek olması ne kadar mantığa uygunsa sosyalist ülkelerin yardımı da kurtuluş ve antiemperyalist karakteri olan mücadele ya da siyasetleri desteklemelidir diye düşünüyoruz. Bu ölçüte göre ve ayrıntıya girmeden, bize göre Çin yardımları genel-

(1) Le Monde, 29 Aralık 1971

likle övülmeye değer iken Sovyetlerin yardımları tartışma götürür nitelikte yatırımlardır.

Kısım C — Kamu Borçları

Dış devlet yardımları bugünden epeyce eskimiştir; Yıllar geçtikçe görüyoruz ki hibeler azalırken borç vermeler artmaktadır ve bu arada son yıllarda ihracata açılmış kredilerin son derece hızla geliştiği kaydolunmaktadır. İhracat kredileri büyük kısmıyle bir yıldan fazla ve beş yıla kadar vadeli olup, gerçek niteliğiyle üçüncü dünyaya yardım niteliğinde olmasa da onlardan daha gevşek bir devlet garantisi içinde değildirler ve bu nedenle de iki ya da çok taraflı dış yardımlardan beslenen bu borçlar, üçüncü dünyanın kamu borçlarına eklenirler. Bunun sonucu olarak üçüncü dünyanın dış kamu borçları 1960-70 arasında önemli bir ölçüde şişmiştir. Bu borçlar 31 aralık 1969 da korkunç 53 milyar dolar düzeyine varmıştır. Tablo IV-5'in gösterdiği bir başka şey borçların 1961'in 2 kere 3/4üne çıkmış olmasıdır. Bu borçların servisi için her yıl (amortisman ve faiz olarak) ödenen önemlidir. Meselâ 1969'da paralar 4.437 milyon dolara ya da 1961 yılı rakamının 2.15 katına ulaşmıştır. 1969'daki borç servisleri iki ya da çok taraflı dış yardımlar başlığı altında ayni yıl gelen reel kapital akımının % 70 ine yakındır. Bu yardımlar sonucu, gelen değerlerin sadece % 30'u ülkeye katkı olur, % 70 i daha önce alınmış borçların ana para ve faizlerini ödemede kullanılır. 1967 eylülünde zamanın Dünya Bankası Başkanı Rio'daki bir para konferansında şöyle diyordu: «Geçmiş resmî borçların servisi, (faiz ve borç ödemesi dahil) gelişme yolundaki ülkelere giden resmi kapital akımının üçte ikisini alıp götürmektedir.» Başkan şunları da ekliyordu: Eğer gelişme ayni şekilde süre gider-

se «gelişmeye yardım gerçek olarak kendini yiyip bitirmekle kalacaktır.» Gerçekten gelişme böyle sürerse, parça parça elimize geçen rakamlar doğruysa, 1969'da % 70 oranına yükselen rakam 1971'de % 75'i bulacaktır.

Bize şu itiraz yapılabilecektir: Madem ki durum böyledir, madem ki dış yardım kendini yemektedir, öyleyse sizin ona yüklediğiniz görevi taşıyamaz, emperyalist monopollerin az ya da çok yağmasını karşılayamaz ve özellikle bunların üçüncü dünyada gerçekleştirdiği kârların anayurda dönmesini sağlayamaz. Buna karşılık iki noktayı belirtelim:

1. Bizim düşünüş tarzı ve rakamlarımız üçüncü dünya ölçüsünde globaldır ve bu dünyada her ülkenin belli bir tarihteki durumu diğerinin ayni olamaz. Felaket noktasına her ülkede ayni zamanda gelinmez. Her yıl bu ülkelerden biri ya da ötekisi bu noktadadır ve böyle bir durumun neler doğuracağını göreceğiz o zaman.

2. Emperyalist sistemin oluşturduğu mekanizmaların her zaman iyi yağlanmış çarklar içinde işlediğini düşünmek nafile bir şey olur. Emperyalizm her zaman kurtulamayacağı bir sürü çelişkiler içinde hapsolunmuştur. Ve biz yardım felsefesini, gördüğümüz gibi (özellikle B bölümünün başındaki gibi) analiz ederken pratikte alınan sonuçlara dayandık. Ama diyemeyiz ki bu felsefe başlangıçtaki rahatlığı içinde işleyip durur kesintisiz. Emperyalist yardımın mekanizmaları bugün tıkanmıştır... Le Monde'un bir yazarı 6 Nisan 1971'de ayni dönemdeki diğerleri gibi bunu tespit edebilmiştir:

«Zengin ülkelerin fakirlere yardım ve borç verme politikası kesilme noktasında ulaşmıştır.»

Kesilme noktası şu ya da bu üçüncü dünya ülkesi

TABLO IV-5

Üçüncü dünyanın 75 ülkesinin amorti edilmemiş borçları ve borç servisi ödemeleri

	Milyon dolar	
	1961	*1969*
A — Dış borçlar		
— Afrika	3.309	9.184
— Ortadoğu (1)	1.419	4.883
— Doğu Asya	2.176	7.609
— Güney Asya	3.600	13.809
— Latin Amerika	8.822	17.618
Toplam	19.326	53.103
B — Borç servisi için ödemeler		
— Afrika	172	725
— Ortadoğu (1)	170	475
— Doğu Asya	224	436
— Güney Asya	246	618
— Latin Amerika	1.250	2.183
Toplam	2.062	4.437

Kaynak : Dünya Bankası, 1969 yıllık raporu, tablo 4 ve 1971 raporu tablo 5 ve 9.

Not Bu 75 ülke üçüncü dünyadaki dış borçlar toplamının % 85-90 ını temsil etmektedir. Bu rakamlara devletçe garanti edilmiş özel firma borçları (özellikle ihracat kredileri) da dahildir. Gerçek terim anlamıyle dış borçlar yukarıdaki rakamların % 75 idir.

(1) İsrail dahil.

dış borçlarından gelen kendini gösterir ve her üç kıt'adan bir çokları her yıl bu duruma gelmektedirler. Sonuçta bu ne getirecektir? Emperyalist yardımın özü bilindiğinden, alacaklı devletlerin bazı ödeme sürelerine razı olmaktan başka yolları, çözümleri bulunamaz. Bu sürelere razı olunamazsa, ödeme sıkıntısı çeken ülkenin emperyalist sistem içinde tutulması zor olur, oysa buna hiçbir fiyata razı olunamaz. Ancak hangi biçimlerde, hangi yollarla bu sürelere razı olunacaktır?

Burada gene işin üstadı olarak Dünya Bankası meydana çıkar. Alacaklı ülkelerin —ki her zaman sayıları kabarık ve bazan 12, ya da 13'ü bulmaktadır— ödeme güçlüğü çeken ülkenin temsilcileriyle, çoğu zaman Dünya Bankasının koruyuculuğu altında bir araya gelirler. Ama bu rol bazan OECD'ye (Türkiye örneği), uluslar arası para fonu, belli başlı alacaklı (Endonezya örneğinde Hollanda) ya da Latin Amerika için Amerikalılar arası gelişme birliği olabilir. Bir «yardım konsorsiyumu» ya da «danışmanlar grubu», başka resmî koordinasyon örgütleri kurulur. Bu örgütler ödeme güçlüğü çeken ülkelerin borçlarını ertelerler, ya da dış borçları uzun bir konsolidasyon planına göre ödenme esasına bağlarlar. Ancak, alacaklı devletler şüphesiz, garantiler alır, borçluların maliye ve ekonomileri üzerinde bir bakış hakkı —kibar tabiriyle— isterler. Borçlu ülkelerde «daimi misyonlar», birleşmiş milletler kalkınmaya dönük program örgütünden daimi bir üyenin başkanlığı altında eksperler grubu yerleştirilir. Alacaklılarının anlayışından (!) yararlanan üçüncü dünya ülkelerinde, bu uygulamalar, emperyalistlerin kontrol ve sultasını ağırlaştırır.

Nispeten yeni olan bu uygulamalar günden güne gelişmekte olup gelecekte bu yola daha çok başvurulacağa benzemektedir. Çünkü borçluların aciz duruma düşmeleri gitgide geçer akçe haline gelmektedir. Dünya Ban-

kası her ne kadar ön planda görünmese de, bu alanda büyük yönetici ve koordinatörüdür. (KYK) 1971 raporunda durumu «Dünya Bankasının ifade edilen maksadı, yardımdan yararlanan ülkelerdeki misyonların programlarını genişletmektir» diyerek anlatmaktadır. Dünya Bankasının 1971 raporunda ise durum şöyle anlatılıyor: «Hesap dönemi içinde ilgili üye devletlerle yapılan görüşmelerde Bankadan, kalkınma yardımında koordinasyonunda daha yakın ilgi beklendiği açığa çıkmıştır. Bu alan banka'nın uzun süredenberi ilgilendiği ve çok önemli saydığı bir alandır.»

Buradan çıkan sonuç Dünya Bankasının çok taraflı yardım dağıtan bir kurum olmaktan tamamen ayrı ve daha çok olduğudur. Yardım konsorsiyumları, diğer danışma kurulları yoluyla bu yardımlar şekil olarak iki taraflı kalsalar da aslında gittikçe çok taraflı sıkı şekilde koordine edilmiş bir çerçeve içinde yapılır. Tek kelimeyle gidiş iki taraflı yatırımların çok taraflılaşması yönündedir. Bu eğilim:

a) Ulusal yardımların tasarlanıp uyumlulaşmasından önceki safhada, çeşitli uluslararası örgütler ve özellikle OECD'nin (KYK) çerçevesi içinde;

b) Gerçekleşme ve işleme safhasında, Dünya Bankasının ağır basan müdahelesi altında ve onun bu işlerde ortağı Uluslararası Para Fonunun da omuz vermesiyle ifade olur.

Üçüncü dünyaya yardım konusunda kendini böyle gösteren, emperyalist güçlerin siyaset ve uygulamalarının, diğer alanlarda da gördüğümüz, dünya çapında bir sistem ve organizasyon çerçevesi içinde daha büyük bir bütünleşmeye gitme eğilimidir. Dünyadaki emperyalist güçlerin bütünleşmesi tamamlanmış bir olup bitti, elbette, değildir. Ancak gitgide netleşen ve dönüşü olmayan bir yöneliş görüşündedir.

V. BİR YENİ EMPERYALİST SÖZLEŞME TİPİ : AVRUPA ORTAK PAZARI (1)

Emperyalizm ile üçüncü dünya arasındaki ekonomik ilişkileri fiilen gördükten sonra, yeni emperyalizmin sömürgelerden çözülme saati çalarken, kurumlarını nasıl düzenlediğini ve yeni bağımsız olmuş az gelişmiş ülkelere ne çeşit kontratlar teklif ettiğini incelemekte yarar vardır. Ortak pazarın altı ülkesi, ki Luxembourg dışında hepsi sömürgecidir, 1963 temmuzunda Yaoundé'de Avrupa Ortak Pazarı ile on sekiz Afrika ülkesi arasında bir ortaklık anlaşması imzalamışlardır. Bu da ayni konuda bir örnek olarak alınıp incelenebilir.

(1) Bu bölüm başlangıçtaki bir kupür dışında 1965 metninin dokunulmamış şeklidir. Sadece on sekiz Afrika ülkeleriyle küçük Avrupanın altıları arasındaki anlaşmanın gelişme ve sonuçları hakkında kısa bir inceleme eklenmiştir. (Altılar şimdi dokuza ulaşmışlardır).

Ortak pazar esas sözleşmesinin, yani 25 mart 1957 tarihli Roma andlaşmasının bilindiğini farzedip bu hükümlere sadece gerektiği zamanlarda değineceğiz. Ancak ortak pazarın üçüncü dünya konusuna hiç eğilmediğini sanmak da yanlıştır. Roma anlaşmasının daha dibaçe (1) kısmında, altılar «Avrupa» ile deniz aşırı ülkeler arasındaki dayanışmayı pekiştirme» konusunda anlaşmışlardır. Bu ülkelerin «Birleşmiş Milletler anayasasına uygun biçimde refahlarının gelişmesini sağlamayt» istemişlerdir. Sadece «pekiştirmek» kelimesi bile bir programdır.

Anlaşmanın kendisi de bir yandan Cezayir ile Fransa'nın deniz aşırı vilâyetlerini (Madde 227-2), öte yandan da «Avrupa dışında olup da Belçika, Fransa, İtalya ve Hollanda ile özel ilişkiler geliştirmiş ülke ve toprakları» bir arada bağdaştırıp, birleştirir. (121-136 ncı maddeler ile uygulama anlaşması). Nihayet imzacı devletler kendi para sahasına giren bağımsız devletler, kendi para sahasına giren bağımsız ülkelere ekonomik ortaklık anlaşmasına varacak görüşmelerde bulunmayı teklif edeceklerini anlaşma metnine ilişik amaçlar beyannamesi ile beyan etmişlerdi.

1963 temmuz Yaoundé anlaşması, Roma anlaşmasından sonra bir çok Afrikalı ülkenin bağımsızlıklarına kavuşması sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Roma anlaşmasında, sadece lütuf olarak verilen bir ittifaklar sistemine bir akdî şekil verilmeliydi. O halde tam olarak, sömürgecilikten yeni sömürgeciliğe şekil olarak geçişin belgesidir. Çünkü göreceğimiz gibi yeni anlaşma bir yıl

(1) Dibaçe, anayasaların ve önemli anlaşmaların bir çeşit önsözü olup, metnin tarihsel ve sosyolojik gerekçesini özetler. Yorumlar, bu dibaçe ışığında yapılır. (Çevirenin notu).

süren müzakerelere rağmen birinci anlaşmanın temel hükümlerini yeniden ortaya koymuştur.

Sömürgeciliğin «kolonial ittifakın» tam sonuçlarını verecek araçlarla donatılmış olduğu ne kadar tekrarlansa azdır. Bu araçların en belli başlı iki tanesi, gümrük birliği ya da durumlara göre serbest mal değişimi bölgesi genellikle parasal bütünleşmeyle bir giden kapitallerin serbestçe dolaşımı.

Gümrük birliği ya da serbest mal değişimi ile «metropol», sömürgelerden, endüstrilerinin istediği ham madddeleri, tüketim piyasasınca talep edilen tropikal ürünleri gümrük ödemeden, ithal edebiliyordu. Buna karşılık da kolonileri ve bağımlı ülkelerinin iç pazarları da kendi endüstrileri ve «anlaşma bölgesi ürünlerinin» tamamına açık ve dış rekabet için korunmuştu.

Kapitallerin serbestçe dolaşımı ise, sömürgelerde ham maddeler üretimi ile ilgili her türlü işletmenin, özellikle maden işletmelerinin ve ayni zamanda ticaret ve bankacılık işletmelerinin kurulmasını ve bereketli kârlarının hiç bir sınırlamaya uğramaksızın anayurda geri alınmasını sağlamaktaydı.

Açıktır ki, sömürgeciliğin kendini güçlendirmek için kurduğu araçlar ve yapılar aksine bir harekete uydurulamaz. Yani, dekolonizasyon, (sömürgeci kurumlardan kurtulma süreci) eskiden sömürgeleştirilen ülkenin zenginliklerinin özerk işletilmesi yoluyla az-gelişmişlikle mücadele için ekonomik bağımsızlığın kazanılması gibi hareketlere kendini uyduramaz. Hasat yapılan araçla ekim yapılamaz. Oysa gümrük birliği ve serbest değişim, bütün gerçek endüstrileşme çabalarını engeller. Çünkü genç endüstriler özel şekilde korunmadıkça gerektiği zaman damping yapma imkânına da sahip güçlü Avrupa ülkeleri endüstrileriyle savaşamaz. Kapitallerin serbestçe dolaşımı ise, eskiden sömürge durumun-

da bulunan ülkede yerleşmiş ya da yerleşecek şirketlerce elde olunan kârların kaçmasına olanak verir. Bu da hızlı büyüme için gerekli kapital birikimine aykırıdır. Kapitallerin serbest dolaşımı diğer taraftan parasal bağımsızlığa da karşıttır. Oysa bu da yoksa bağımsızlık sadece bir gösteriş olarak kalır.

Dolayısıyla şu iki tipik sömürgeci temel yapı kıstastır: Bu iki temeli eski bağımlı ülkelerinde sürdürmek isteyen her ülke yeni-sömürgecidir, bunları sürekli olarak kabul eden ülkeler de, bilinçli ya da bilinçsiz şekilde, yeni-sömürgeciliği kabul etmişlerdir.

Öyleyse nedir şu Yaoundé anlaşması?

A — Bu anlaşma ortak pazar ile onsekiz Afrika devleti arasında bir rejim kurmaktadır. Bu rejim bir gümrük birliği değil bir serbest değişim bölgesidir. Ancak onsekizlere gümrük tarifelerini ortak pazarın ortak dış ticaret tarifesi üzerinde düzenlenmesini zorlayıcı hüküm yok (tıpkı Yunanistanla —misal olarak— yapılan birleşme anlaşması gibi). Buna karşılık kurulan serbest ticaret bölgesi klasik bir biçimdedir ve portesi de geniştir:

1 — Gümrük açısından, altılar Roma andlaşmasında birbirlerine tanıdıkları her türlü kolaylığı, ondan sonra kabul edilmiş ve edilecek erkene almalar dahil derhal Afrika'lı onsekizlerin ürünlerine de uygulayacaklardır. Hatta anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onsekizlerin aşağıdaki ürünlerinden alınacak gümrük vergileriyle, eş etkili vergileri kaldırmışlardır: Ananas, koko çekirdeği, kavrulmamış ve kafeini alınmamış kahve, büyük ambalajlar içinde çay, karabiber, karanfil, hindistan cevizi —döğülmemiş ve yoğrulmamış olarak—, vanilya, bakla halinde ve kırılmış kakao. Dikkat edilirse bu ürünlerde bile büyük kısmiyle ham olarak

satınalma yolu tutulup, işleme ve ambalaj olanakları tanınmamıştır.

Buna karşılık, onsekizler, altı ay içinde altıların herbirinin ürünleri için eşit tarife uygulamasına girişeceklerdir. Bunun dışında onsekizler artan oranlarda (yılda yüzde 15 oranında ve mümkünse daha hızlı) altılardan gelen ürünlere uygulanan gümrük ve benzeri vergileri kaldıracaklardır. Yani kural artan bir oranla altılar lehine kademeli bir şekilde vergileri kaldırmak ve bu ülkeler arasında bir ayrım yapmamaktır.

Ancak eski anlaşmadan kalmış bir istisna hükmü de vardır: her üye devlet kalkınma gereklerine, endüstrisinin ihtiyaçlarına ya da bütçesini beslemeye yarayan durumlarda kaldırma durumunda bulunduğu hakları elinde tutabilir ve yeniden tesis edebilir. İşte Avrupa ortak pazarının Afrika'nın gelişmesine karşı çıkmadığı ve bu nedenle hiçbir şekilde yeni sömürgeci olmadığı yolundaki gürültülü iddialar bu istisna hükmünden çıkmaktadır. Ancak anlaşmaya bir numara ile eklenen protokoldan anlaşılacağı üzere, 31 Aralık 1962 tarihine kadar bu haklardan yürürlükte olanlar onaya (tasdike) tabi olmayacak, bu tarihten sonra konacak koruyucu hükümler, Birlik Konseyine haber verilmeden ve ortak pazar talep ettiği takdirde istişare edilmeden konulamıyacak ve artırılamıyacaktır. Sonuç olarak böylece, koruyucu hakların elde tutulması ya da ihdası Birlik Konseyinin onayına bağlanmıştır. Bu organ ortak pazarla ortak ülkeler (onsekizler) arasında **«ortak anlaşma»ya** uygun kuruluşun adıdır. Çok mümkündür ki, çeşitli haklar talep ve istihsal olunmuştur: Ama ortak pazar bazı tavizler vermeseydi zaten akıllı sayılmazdı. Ama çok daha önemli olan bu kabul edilmiş haklar kurallara göre bir istisnadır ve böyle istisnaların yürülüğe girmesi için kesin bir prosedür ön görülmüştür. Ortak Anlaşma

Ortak Pazar için veto hakkıdır. Bundan şu sonuç çıkarılabilir ki, Onsekizler ekonomik gelişmelerinde hürriyete sahip değillerdir, vesayet altındadırlar, kendilerini boğan bir kurala istisnadan başka bir şey bekleyemezler. Zaten andlaşmanın kendisi Afrikalı ortakların ekonomik kalkınma zorunluluklarına cevap getiren hakların birer «istisna»dan ileri gidemiyeceğini ifade etmiyor mu? Bu yolla kendi kendini yemiyor mu? Bu yolla, kuralın —normal durumun— ekonomik gelişme ve endüstrileşmeyi engellediği itiraf edilmiyor mu? Sadece bazı istisnaların bunu sağladığı da itiraf edilmiyor mu? Ve eğer istisna kuraldan daha fazla uygulanacaksa, o istisna olmaktan çıkar ve kaide olur.

2 — Kontenjanların kaldırılması (1) konusuna gelince, andlaşma altıların, onsekizlerle aralarındaki işlemlerde karşılıklı olarak uygulanan miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını öngörüyor. Böylece Afrikalı üyeler kontenjan kaldırılmasından derhal yararlanacaktır.

Buna karşılık, Afrika'lı ortak üyeler altılardan gelen bütün ürünlerin ithalindeki her çeşit miktar kısıtlamasını dört yılı geçmeyecek bir sürede kaldıracaktır. Bu kaldırış kademeli olacak ve ülkelere yardım yapılmayacaktır. (Global kontenjanlar) Gümrüklerin kaldırılması konusuna gelince, Onsekizlere karşılaştıkları gelişme zorunlulukları ve endüstrileşme ihtiyaçları dolayısiyle ya da ticaret dengesinde ya da tarımsal ürünlerde var olan bölgesel piyasa gereklerinin doğurduğu nedenlerle uğranılan güçlükler varsa, bazı istisnalar için müsaade verilebilecekti. Ama bunlar da gene, birlik konseyinde peşin bir tartışmaya bağlanmıştır. Böyle olun-

(1) Kontenjan dış ticarette bazı ülkelerin mallarına ya da çeşitli mallara konulmuş bir ithalât üst sınırıdır. (Çevirenin notu).

ca daha önceleri belirttiğimiz noktalar burada da geçerlidir.

3 — Bazı tarımsal ürünler ve ticaret politikasına ait epeyce belirsiz hükümlere geçersek, mütekabiliyet denilen ilkeye uygun ve genel bir maddeye rastlarız. Bu hükme göre altılar ya da onsekizlerden birinde ya da hepsinde bir ekonomik faaliyet sektöründe meydana gelecek düzen bozukluklarında, bunun acısını çeken ülke ya da ülkelere zorunlu görülecek tedbirleri alma yetkisini vermektedir. Öngörülen bazı danışmalardan sonra alınacak zorunlu tedbirler birliğin mekanizmasının işlemesini en az şekilde aksatmalı ve rastlanan güçlükleri tedavi etme sınırını kat'iyen geçmemelidir.

B) Ortak Pazar ile Onsekiz Afrika ülkesi arasındaki bu ortaklık anlaşması, Altılara mensup teşebbüs ve şirketlerin en geniş tesisler kurmasını da içine alır. Bir yandan ikili mütekabiliyet (karşılıklılık), öte yandan ülkeler arasında ayrım yapılmaması konusunda kurallar altıları da bağlamaktadır, yani kuralın **karşıtı** da uygulanır. Bu *karşıtı* da doğrudur deyimi her namuslu insanın kafasında uyanan eşitlik fikrine uygun düşmektedir. Eğer altılara mensup iş adamları ve tröstler Afrika'da işyerleri kurabiliyorsa, Onsekizlerin iş adamları ve tröstler de altıların topraklarında yerleşip iş yapabilirler. Kim bu eşitlikçi hükme yeni sömürgeci damgasını vurmaya cür'et edebilir?

Ama kapital hareketlerinin ilgili bulunduğu tedbirler dikkatimizi daha çok çekecektir. Andlaşma Onsekizlerin, Ortak Pazar çıkışlı sermayeler için yatırımlar rejimini ve kapital hareketleriyle ilgili ödemeleri etkileyen kambiyo kısıtlamaları getiremiyeceği hükmünü sevketmiştir. Buna ek olarak, onsekizler en geç 1 Ocak

1965 tarihinden itibaren altılardan gelen kişi ve şirketlere eşitlikle işlem yapmayı taahhüt etmiştir. Bu eşitlik, altılardan gelen şirketlerin yatırım ve kapital hareketleri için ve andlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak yürürlükte olacaktır.

Burada tekrar, onsekizlerin altılar arasında ayrım yapmaması kuralına rastlıyoruz. Bu kuralın gerçek önemi, onsekizlerin herbirinin başında altılardan birinin bulunduğu para sahaları içinde oldukları hatırlanmazsa, iyice anlaşılamaz. Ondört tanesi Fransız frangı, üç tanesi Belçika frangı ve bir tanesi de sterlin bölgesi içindedirler. Bu bölgeler içinde, kapital hareketleri ve transferler serbesttir. Bu durumda ayrım yapmama kuramı altılardan beş tanesinin altıncı ve imtiyazlı üyenin hizasına gelmesi anlamındadır. Bu üye onsekizlerin birinde ya da birkaçında imtiyazlı durumdadır. Böylece ve bu nedenle sermayelerin serbestçe dolaşımı altılarla onsekizler arasında bir kural haline geliyor. Ödemelerin ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile yerleşme kolaylıkları sağlamada bir paralellik ortaya çıkmaktadır.

Dibaçesini haklı göstererek («Avrupa ile deniz aşırı ülkeleri bağlayan dayanışmayı **güçlendirmek»**) ve eski bir rüyayı gerçekleştirerek, Avrupa ortak pazarı, yukarıda anlatıldığı şekilde, Yaoundé anlaşması yoluyla altıları ve Afrikanın Onsekizlerini içine alan bir «Euro - Africain» ortak pazarını gerçekten meydana getirmiştir. Avrupa ve Afrika ekonomilerini içine alan bu geniş coğrafya alanı içinde mallar miktar sınırlaması olmaksızın ve gümrüksüz olarak birbirleriyle değiştirilecektir. Geleneksel biçimi içinde bu serbest değişim bazı imtiyazları güçlendirmekle kalacaktır. Malların bu serbest dolaşımına ek olarak işletmelerin ve kapitallerin serbest hareketleri eklenmektedir. Üçüncü dünya ülkelerindeki

yabancı firma yatırımlarının koyduğu ipotek üzerinde yeter ölçüde durduk, tekrar durmıyacağız.

Meydana gelen yapının sonucu, emperyalist nitelikteki uluslar arası iş bölümünün kuvvetlenmesidir: Bazılarına ilk maddeler diğer bazılarına fabrikalar. Oysa, Avrupa'nın muz, kahve, kakao, mahun ağacı işletmeye istek ve eğilimleri olmayabilir ama, Afrika ülkeleri bunlar kadar hatta bunlardan çok daha fazla tekstil fabrikaları, bakır ve bakır eşya tesisleri, sıvı ve katı bitkisel yağ tesisleri, ormanlarını kendi elleriyle işleyecek tesisler kurmaya ve özellikle madenlerini kendileri işletip, madenle ilgili imalatta bulunmaya niyet ve eğilimleri olabilir ve vardır. Bu endüstriler ve hele temel nitelikte olanlar bekleyeceklerdir. Çünkü Yaoundé anlaşması esasında en klâsik anlamda bir sömürge sömürüsü anlaşmasıdır. Böyle bir anlaşmadan sadece üç görünüşüyle ayrılır:

a) Çok taraflı hale getirilmiştir. Bir Avrupa'lı bir Afrika'lı iki ortak yerine altı Avrupalı ve onsekiz Afrikalı ortak vardır. Bu Ortak Pazarın sömürgeciliği kooperatif ya da anonim şirket haline getirmiş olması demektir.

b) Bir fetihten sonra empoze edilmek yerine üye Afrikalı ve Avrupalı ülke grupları arasında bir akde bağlanmıştır. Ama bu durum anlaşmanın niteliğini değiştirmez, Afrikalı ülkelerin anlaşmanın altına koydukları imza, anlaşmanın özünü bir sihirli değnek gibi değiştiremez.

c) İki yüzlü ve babacan bir duman bulutu ile sarıp sarmalanmıştır. 1963'ün yeni sömürgeciliği kendini kabul ettirebilmek için eldiven giyme zorunluluğunu duymuştur. Gördüğümüz gibi bazı istisnalar ve koruma hükümlerini de kabul zorunda kalmıştır. Aslında bunlar da faydadan çok zarar vermektedir. Çünkü so-

mut hacminin gerçekten küçük olmasına karşılık, yüzeyden inceleyicilerden, gözlemcilerden olayların temelini maskeler. Onlara altılar ve onsekizlerin saflığı hakkında övgü söyleten malzeme verirler. Andlaşmada ayrıca bu birliği üye (ortak) devletlerin kalkınmasına yardım ve katılma şeklinde gösteren güzel, parlak beyanlar da vardır. Hakkaniyete uyalım: Andlaşma gerçekten çok daha uzaklara gider ve somut olarak yardımları da öngörür ki, bunlar üzerinde bir süre durmak zorundayız.

Andlaşmanın bir kesimi, gerçekten, ortak pazarın onsekizler emrine verdiği teknik ve akçalı yardımlara ayrılmıştır. Beş yıllık süre içinde bu ülkelere 730 milyon dolar tutarında yardım yapılacaktır ki, bunun 620 milyon doları geri ödenecek, 110 milyonu ise ödenmeyecektir. Hepsini bir araya getirip paketleyip cömertçe değerlendirirsek, bu katkılardan pek bir şey kalmadığı görülür. Bu para altıların yurddaşlarının bir yılda at yarışlarında harcadıkları paradan azdır. Bu yardım için küçük Avrupa'nın her insanından bir dolar alınır, her Afrika'lı (18 ülke içindeki her Afrikalı) için iki dolarlık bir bahşiş düşer, başka hesabla da onsekizlerin iç ürünler toplamının yüzde 3 üne eşittir.

Üstelik bu yardımlar bu tatsız mercimek aşını kendi isteklerine uydurma yolunda bir çeşni olmaktan ileri gidemez. Gerçekten de yardım isteyen, devlet ya da devletler grubu işbirliği istedikleri projeleri Ortak Pazara gönderme zorundadır. Bu proje dosyaları ortak pazara iletilerek işleme sokulacak ve talepte bulunan devlet ya da devletler daha sonra «talebin gördüğü işlemden haberdar olacaktır». Daha yukarıda «Vesayet» kelimesini kullanmıştık. Onu burada tekrarlamak isteriz. Birlik konseyinin yıllık raporlara dayanarak mali ve teknik işbirliğin genel yönünü tarif etmek üzere toplantıya çağrılması bu vesayeti hafifletmez. Bu yönvermenin son

derece müphem kalışına karşılık, dosyaların «dilim dilim» denilen metoda göre incelemeden geçirilmesinin kesin prosedüre bağlanması da bunun en iyi delilidir.

Bir nokta daha zikredilmeye değer. Altıların katkıda bulunma çabalarının bir kısmı onsekizlerin ürünlerinin dünya fiyatları karşısında ticari hale getirilmesine ayrılmıştır. Eskiden, bazı sömürgeci ülkeler, kendi sömürgelerinin mallarından bazılarını iltimaslı fiyatlarla, dünya fiyatlarından daha pahalı olarak satın alıyorlardı. İki taraflı sömürgecilikte bir bedel olarak haklı görülen bu durum çok taraflı, uluslararası yeni sömürgecilikte geçerli olamaz. Çünkü andlaşmada her ürün için ayrı ayrı sürelerin belirtildiği bir genel takvim vardır. Her ürün bu süreler sonunda kesin olarak dünya fiyatları düzeyine gelecektir. Ve düşünülebilir mi ki, bu duruma geçilmesi için yapılacak yardımdan ilkönce topluluğun kendisi yararlanmıyacaktır.

Yaoundé andlaşmasının en göze çarpıcı bir görünüşü de orijinal olmaktan yoksunluğu, bir «açık» tip anlaşması olmasıdır. Şu anlamda ki, Afrika ülkelerinden isteyenler buna katılabilirler. Ortak Pazar ile tam ortak olmadan bir anlaşmaya varmak isteyen ülkelere bile, bu anlaşma bir referans şeklinde uygulanır. Bu hiç olmazsa, Le Monde'da 22-23 kasım 1964'te André Pautard imzası altında yayınlanan etüde göre doğrudur. Bu etüdde altılarla müzakerede bulunan üç Afrika devleti anlatılmaktadır. Burada belirtildiğine göre, onsekizler gibi kendilerini tam bağlamaktan ve tehlikeye atmaktan çekinen üç kuzey Afrika ülkesi «kendilerine kolaylık tanıyan bir serbest ticaret bölgesi» düşünür. Bu bölgede, fakir ülkeler zenginler kadar gümrük fedakârlığına razı olmuyorlar ve mahallî endüstrilerini koruyan tedbirleri de kaldırmak istemiyorlardı. Belli bir bütünleşme ifade edecek bir anlaşmaya yönelmeyi redde-

derek, bu üç ülke, altında yatan politik bağlanma dolayısiyle «birlik» sözünde, teriminde bile tereddüt halindeydi.

Tıpkı uluslararası yardımı iki taraflı yardıma üstün tutan bir çok üçüncü dünya ülkesi yöneticileri gibi, Ortak Pazar'ın Afrikalı liderler üzerinde bir çekiciliği vardır. Liderler, o zamana kadar iki taraflı olan ilişkilerin, Ortak Pazar içinde birçok ülkeye yayılmasıyla bu ilişkilerin içerdiği bağımlılığın gevşiyeceğini sanırlar. Bu görüş bizim açımızdan tamamen yanlıştır. Bu yanlışın kaynağı da iç çelişkilerine rağmen emperyalizmin birliğini iyi tanımamaktan ileri gelmektedir.

Ancak Altılar, gelişme hızlarının tıkandığını, enflasyonun burnunu gösterdiğini, iş saatlerinin azaltıldığını, sosyal çatışmaların arttığını, zararına satışların başladığını ve «mucize»nin uçup gittiğini görmeden önce yapılan aşırı propagandayla Ortak Pazar'ın artan çekiciliği, kendini Üçüncü Dünyada çiçek açan ortak pazar projeleriyle gösterdi: Afrika Ortak Pazarı, Arap Ortak Pazarı, Kuzey Afrika Ortak Pazarı.

Aslında bu tasarılar (projeler) Frantz Fanon'un parlak şekilde belirttiği gibi bir özentidir, benzeme merakıdır. Çünkü aslında, eğer altı Avrupalı Roma andlaşmasını bugün olduğu gibi yaptıysa, bunu, Senegal, Kamerun yada Tunus gibi ülkelerin ekonomik durumunun özelliklerine bakarak değil, fakat sadece altıların ekonomilerini düşünerek yapmıştır. Şimdi soralım, Akdeniz'in bir tarafındaki ülkelerle öteki tarafındaki ülkelerin millî ekonomileri, üretici güçlerinin gelişmesi arasında hangi benzerlikler vardır? 2 ve 3 üncü kesimlerde, üçüncü dünya ülkelerinin durumunu belirleyen ve Afrika ülkelerine de uygulanabilecek bilgileri tekrarlamak niyetinde değiliz. Sadece bir örnek verelim: Demir çelik endüstrisi endüstrileşmenin temeli ise, altıların herbi-

rinin bu endüstriye sahip olmasına karşılık, Afrika ülkelerinin birisi —Güney Afrika— hariç, hiçbirinin buna sahip olmadığını belirtmek anlamlı olmaya yeterlidir. (1).

Afrika Ortak Pazarları mı? Ama neyi yapmak için? Yukarıda gördüğümüz gibi üçüncü dünya birbirleriyle pek az alışverişte bulunan ülkelerden oluşmuştur. Bunların arasında en geri kalmışı olan Afrika, Afrika ile çok küçük ölçüde ticaret yapar ve bu durum Afrika'nın üretici güçlerinin emperyalizmin isteğine uygun bugünkü yapısının endirekt sonucudur. Bu yapılar böyle kaldıkça, Afrika'da Ortak Pazarlar kurulabilir, gümrük engelleri kaldırılabilir ve kontenjan sınırları açılabilir, ancak bu adımlar, parça parça düzenlemelerle kolayca çare bulunacak pek az sayıda problemler dışında hiç bir şeyi düzeltmez ve hiçbir şeye yaramaz. Ama temel sorun şudur: Afrika hangi Afrika ülkesine kerestesini, kahvesini, kakaosunu, yağlı tohum ve muzlarını satacak? Üç Kuzey Afrika ülkesinden hangisi hangisine fosfatlarını, tarım ürünlerini, ham maddeleri ve şaraplarını satacaktır? Ve madenler, kauçuk, Afrikanın üretici ülkelerinin sert elyafı işlenme zamanı geldiğinde hangi Afrika ülkesinin fabrikalarına gidecektir? Dizginler üretim yapılarının elindedir, değiştirilmesi gereken şeyler bunlardır.

Aslında onsekiz Afrika ülkesini Ortak pazara ortak yapan bu anlaşma bütünüyle üçüncü dünya ülkeleri ile bir grup emperyalist ülke arasındaki bağları akde ve müesseselere yerleştirmek için yapılmış bir teşebbüstür. Andlaşma şunu göstermiştir: 1963'te emperyalizm kendine sadıktır, kendi portresi gibidir. Yeni bir maske

(1) Bu yargı 1972 de doğru olmayabilir ama, Afrika'da demir çelik üretimi çok azdır.

altındaki yeni düzen eski sömürge paktının (kolonyal pakt) aynıdır. Sadece zihinleri şaşırtmak için tatlı bazı şeyler katılmış olacak... Mali yardım ise ilaç kapsülünü geçirmek için altıların verdikleri bir şuruptur.

Bu aracın getirdiği en büyük yenilik iki taraflı bağlardan çok-taraflı ilişkilere geçilmesinden ibarettir. Emperyalizmin gidişi millileşmeden uzaklaşma yönündedir.

OLAYLARIN SINAVINDA YAOUNDE BİRLİĞİ (1)

Burada ilk önce alışverişlerin gelişmesini, sonra da altıların onsekizlere yardımını ele alacağız. En sonda da, 29 Temmuz 1969'da imzalanıp, 1970'de beş yıllık yeni bir dönem için yürürlüğe girmiş olan yeni andlaşma (II. Yaoundé) hakkında bir kaç söz söyleyeceğiz.

Alış Verişler

Ortak Pazar bizzat kendisi şunu kabul ediyor: «Öro-Afriken gümrük önceliklerine rağmen, altıların dünyanın diğer az gelişmiş ülkeleriyle olan ticareti onsekizlerle yapılan ticaretten daha hızlı gelişmiştir. Bundan başka onsekizler, mallarını satın alan ithalâtçıların fiyatlarının düşüklüğünden yakınmaktadırlar (2)...»

Altı Avrupalı ve onsekiz Afrikalı ülke arasındaki global ticaret, milyon dolar olarak aşağıdaki şekilde gelişmiştir (3):

(1) 1972 de yapılan ek.

(2) *Afrika ülkeleri ve Madagaskar-Avrupa ortak pazarı*, Ortak pazar yayını. Tarih yok. (Belki de 1970).

(3) *Dış Ticaret* aylık istatistik, ortak pazar yayını, 1972, No. 1.

	1958	1964	1970
Altıların onsekizlerden ithalatı	913	1150	1862
» onsekizlere ihracatı	713	821	1265 (4)

Aynı sürede altıların diğer azgelişmiş ülkelerle olan toplam ticareti aşağıdaki şekilde gelişir:

	(Milyon dolar olarak)		
	1958	1964	1970
— Avrupa ortak pazarının diğer az gelişmiş ülkelerden ithalatı	6111	8693	14243
— Ortak pazarın ayni ülkelere ihracatı	5412	6071	10271

Avrupa Ortak Pazar ithalâtında onsekizlerden gelenler, 1958'den 1964'e % 26 ve 1964'ten 1970'e % 70 artmışken, diğer az gelişmiş ülkelerden gelen mallar 1958'den 1964'e % 42 ve 1964'ten 1970'e % 64 oranında artmıştır. Ortak pazarın ihracatına gelince, onsekizlere yapılan ihracat 1958'den 1964'e % 15 ve 1964'ten 1970'e % 54 artarken aynı dönemde diğer az gelişmiş ülkelere yapılan ihracat sırasıyle % 12 ve % 69 artmıştır.

Demek oluyor ki ortak pazar her iki bakımdan da Afrikalı ortaklariyle, üçüncü dünyanın diğer ülkelerine göre daha az alışverişte bulunmuştur. Buna paralel olarak da onsekizlerin ortak pazara olan ihracatı 1958-1969 döneminde yıllık % 6 artık kaydederken, gelişmiş ülkelere toplam ihracattaki artış % 6.8 idi. Ayni dönemde onsekizlerin ortak pazardan ithalâtı % 5.6, fakat bütün dünyadan toplam ithalâtı % 5.9 oranında artmaktay-

dı. (1) Bu rakamlara bakarak, ödemeler ve ticaret bakımından Yaoundé Birliğinin hesaplanan ve tasarlanan sonuçların tam karşıt sonucu verdiğini söylemek de abartma sayılamaz. Peki niçin?

Ortak pazarın kendisi bile, yukarıda gördüğümüz gibi, Afrikalıların Avrupalı ithalâtçıların kendilerinden ithalât yaparken zayıf (düşük) fiyat verdikleri yolundaki yakınmalarını kaydetmiştir. Bu yakınma ve şikâyetler arasında, Fildişi kıyılarının küçük plantörlerinden satın alınan kahvenin 1958-1959'da 115 Frank CFA' den, 1969'da 90 franga düşmesi kaydolunmaktadır. Ayni şekilde kakao ürününde fiyat CFA 90 fransız frangından CFA 75 franga düşmüştür. Nijerya'da yer fıstığı fiyatı 1965'ten 1968'e % 20 civarında bir düşüş yapmıştır. (Yani kısacası Yaoundé anlaşması uygulamasının ilk dört yılında % 20 fiyat düşüklüğü olmuştur). (2) Ancak ortak pazarın sattığı fabrika ürünü mallarda, düşüş yerine yükseliş olmuştur. Böylece bir ton kakaonun bedeliyle 1960'ta 2700 metre kumaş ya da 1200 kilo çimento alınabilirken, bu 1965'te 800 metre kumaş ve 450 kilo çimentoya düşmüştür. Diğer ürünlerde de durum böyledir. (3)

Diğer taraftan, onsekizler lehine yapılan gümrük öncelikleri, ki birinci Yaoundé anlaşmasına göre, meselâ kahvede % 9.6 kakao da % 5,4, ananasta % 9, koko çekirdeğinde % 4, palmiye yağında % 9 du, çok sınırlı bir koruma sağlamakla kalıyor ve hatta bazı hallerde olumlu etkisi hiç olmuyordu. Çünkü altılar tarafın-

(1) *L'aide evropéenne au dévelopment.* Avrupa ortak pazar yayını. Tarihsiz (1970 ya da 1971 olabilir)

(2) Le Monde, 26 Haziran 1969.

(3) Fathallah Ovalolov, «Tiers Monde et E.E.E.», «Fas'ın Ekonomik ve Sosyal bülteni: Brelletin économique et social du Maroe» 1969 - Ocak - Haziran sayısı.

dan ülkelerinde uygulanan ülkeye ve ürüne göre % 60 ile 250 arasında değişen iç vergiler, Afrika'lı ortaklara sağlanan zayıf öncelikleri silebiliyordu (1). Öyleyse bu öncelikler oltaya takılan bir yem gibiydi ve zaten ortak pazar da ticari önceliklerin «Gerçek değil, sembolik olduğunun ortaya çıktığını» kabul ediyordu (not 2). Bu öncekilerin genel düzeyi de çok eşitsiz idi. Afrikalı onsekizlerin istatistikleri Afrikalıların razı oldukları avantajların 80 milyon dolar olmasına karşılık, Avrupa'lıların verdikleri avantajları 60 milyon dolar olarak hesaplıyordu. (3)

Bununla beraber birlik andlaşmasının belli bir sonucu oldu. Bu, altılarla onsekizler arasındaki alışverişlerin büyük ölçüde çeşitlileşmesidir. Bir örnek verelim: Afrikalıların ondört tanesi eski Fransız sömürgesi olduğu için bunlarda Fransa çok güçlü bir ticari üstünlüğe sahipti. Ancak 1958-1969 döneminde Fransaya onsekizlerin ihracat artışı yılda % 2.8 de kalırken, ayni artış Belçika-Lüksemburg birliğine % 6.9, Hollanda'ya % 9.4, Federal Almanya'ya % 11,3 ve İtalya'ya % 13.4 idi. Bunun benzeri bir durum da Ortak Pazardan ülkeler itibariyle yapılan ithalâtta görünür. Afrika'nın onsekiz ülkesiyle Fransa'nın 5 ortağı arasında ilişkiler en çok gelişmiştir. Çünkü bu ülkelerle Afrika arasındaki karşılıklı (mütekabiliyet taşıyan) öncelikler yeni bir olgudur, oysa Fransa ile ondört Avrupa ülkesi arasındaki durum böyle değildir.

Bir kelimeyle Yaoundé andlaşması etkili bir yeni

---

(1) «Öncelik» bundan sonra Türk basınında da sık rastlanacak bir deyim. Okuyucularımız buna preferans deyimi şeklinde de rastlayabilirler. Buradaki anlamı düpedüz gümrük indirimidir. (Çevirenin notu).

(2) Adı geçen kitap (7 nolu notta).

(3) Adı geçen eser.

sömürge aracı yaratamadı, iki ortak grup arasında gerçek önceliklerle canlı bir ticaret gelişmesi amacına varamadı. Bu şartlarda, sonu elbette gelecekti. İki sebeple: Bir yandan kapitalist dünyanın bütünü içinde, ticaretteki enternasyonalleşmenin artışı ile altılar ve onsekizler arasında ticaretin yeni bir dağılımı, öte yandan onsekiz Afrika devletinin ortak pazar üyesi olsun olmasın bütün kapitalist ülkelerle ticaretinin daha çok yönlülük kazanması, son olarak da Yaoundé'nin bölgesel öncelikleri kısa zamanda kapitalist dünyanın, bütün dünya çapında bütünleşme ve herkesin herkesle ticareti ilkelerine ülkeleri iten, genel akımına aykırı görülmesi.

Zaten Altılar arasında da durmadan bir çekişme sürüp gidiyordu. «Bölgeciliği» tutanlar (Özellikle Fransa) birlik andlaşmasına sıkı sıkıya bağlıyken «Dünyacı» görüşte olanlar (Federal Almanya ve Hollanda başta) «herkesin herkese» ilkesini yani «genelleştirmeyi» tutuyorlardı. İkinciler durmadan birincilerin yerini aldılar ve böylece ikinci Yaoundé Konvansiyonuna gelmiş olacağız.

Onsekizlere yardım

Bu yardım temel olarak Avrupa Gelişme Fonları (AGF) tarafından dağıtılmış ayrıca Avrupa Yatırımlar Bankasınca (AYB) yapılan borç vermelerle tamamlanmıştır. Tutarlar milyon dolar olarak şöyle gelişmiştir:

	Roma Anlaşması	*Yaoundé I.*	*Yaoundé II.*
— A.G.F. toplamı	581	730	828
— A.Y.B. »	—	70	90
Toplam	581	800	918

Üç nokta derhal göze çarpıyor:

a) Bu meblâğlar her günlük (carî) fiyatlardadır. Yanî görülen artışlar fiyatların gelişmesine ayak uydurmadır yalnızca.

b) Bu yardım miktar olarak çok azdır. II. Yaoundé'de, onsekiz Afrika devleti için 5 yılda 13, yani yılda 2,6 dolar.

c) Başka yardımlarla kıyaslandığında nispî olarak da çok azdır. 1968'de Ortak Pazar'ın çok taraflı yardımları, onsekizlere altıların tahsis ettiği iki taraflı yardımların % 28'i ve buna rağmen de, Afrikalıların bütün kaynaklardan aldığı yardım yanında ortak pazar yardımları sadece % 22 idi.

Yaoundé II.

«Avrupa-Afrika (Öroafriken) müzakereler çok nadir olarak bu kadar zahmetli safhalardan geçmiş ve son neticeleri de bu kadar sınırlı kalmıştır» diye yazıyordu Le Monde'un 29-20 Haziran 1969 sayısı. Yaoundé II anlaşması görüşmeleri Le Monde'da böyle anlatılıyordu. Ve 26 Haziran 1969'da aynı yayın organı geçen tartışmaların «güvensizlik iklimi» içinde geçtiklerini yazıyordu. «Afrika ve Madagaskar devletlerinin Birliği» (onsekizler) temsilcileri gitgide bilinçlenmiş bir kamuoyu sahibi olarak, acı ve hayal kırıklığı fikirlerini belirtmekten kaçınmayıp içlerini döktüler. Ama içinde yer aldıkları zincirin içinde Birliğin varlığını söz konusu edemediler.

Beklendiği gibi, altılardan «dünyacı»ların görüşü kazanarak çok temsili durumda olan I. Yaoundé andlaşmasındaki gümrük öncelikleri bile azaltıldı: Kahvede % 9.6 dan % 7 ye geriletildi. «Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Konferansı» nın bütün üçüncü dünya ülke-

lerine yaygın bir öncelikler sistemi şeklinde vaz'ettiği ve diğer ülkeler arasında özellikle Birleşik Amerika'nın savunduğu ilke, 1971'de Avrupa ortak pazarı çerçevesinde yeniden zafere ulaşmış ve gelişme yolundaki bütün ülkelerden gelecek yarı mamul ve mamul mallara genelleşmiş öncelik tarifeleri uygulanması kabul edilmiştir. (Bakınız Kısım 3). Dünya ekonomik bütünleşmesinin güçlenmesi açısından anlaşılması gereken bu çeşitli tedbirler sadece birer ilk adımdır ve bir eğilimden ileriye geçemezler. Ancak bu eğilim bütün alanlarda ortaya çıkmakta ve bugünkü emperyalizmin içindeki hareketlere (emperyalizmin iç dinamiğine) uygun düşmektedir. Bu eğilim hele altılar dokuzlar olduktan sonra muhakkak ki gelişecek ve belki de çok yakın bir gelecekte Yaoundé Birliği sulandırılarak ilk hedeflerinden yavaş yavaş saptırılacaktır. Birlik geçiş dönemindeki yeni-sömürgeciliğin bir aracı olmuş olacaktır ancak. Ve gerçekten de Yaoundé kooperatif ya da anonim şirket şekline sokulmuş bir sömürgecilik ise, sistemin kendi dinamiği dar bir sahada hapsolunmamayı, şurda ya da burda yeni kooperatif ortakları ya da hissedarlar aramayı gerektirir. Yukarıda 5 numaralı notta adı geçen ortak pazar broşüründe de zaten birleşmiş milletler ticaret ve gelişme konferansındaki aktif çalışmalara katılmaktaki «açılış isteği» üzerinde vurgu yapılarak şunlar ekleniyor: «Eğer onsekizlerle birleşme altıların eylemlerinin mihveri ise, Avrupa'nın yapmakta olduğu yardımın daha çeşitli ve değişik şekiller altında, bütün dünyaya yaygın daha geniş bir kadroya yayılması gerekir».

İşte üç doğu Afrika ülkesi (Kenya, Tanzanya ve Uganda) ile yapılan 1969 Arusha andlaşması ile 1969'da Fas ve Tunus ile imzalanan karşılıklı (mütekabiliyet şartlı) bazı ticari öncelikler getiren anlaşmalar böyle bir bakış açısında, daha dar bir birliği öngörür tarzda ele alınmıştır.

VI. SENTEZ

Şimdi daha önceki kesimlerde gün ışığına çıkardığımız çeşitli unsurları emperyalizm tarafından üçüncü dünyanın yağmasında sentezci ve tüm sonuçları içeren bir bütün meydana getirmek üzere bir araya toplamak gerekmektedir. Bunu yapabilmek için, önce az gelişmişlik kavramını eleştireceğiz ve yerine bağımlılık ve sömürü kavramlarını koyacağız. Sonra da bu bağımlılık ve sömürünün üçüncü dünya için doğurduğu yapısal sonuçları inceleyeceğiz. Ve buradan çıkaracağımız bakış açılarıyle sonuca ulaşacağız.

A) AZ GELİŞMİŞLİK KAVRAMININ ELEŞTİRİSİ

«Az gelişmiş» ülkeler deyimini biz de çok sık olarak kullanma zorunda kaldık, çünkü bütün dünyanın kul-

landığı bir dilin terimlerinden kaçınma mümkün değildir. Bu terim de aslında üçüncü dünya terimi kadar su götüren bir terimdir. Bildiğimiz kadariyle, az gelişmişlik terimini ilk ve gösterişli şekildeki aldatıcı örtüsünden sıyırma şerefi Charles Bettelheim'a aittir. CH. Bettelheim ilk olarak bu terimin yanlış fikirler uyandırdığı ve bu ülkelerin «gelişmiş ülkeler» denen grubu sadece biraz arkadan izledikleri izlenimini verdiği için yanlış olduğunu gösterdi (1). Bundan sonra da bugünkü üçüncü dünya ülkelerinin durumu ile endüstrileşmiş kapitalist ülkelerin endüstrileşmeden önceki durumları arasında karşılaştırmalar yapmak mümkündür ve klasik ekonomistler çekinmeden bu adımı attılar. Şunu göstermek kolaydır: Eğer Fransa, meselâ demir çelik alanında epeyce erken bir dönemde önemli bir üretici olmuşsa, bunun nedeni demir çelik endüstrisi için gerekli demir ve kömürün toprakları altında bulunmasıdır. Ama aynı zamanda da bu toprakaltı zenginliklerin milli şekilde ve milli ellerde işletilmesidir. Eğer ayni Fransa alüminyum alanında da iyi yerde bulunuyorsa, bunun nedeni de dünya boksit üretiminde birinci olması ve bu madenin yabancı ellerde işletilmemiş olmasıdır. Ne Fransa ne de büyük ülkelerin bugün endüstrileşmiş olanlarından hiç biri bir diğeri tarafından yönetilmemiş ve kaynaklarının sahipleri kendileri olmuştur. Oysa bir çok ve bol örneklerle ortaya koyduğumuz gibi, günümüzde üçüncü dünya ülkelerinin durumu tamamen farklıdır. Zenginlikleri yabancı monopollerin iştihası ve yabancıların ekonomik ihtiyaçları için, gene yabancılar tarafından sömürülmüştür. Bettelheim'in yazdığı gibi:

«Bugün endüstrileşmiş olarak gördüğümüz ülkeler,

(1) *Planification et Croissance accélerée*, Maspero, küçük kolleksiyon, kesim 3.

ekonomik olarak bağımlı ülkeler değillerdi. Üretim yapıları birkaç yabancı pazara sıkı sıkıya bağlanmış ve yabancı sermayenin sıkı şekilde sokulduğu birkaç sektörü de ihtiva etmiyordu. Bu ekonomiler şu ya da bu hammadde ya da tarımsal ürünün dünya pazarlarındaki gelişmesine göre gelişmez ya da yerinde saymazdı. Ağır dış yükümler taşımıyorlardı... Doğuş halindeki endüstrileri kendi doğal kaynaklarının üzerinde çoğaltılmış olan büyük kapitallerin daha önce kurup yönettiği endüstrilerin rekabetleriyle karşı karşıya değillerdi. Bu ekonomiler genişletilmiş yeniden üretimleri için dışardan gelecek teçhizat ithalâtına bağlı değillerdi (1). Az endüstrileşmiş olanlarda bile, bu ekonomiler şekilsiz ve dengesiz değildi, fakat aksine bütünleşmişti ve kendini merkez alıyordu.

Burjuva ekonomistlerine göre birey başına çok düşük gelir ya da millî üretimde düşüklük, az gelişmişliğin belli başlı karakteristiklerinden birıdır. Çünkü ilerlemiş ülkelere nazaran ekonomik bir geri kalmışlık ölçüsüdür. Ancak bir istatistik tespit hiçbir zaman bilimsel bir analizin yerini tutamaz ve Samir Amin kendi yönünden şunu belirtirken haklıdır: «Gabon'da bugün birey başına gelir 1900 Fransasının aynıdır, ama Gabon 1900'ün Fransası olmaktan uzaktır. Küçültülmüş bir modeli bile değildir. Çünkü bu yapılar nitelik olarak uc'a (yani üçüncü dünyaya) özgüdür ve gelişmesinde gecikmiş bir merkezinki değildir. (2)

(1) Röprodüksiyon, bir üretim süreci bittiğinde, ekonomik güçlerin ve kapasitelerin daha genişlemiş bir şekilde ikinci sürece geçmesi ve bu süreci tamamlamasıdır. Fizyokraktar denen ekonomi okulundan Dr. Quesnay ve daha sonraları Marx bu oluşu ve süreçleri inceleyerek önemli sonuçlara varmışlardır. (Ç.N.)

(2) *L'Accumulation à L'échelle mondiale*, Anthropos-IFAN 1970.

Ch. Bettelheim, bilimsel bir bakış noktasından, kesin olarak «az gelişmiş ülkeler» deyimi yerine «sömürülmüş, ezilmiş ve ekonomisi bozulmuş ülkeler» deyiminin kullanılmasını teklif etmiştir. Bu terimlerin herbiri geliştirilmek ister. Ancak aralarında derin ve diyalektik ilişkiler olsa da bağımlılık ve sömürüyü açıklamanın kolay anlaşılması bakımından sırasıyla inceleyeceğiz.

a) Bağımlılık

Üçüncü dünya ülkelerinin hemen tamamı önceleri sömürge idi, bazıları ise hâlâ öyledir. Çoğu durumlarda, ekonomik bağlılığı oturtabilmek için askeri ve siyasi bağımlılık tesis edilmişdir. Ve bu ekonomik bağlılık eski «sömürge paktının («Kolonyal Pakt»ın) hayatta kalmış ve çağdaş dünyaya uydurulmuş şeklinden başka bir şey değildir. Üçüncü dünya ülkelerinin hepsi bugün kapitalist dünya piyasasıyla bütünleşmişdir, emperyalist metropollerin oluşturduğu merkeze bağımlı durumundadır.

Ekonomik bağımlılık kendini birinci planda alışverişler düzeyinde gösterir. 1969'da üçüncü dünya ile emperyalist ülkeler arasında mübadele edilen 40 milyar dolarlık mallar, birincilerin (Üçüncü dünyanın) dış ticaretinin dörtte üçünü, ikincilerin dış ticaretinin ise zoru zoruna beşte birini oluşturur. Demek oluyor ki, üçüncü dünya emperyalist ülkelere, onların üçüncü dünyaya bağlılığından dört kat daha bağlıdır. Bunda, her türlü başka mülâhaza dışında, hem tarafların eşitsizliğinden gelen hem de eşitsizliği arttıran bir güç dengesinin işareti vardır.

Ticari bağlılık bir olayla daha belirlenir: Endüstrileşmiş ülkeler hatırı sayılır sayıda çeşitli malı piyasaya sürerken, üçüncü dünya çok dar bir çeşit içinde kalan bir yelpaze sunar. Bu çeşit çok zaman dörde, üçe,

ikiye hatta yığın halinde ihracı gereken bir tek mal bile olabilir. Bu kitabın yazarı kendi tecrübelerinden, üçüncü dünyanın bir ülkesi, bir ticaret anlaşması için bir endüstrileşmiş ülkeyle müzakereye oturduğu zaman, delegeleri çok zayıf durumdadırlar. Çünkü, mübadele ve ticaret dışında bir çözümü yoktur. Bu delegeler, her ne bahasına olursa olsun, ülkesinin ekonomisi için önemli ve ekonomiyi belirleyen üç, dört ve belki de daha az kilit ürünü satmak zorundadır. Buna karşılık, endüstrileşmiş karşı taraf zorla dayatacak bir pozisyonda olup, delegeleri ihracı mümkün malların bir listesini gözler önüne serip sorabilirler: «Neyi istersiniz?» Satacakları ya da satamıyacakları malların ekonomilerindeki önemi son derece azdır. Başka bir deyimle, üçüncü dünya ülkelerinin ekonomilerinin hayati sektörlerinin üretimleri, kârlı olmaları dolayısıyla hayatta kalmalarını tek başlarına etkileyen dış etkenlerin elindedir. Buna karşılık, endüstrileşmiş ülkelerin üçüncü dünyaya sattıkları mamul mallar tutarı toplam üretimlerinin % 5,5 oranı civarındadır, çok sıkışırsa bu ülkeler kolayca bundan vazgeçebilirler.

Ticarî bağımlılık mali bağımlılıkla sıkı sıkıya çakışır ve bu iki bağımlılık karşılıklı olarak birbirini etkiler. Kalın çizgilerle belirttiğimiz, her türlü kanama özellikle tekelci sermayenin üçüncü dünya ile ticaretinde meydana getirdiği kanamalar sonunda bu ülkelerin maliyeleri ve özellikle dış maliyeleri üzerinde yansımaktadır. Bu dış maliyeler (Finanslar) de kendi olanakları ile sınırlanmış olsaydı, hızlı bir şekilde durum felâkete dönebilirdi. Bu nedenledir ki, işe dış devlet yardımları girer. Bu yardımların konusu, ekonomik ve mali, sonunda da politik felâketi önlemektir. Buradan temel ve sürekli bir bağımlılık çıkar. Ama kalkınmaya yardım iddialarıyle verilen yardımlar gelişmeye bir yardımda bu-

lunmasa bile, «Az gelişmişliğin» patlamaya varmasını önleyebilmiştir. Bu söz, hiç olmazsa günümüze kadar doğruluğunu korumuştur. Günümüze kadar deyişimizin nedeni şudur: Yardım tutarının % 70 inin kendini yemesi yüzünden, kopma noktası denen bir noktaya gelebilecektir. Ancak düşüncemize göre, bu kopma noktaları, moratoryum ve borçların konsolidasyonu gibi oyunlarla yıllarca geriye atılabiilr. (1)

Buradan da bir yeni politik sonuç çıkar. Bu moratoryum ve konsolidasyondan yararlanan yöneticiler emperyalist sisteme daha sıkı şekilde zincirlenir ve politik bağımlılık şiddetlenir. Bu şiddetlenme ile birlikte de durdurulmak ya da kilit vurulmak istenen iç yakınmalar genişleyip köktenleşir. Ağırlaştıkça politik bağımlılık kendisine karşı muhalefeti besler.

b) Sömürme

Sömürme şematik olarak kendini bir yandan malî kanama ve öte yandan da maddi kanama şeklinde gösterir. Mali kanama mübadele oranlarının bozulması şeklinde olur. Bu bozulmanın ilk sonucu, üçüncü dünyaya ait olması gereken ihracat gelirlerinin büyük bir kısmından emperyalist partönerler lehine, üçüncü dünyanın yoksun kalmasıdır. Kanama deniz taşımasında da vardır ve bunun üçüncü dünyanın imkânları üzerindeki olumsuz etkileri ihmal edilemez. Son olarak ve özellikle üçüncü dünyada yatırılmış bulunan emperyalist kapi-

(1) Konsolidasyon bir borcun süresini uzatmak anlamındadır. Moratoryum ise borç ödemelerinin tamamı ya da bir kısmını ödeme hususunda alacaklılarla anlaşmasıdır. (Ç.N.)

tallerin sağladıkları kârların transferinde ortaya çıkar sömürme.

Daha önceleri, sadece % 15 in altında oranlarda tekrar üçüncü dünyaya yatırılan bu kârların genel olarak çok yüksek kâr oranları olduğunu görmüştük. Kendi açısından, Samir Amin bu kapitallerin ortalama bareminin % 20 ile % 25 arasında bulunduğunu tahmin etmekte ve «değerlendirme»nin belli bir düzeyine ulaşıldıktan sonra kârların yurda geri dönmesinin yeni kapital gelişini de silip süpürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu dönüşü de, Samir Amin «değerlendirme» döneminden «Çifte sömürme» (1) dönemine geçiş olarak adlandırıyor. Şimdiden üçüncü dünya ülkelerinin çoğunluğunda sömürmenin bu aşamasına varıldığına inanmak gerektiği kanısındayız. Çünkü gayet sağlam esaslara dayanarak yaptığımız hesaplara göre tekelci sermaye üçüncü dünyaya 100 dolarlık yeni yatırım getirince, eski yatırımların kârlarıdır diyerek 250-300 doları da anayurdlarına geri götürüyorlar. Ana yurda giden kârlar bu hesaplara uygun olarak ve başdöndürücü bir hızla artmaktadır. 1964'de 4900 milyon dolar olan bu kâr dönüşleri 1969-70'de 7.820 milyon dolara yükselmiştir.

Diğer yazarların aksine, biz, uc ya da çevreden yani üçüncü dünyadan emperyalist merkeze, bu transferler büyüklük itibariyle değerlendirildiği zaman dünya ölçüsünde kapital birikiminde sadece marjinal ya da tali bir dilim olmaktan ileri geçemiyeceğini düşünmekteyiz. Bu tartışma yalnızca teorik değildir. Aslında eğer üçüncü dünyanın ezilip sömürülmesinden emperyalist sistemin temel çıkarlarının ne olduğu belirlenrise, kuşkusuz emperyalizmin üçüncü dünyaya ilişkin politik stratejisinin ne olacağı daha açıkça incelenecektir. Anti-emper-

(1) Adı geçen kitap.

yalist savaş bakımından bu oldukça büyük bir önem taşır. Konuya biraz sonra geleceğiz.

Her hal ve kârda, üçüncü dünyanın yağmasının bütün dünyada kapitalist birikim ölçüsünde rolü çok zayıf olsa da yağmanın yapıldığı, zararlarını çeken ülkeler için çok önemli olduğu ve buralarda dramatik sonuçlar doğurduğunda da herkes ittifak etmiştir. Üçüncü dünyanın ezilip sömürülmesinden doğan yapısal bozuklukları gelecek paragrafa bıraksak da, bunların iç tasarruf oranında niceliksel olarak görülenine değinmeden geçemiyeceğiz. Aşağıdaki satırlar bir birleşmiş milletler belgesinde okunmaktadır: «1966-1968 döneminde piyasa ekonomisine bağlı gelişmiş ülkelerde ortalama tasarruf oranı, iç üretim değerler toplamının % 22 sinden çokken buna karşılık gelişme yolundaki ülkelerde % -5 i zor bulmaktadır» (1) Üçüncü dünya ülkeleri 1966-1968 döneminde iç tasarruflarına göre aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

İç üretim değerleri toplamına oranla tasarruf	*Üçüncü dünya toplam*	*Latin Amerika*	*Afrika*	*Asya*	*Gelişmiş ülkeler*
% 11 in altında	28	9	12	7	22
% 11 ile % 16.9	23	8	10	5	3
% 17 ile % 19.6	12	3	6	6	3
% 20 ve daha fazla	19	3	8	8	19
Toplam-ülkeler itibariyle	82	23	36	23	27

Aynı belgede belirtildiğine göre, üçüncü dünyanın bir çok ülkesinde yararlanamadıkları tasarruflar oluşur. Fazlalık dünyanın diğer taraflarına transfer olun-

(1) Birleşmiş Milletler yayını, *Etude sur l'économie Mondiale*, 1969-1979. Sahife 76.

duğundan, bu ülkelerde, «Bu tasarruf fazlalığı ekseriya yabancı kapitalli teşebbüslerin faaliyeti ile ayni miktarda karşılık bulmuştur». Bu işletmeler özellikle madencilikte ya da tarım plantasyonlarındadır. Bildiğimiz bu gerçeğin resmi bir belgede, biraz ihtiyatlı bir dille de olsa, onaylanması fena değildir.

Mali şekil altında kanama dediğimiz bu kanamadan sonra, şimdi maddi kanama adını verdiğimiz konu üzerinde de biraz durmak gerekir. Bu sömürme, emperyalist metropollerdeki fabrikaların fizik ihtiyaçlarını karşılamak üzere ham maddeler üretilmesi konusu ile ilgilidir. Burada 2.nci kısım (Bölüm B) ve 3.ncü kısım (Bölüm B) de bu konu hakkında açığa koyduğumuz gerçekler üzerinde tekrar fikir yürütmeyeceğiz. Ancak cerhedilemez ve cerhedilmemiş kanıtlamalarımıza rağmen (meselâ bizim ve Magdoff'ın belirttiğimiz noktalar) bazıları milâttan sonraki 1972 yılında gerçeğe tamamen aykırı fikirler ileri sürmekte direniyorlar. İyi niyetli bir Fransız günlük gazetesinde şunlar okunabiliyor: «teknikteki hızlı gelişmeyle sanayileşmiş ülkeler ham maddeler bakımından fakir ülkelerden bağlarını koparmıştır» (1) Tekniğin gelişmesinden çıkarılan bu lavların hakkını derhal verelim: İkame ürünleri (2), metallerde daha az maden cevheri, makine ve cihazların minyatürleşmesi v.s. bütün bunlar teknik gelişmelerde önemli rakamlar tutan yeniliklerdir. Ama endüstrileşmiş ülkelerin, üçüncü dünyanın enerji ve imalat endüstrilerinde kullanılan ham maddelerine muhtaç oluşunu etkilemez (3). Geçer-

(1) Le Nouvel Observateur dergisi, Jacques Charriére'in makalesi, 13 mart 1972.

(2) İkame malı, asıl malın yerine geçmek üzere üretilen ve asıl malın yerini tutan maldır. (Çevirenin notu).

(3) *L'imperialisme en 1970*, kesim 2 ve 9.

ken bu maddi bakımdan bağımlılığın karşılıklı olduğuna dikkati çekmek isteriz. Üçüncü dünya ülkeleri, bugün için ham maddelerini gelişmiş dünya dışında bir yere satamazlar, endüstrileşmiş ülkelerin de bunu satın almadan kaçınabilme yolları kesiktir. Birleşmiş milletler uzmanları olayı bütün genişliğiyle kavramışlardır. Bu uzmanlar, gelişmiş ve endüstrileşmiş ülkeler gitgide ihtiyaçlarını büyük ölçüde ithalâtla karşılıyorlarsa (Birleşik Amerika dahil) «bu, tükeniş (emiş) ulusal kaynaklardaki üretime oranla daha hızlı (çünkü bunlar da azalan randıman yasasından çok zarar görmektedirler, bir çok durumlarda prodüktivite artıyorsa da) oluşundan düz değerlemesini yapmaktadırlar. (1) Amerikalı yazarlar belki de başkalarından daha gerçekçi bir gözle, üçüncü dünyanın ham maddelerine yarış olayını zamanımızın tarihinin anlamlı olayı olarak görmektedirler: «Yeni endüstrileşmenin saldırgan iştihası, milli kaynaklardan gerekli besini alamadığından bütün dünyayı oburca yiyecekti.Endüstri, şimdi temel ihtiyaçlardan olan ham maddeleri aramaya çıkıyordu. Çünkü yeni şekliyle bunlar olmadan yaşayamaz.» (2)

Ve şimdi, Harry Magdoff'un kitabında pek çok alıntı yapılmış Amerikan resmi belgelerinden ikisini vereceğiz. Bunlar bizi emperyalizmin stratejisi yolu üzerine götürmektedir. 1951'de Amerikan Cumhurbaşkanı tarafından kurulmuş olan bir komite stoklama programında yer almış maddelerin dörtte üçünün gelişmemiş ülkelerden ithal edildiğini görmüş ve buradan hareketle komisyon başkanı şu sonuca varmıştı: «Bu tedarik ediş-

(1) *Etude sur L'économie mondiale,* Birleşmiş Milletler yayını 1963 sa. 69.

(2) Geoftrey Baraclough, *An Introduction to contemporary.*

te büyük kısmıyle bu ülkelere dönük bir artış sağlama yollarını aramaya mecburuz. Bir saldırıyla bu ham maddelerden birini kaybedersek, bu bir askeri yenilgiye bedel olacaktır». Ve 1959'da Başkan Eisenhower şöyle diyordu: «Bazı ülkeler ham maddelere, diğer bazıları da mamul ürünlere muhtaçtır. Bu iki tip birbirlerini dikkate değer bir şekilde tamamlamaktadır». Bu durum eski Başkan'a bölgenin güvenliğini sağlamak üzere Vietnam'a yardımın gerekli olduğunu söyleyerek sözüne devam etme imkânını veriyordu. «Böylelikle Doğu Pasifik'te özgürlük geniş ölçüde güçlendirilmiş olacaktır.»

Hem bir özet ve hem de son derece açık bir durum. Emperyalist tipte bir uluslararası iş bölümü (ham maddelerin tedarikçisi üçüncü dünya, işleyicisi endüstrileşmiş ülkeler) bir çeşit hayırdua, sürdürülmesi gereken bir şey olarak bu demeçte selâmlanmıştır. 1959'dan beri, bu uluslararası iş bölümünün daha güçlendiğini, üçüncü dünyanın metropoldeki emperyalistlerin ham madde ihtiyaçlarını gidermedeki rollerinin büyük ölçüde arttığını belirtmek gerekir. Bu ham maddenin sağlanması, bugün için, «zengin» ülkelerin endüstriyel düzeninin emniyet süpabı ve ayakta kalmasının vazgeçilmez şartıdır (sine qua non). Bu nedenlerle, kapitalist dünyadaki statükonun (merkez ve çevresi) yaklaşık bir şekilde, yani tam olmasa da ayakta tutulması emperyalizm için karşı gelinemez bir kanundur. Ve Vietnamda Amerikalıların çarpışmasını da Eisenhower'in de hemen bağladığı şekilde, emperyalist stratejinin üçüncü dünyadaki stratejisinin politik ifadesi olarak görmekteyiz. Vietnam aslında monopollerin mamul ürünleri için oldukça mütevazi bir pazardır. Ve temel ham maddelerden de hemen tamamen yoksundur. (Çok az bir zaman önce bulunan petrol belki hariç tutulabilir bu hükümden). Bu savaşın asıl anlamı şuradadır: Vietnam savaşı aracı-

çıkmanın yasak olduğunu anlatmak, altmışlarda savaşın şiddetleniş derecesi artık Küba'daki gibi bir sürprizle karşılaşmak istenmediğini açıkça meydana çıkarmıştır. Amerika'nın, eylemlerinde emperyalist dünyadan en ufak bir protesto ve müdahale görmeyişi ve emperyalist ülkelerden belli başlılarının Portekiz'e Afrika'da üç cephede sömürgeci savaş yürütürken yardımcı olmaları vakaları ise üçüncü dünyanın ezilip sömürülmesi politikasının hepsinin ortak politikası oluşunun tanığıdır.

Bu stratejinin temelinde yatan saikleri emperyalizmin bir kısım ümitsiz çabaları da doğrulamaktadır. Bu çabalar yaşamak için gerekli ve sadece üçüncü dünyada çıkan bazı ham maddeleri merkezlerde arayıp bulma çabalarıdır. Çünkü Jandarma da korkar, ve az gelişmiş ülkeler halklarından yükselen itirazlar Jandarmayı korkutmaktadır. Kuzey Alaska'da petrol bulunduktan sonra 150.000 tonluk buz kırıcı bir süper petrol tankeri, **Manhattan**'ın serüven dolu Ülisvari yolculuğunu başka şekilde nasıl açıklayabiliriz? **Manhattan** ünlü kuzey batı geçidini bu boydaki bir gemiye açmak için harekete geçmiştir. İki tane gerçek buz kıranın da desteğiyle, 1969 Eylülünde üçüncü kez yaptığı teşebbüste de hemen hemen başarısız kalmış ve bu çılgın girişim 40 milyon dolara malolmuştur! Ve uzun bir süredir **Manhattan** üzeüzerine bir sükut perdesi gerilmiş ve bir de odükle aşılmasından, teknik ve mali ünlü bir başarı olarak söz edilmektedir. Önemli olan bizce bu başarılardan çok, buna insanları iten saiklerdir.

B) HÜKMEDİLME VE SÖMÜRÜLMENİN YAPISAL SONUÇLARI

Dışardan hükmedilip sömürülmenin yapısal sonuçları üçüncü dünya için ekonomik plana olduğu kadar

sosyal ve politik plana da aksetmiştir. Yapısal sonuçlar yağmanın bir sonucu olmakla beraber, bu yağmalardan çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü temel ekonomik ve sosyal yapılarda yansıdığından bu bozukluklara ancak uzun çabalarla çare bulunur. Gerçekten de kısa bir zaman içinde emperyalist bağımlılık ve sömürü ilişkileri koparılabilirse de sömürgecilik ve yeni sömürgecilik döneminin uzun bir sürede şekil verdiği toplum yerine bir çok hatta uzun seneler sürecek gayretli çalışmalarla yeni bor toplum kurulabilirdi.

a) Ekonomik Sonuçlar

Marksistler kadar burjuva düşünürlerince de açığa çıkarılan sonuç ekonomide şekil ve denge bozukluğudur. Dünün ve bugünün emperyalizmi hükmettiği ülkelerde merkez ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılayan ham maddeler dışında hiç bir şeye ilgi duymaz, bunlar dışında her şey ihmal edilir. Bunun sonucunda, üçüncü dünya ülkelerinin herbirinde derece derece, üretici güçlerin (genellikle tarımsal) en çağ dışı ve üreticiliği düşük şekilde işlediği geniş toprak parçaları ile, bugünün tekniği ve çok verimli araçları ile işlenen daha dar toprak parçaları yan yana gelirler. Buna «düalist, ikilikçi» ekonomi denir. Ama bu noktada burjuva ekonomistleri işi yüzeyden ve sadece tasvir cihetinden ele alıp, bu çağ dışı kesimlerin sadece feodal bir toplumun ve binlerce yıllık kapalı ekonominin kalıntısı olduğunu ileri sürerler. Bunlar yanıbaşlarındaki kapitalist ve modern dünyayla toplumsal ya da ekonomik ilişki içinde değildir. Bu iki kesimin birbirinden kesin bir şekilde ayrılışı, bunların birbirlerini bilmemeleri bir olgudur. Ve emperyalizmin bunda hiçbir sorumluluğu yoktur.

Marksist tenkit bu sözde aşikâr görünüşü reddeder. Marksist görüşte, sömürgeciliğin elinin değmediği geleneksel ve kapitalizm öncesi dünya herşeyden önce olaylar düzeyinde bir efsanedir sadece. Bu geleneksel dünya yalnızca kendi için gerekli olanı üretmez. Kapitalist dünya pazarına yönelmiş ürünleri «toplama» çalışmaları, aslında bu toplumun içinde gelişmiştir. Bu dünya sanıldığından az kendi üstüne kapalıdır ve besleyemediği bir nüfus fazlasını, endüstrileşmiş ya da modernleşmiş merkezler civarına göndererek kapitalist sektör için tanrısal bir lütuf gibi bir yedek iş ordusunu da yaratır. Kapitalist dünya bu geleneksel dünya ortasında adacıklar halinde yerleştiği zaman bile (meselâ maden işletmeleri gibi) iş gücünü, çevresinden alır ve geleneksel dünyayı parçalamaya başlamıştır bile. Bu dünyanın en kuytularına kadar sokulan radyo (istatistikler böyle gösteriyor) bütün sonuçları da beraberinde getirmiştir. Kapitalist dünya, geleneksel dünyayı ihtiyaç duyduğu zamanlarda topraklarından mahrum edip, bu topraklar üstündeki nüfusu içinde eritmeyi ya da çağdışı dünyanın dengesini bozacak tarzda artan topraklara itmeyi de bilmiştir. Kapitalist dünya imalatçıları geleneksel el san'atları ile rekabet etmiş ve bazan onları mahvetmeyi becermiştir.

Analiz düzeyinde, nihayet, coğrafya ve sektörler açısından eşit olmayan gelişme, kapitalist düzenin değişmeyen unsurudur ve «düalist» denen şey de, ezilen ve sömürülen ülkelerde bu eşitsizliğin başka bir elbise giymiş tarzıdır. André Gunder Frank, ki «düalist» olduğu iddia edilen toplumun en iyi analizcisidir, gösterir ki: «Gelişmeyi, az gelişmişliği, hayat seviye ve tarzlarındaki farkları, kapitalist dünyanın bütünü düzeyinde olsun, bu dünyayı oluşturan ulusal Devletlerin herbirinde olsun iki ekonomik ve toplumsal organizasyon siste-

mi içerdiği varsayılan bir topluma atfetmiyoruz. Bu farklar tek bir kapitalist sistemin dialektik birliğinden gelir, sistemin çelişkili ve sömürücü özü bu farkları doğurur.» (1)

Yine de üçüncü dünya ülkeleri, ekonomilerinin fiili olarak, ifratlarla dolu bulunması yüzünden büyük sapmalar ve blokajlara maruzdurlar. II. kısımda daha önce gördüğümüz gibi (Bölüm A), üçüncü dünyadaki tarımsal nüfus toplam nüfusun yarısı ile dörtte üçü arasında bulunmasına karşılık, yarattıkları tarımsal üretim iç brüt üretimin % 35 ini zor bulmaktaydı. Bu kesimin verimliliği bütünüyle (yani modern tarım kesimi dahil) son derece düşüktür, gelişmiş ekonomilerle az gelişmiş ekonomilerdeki randımanları mukayese edilince de durum aynıdır. Bunun sonucu olarak, nüfusun çok büyük bir kısmını oluşturan geleneksel tarım kesimi, dışardan alınan vergiler nedeniyle zaten azaltılmış bir ekonomik fazlalık verebilir. Bu kesim ekonomik fazlalık ve yatırım açısından bir dar boğazdır.

Samir Amin'in belirttiği gibi, az gelişmiş bir ekonomide yanyana gelmiş ve bütünleşmemiş ya da pek az bütünleşmiş ekonomik sektörler aralarında sadece tâli alışverişlerde bulunurlar, asıl alışverişleri dışarı iledir. Hemen daima yabancı nitelikte ya da yabancı kontrolündeki endüstriyel teşebbüsleri yürüten merkez, emperyalist metropollerde yerleşmiştir. Bu teşebbüslerin de ekonominin geri kalan kısımları üzerinde sürükleyici etkisi ya çok azdır, ya da hiç yoktur. Ve endüstriyel ya da modern denilen kesim de temel endüstrilerden mahrum bulunduğundan bir iç tutarlığa sahip değildir. Bu kesimi meydana getiren endüstriler sadece ve kelimenin en ka-

(1) «Le Dévelopment du sous dévelopment» Maspero 1969 kesim 13.

tı anlamiyle birer «birim» dir, «birer birer» monopolcü kapital tarafından kurulmuştur. Sadece bu kapitalin çıkarları için çalışırlar, kendilerine alet ve makinelerle yarı bitmiş malları sağlayan dışarıya sıkıca bağlıdır. Bütünleştirici etkilerden mahrumdur.

Bütünüyle ve bazı nadir istisnalarla, sektörler arasında ve hatta her sektörün kendi içindeki kopukluklar, diğerlerini sürükleyecek sektör ya da alt sektörlerin gelişmesini de önlemektedir. «Ham madde sağlayan ülkelerde bu etki, dışarıya taşınmış olmaktadır. Az gelişmiş ekonominin sektörleri hakim gelişmiş ekonomilerdeki sektörlerin uzantıları gibidir. (1)» Bu şartlar içinde gerçek bir gelişme imkânsızdır.

Bununla birlikte üçüncü dünyada bir çok ülkeler kendi milli muhasebelerinde nispeten canlı bir gelişme sağlarlar ve gazetelerle burjuva basını zaman zaman şu ya da bu ülkenin «havalandığını» kutlarlar. Gayrisafi üretimin arttığı bu dönemleri bir depresyon izler, arkasından yeni bir büyüme dönemi. Bazı ülkeler (meselà Meksika) bir kaç kez «havalanmış» tır (2). Bazı az endüstrileşmiş ülkelerde, ani bir yabancı tesis kurma akımı bu kesimde canlı bir gelişmeyi beraber getirir ve buradan da iç üretim artar. Ancak bu, bağımlılık, kuruluşların bünye çarpıklıkları doğurmasını ve kar trans-

---

(1) SAMİR AMİN adı geçen eser, Note 2. özellikle giriş kısmını okuyunuz.

(2) Pierre Jalee, ünlü Amerikan ekonomisti Rostow'un «Take off» görüş ve teorisi ile ince ince eğlenmektedir. Rostov'a göre bir ülke bir kez «Take off» a geçtiği zaman hep gelişir gider. «Take Off» terimini Jalée «décolle» şeklinde Fransızcaya çelvirmiştir. Biz bunu bir uçağın pistten ayrılışı anlamında «havalanma» olarak çevirdik. Bizim ekonomistler «Take off»u «kalkış» şeklinde dilimize çevirmişlerdir. (Ç.N.)

feri şeklinde bir fiyat ödenmesi sonucunu da beraberinde getirir. Diğer bazı hallerde, türlerde iyileşme getirmeden ve verimlilikte en küçük bir gelişme sağlanmadan ekilen alanların genişlemesi ya da yarınları hiç düşünmeden orman servetlerinin yağma şeklinde işletilmesi gayri safi üretimde hızlı bir gelişme sağlayabilir. Fakat, Samir Amin'in, Fildişi kıyılarında gördükleriyle işaret ettiği gibi, eğer yapılarda bir değişiklik olmazsa, zaten çoğu zaman ani olarak meydana çıkan ve ekonominin kalan kısmına hiç yansımayan bu büyüme «kalkınmasız büyüme» dir. (1) A.G. Frank tahlili daha da ilerleterek ve Latin Amerika örneğinden hareketle, «az gelişmişliğin gelişmesi» tezini olgunlaştırmıştır. Kapitalist düzen çerçevesinde ve ezilme, sömürü yapıları ve ekonominin bozulması esaslarına uygun şekilde meydana çıkan büyüme, sadece kalkınmanın önleyici engellerini ortadan kaldırmakta yetersiz değildir. Fakat sonuç olarak bu yapıları ve çözülmeleri güçlendirir. Büyüme bu anlamda «az gelişmişliğin gelişmesi» dir aslında.

Bu tezin derinliğine analizi, (şeklini bozmadan özetleme çok güçtür), bizi çok uzaklara götürür. Frank bu tezi zengin fakat biraz dağınık bir eserin konusu yaptı. Bu eser az gelişmiş denilen toplumların esasıyla ilgili bilgilerde **direk** değilse bile **direklerden** biridir. Frank'ın analizi olayların köklerine uzandığı için, yalnız Latin Amerika bütünü hakkında vardığı sonuçları bütün üçüncü dünyaya uygulamak mümkün.

Üçüncü dünyanın bazı ülkelerinde meydana çıkan

(1) Büyüme sadece birey başına gelir artışıdır. «Croissance» şeklindeki Fransızca terimi böyle çevirdik. «Development» Fransızca terimi karşılığı gelişme ya da kalkınma ise, birey başına gelir artışıyle birlikte, az gelişmiş bünyeden kurtulmadır. (Ç.N.)

endüstriyel sektör genişlemesine değinmedik. Bu gibi gelişmeleri özellikle Latin Amerika'da görmekteyiz. Bir çok yazar, genel olarak burjuva yazarları, bunlara bakarak, üçüncü dünyanın endüstrileşmesinin dönüşü olmayan bir yol olduğu (1) bunun herkesçe kabul olunacak uluslar arası yeni bir işbölümü çerçevesinde olacağı emperyalist merkezin mesela demir çelik temel endüstrileriyle çok el emeği kullanılan tekstil ve konfeksiyon endüstrilerini, üretim sürecinin geri ya da klâsik hallerini üçüncü dünya ülkelerine «aktarma» inisyatifini eline alacağı sonucunu çıkarmaktadırlar. Böyle bir görüş olayların çizdiği şekle aykırıdır. Sırası gelmişken açıkladığımız gibi, genel olarak, emperyalizm başka şekilde hareket etme olanağını elinde tuttukça üçüncü dünyaya yatırım yapma çözümüne yanaşmaz. Yatırım yaptığı haller, ister vazgeçemiyeceği ilk maddeleri üretecek tesisler olsun, irterse merkezden gelecek ithal mallarını ikame maksadına dönük üretim için olsun, bakış açısı hiç bir zaman sanayileştirici değil tüccarcadır. Meselâ sonuncusuna ithalâtta güçlükler çıkınca girişir. Üçüncü dünyaya kapital ihracındaki bu zafiyetin derin sebebi politiktir ve bu ülkelerdeki kararsız durumla ilgilidir. Bu sebep, kuralın içinde bulunan istisnayı da izah eder Üçüncü dünyada bir ülke, arzulara uygun politik istikrar garantisi verir, göründüğü durumlarda, o ülke bir de ekonomik fazla veriyorsa, emperyalizm bu ülkeye hem bol miktarda ve hem de epeyce çeşitli sektörlerde, yatırım yapabilir. Maksat burada bir destek noktası, bir röle istasyonu, ya da daha iyi bir deyimle bir «alt-emperyalizm» tesis etmektir. Misal: Brezilya. Böyle bir ülke endüstrileştirilir —bir ölçüde— ama, ülkenin geliş-

(1) Yani «dönülmez bir gelişme olduğu...» (Çevirenin Notu).

mesini sağlayan bütünleşmiş bir endüstrileşme açısından değil, ürünleri bölgedeki ülkelere dağıtacak ve üretecek bir merkez oluşturmak maksadıyla. Böyle bir teşebbüs biraz gelişse ve başarı kazansa da, üçüncü dünyayı tamamen kucaklayan yeni bir uluslar arası iş bölümü sonucuna asla ulaşamaz, sonucu sadece küçük sayıda ülkenin bu alt ekonomiler az gelişmişlik yapısından kurtulmadan emperyalizmin tali ajanları durumuna terfi etmesidir. Zaten bugün henüz oralarda değiliz. Bugün için, emperyalizmin üçüncü dünyada sınai tesisler kurması, itiraf olunmalı ki, bir plana dayanmıyor. Endüstrileştirme ve gelişme konusunda sınırlı bile olsa bir strateji de yok. Bize bir kaç on yıldan beri sözü edilen demir çelik «transferleri» ise dünyanın hiçbir yerinde gün ışığına çıkmamıştır. Fransız emperyalizmi, ki her halde en küçüklerinden biri değildir, demir çelik endüstrisini değil, başka yerlere aktarma, Dunkerque ve Fos-sur-mer'de yani üçüncü dünyanın ham maddelerini sömürgece yağma edebileceği en uygun yerlerde takviye etmektedir.

Ancak, üçüncü dünyanın her yerinde çoğu zaman monopolcü emperyalizm tarafından ya da onun katılmasıyle kurulan endüstriler yok değildir ve üçüncü dünya ülkelerinin büyük kısmında iç üretimde endüstrinin payı artmaktadır, bazen bu artış hızlı da olmaktadır. Bu endüstriler geleneksel tipte, egemenliği iyice dışarının elinde bulunan teknolojileri getiren, işgücüne yoğun ve çoğu zaman da geldiği merkez emperyalist ülkede gözden çıkarılmış eski cihazlara dayanır. Ama ne de olsa endüstridirler. Aynı zamanda, gelişmiş endüstri ülkeleri ise dün bilinmeyen yeni yeni endüstrilere yönelmektedir: elektronik, haberleşme, nükleer gibi. Ya da zaten var olan endüstrilerini çok yüksek bir tekniğe ulaştırmaktadırlar: Uçak ve silah endüstrisi gibi. Bu iki yön-

deki hareketin birlikte sonucu, dünkü uluslararası iş bölümü, nispî olarak ayni düzeyde kalarak, mutlak olarak sınır çizgisini yükseltmektedir. Ve bu uluslar arası iş bölümü esasında hep aynı kalacaktır: emperyalist nitelikte.

b) Sosyal ve politik sonuçlar :

Burada, en aydınlık görüş özetlerini bize Samir Amin vermektedir: «Kapitalizm» milli kapitallerin yan yana gelişi değil, bir dünya sistemi olmuştur. Böyle olunca da onu niteleyen sosyal çelişkiler de dünya ölçüsündedir. Yani çelişki teker teker her ülkenin burjuvazisi ile proletaryası arasında değil, dünya burjuvazisi ile dünya proletaryası arasındadır.»

Dünya burjuvazisi ise başlıca iki kısma ayrılır: «merkezlerin merkezinde» oturan yönetici çekirdek şeklindeki merkez burjuvazisi, yani Kuzey Amerika monopolleri ve ikinci olarak da birincilerin izinde oluşan çevre burjuvazisi. Bu çevre burjuvazisi «dünya pazarı çerçevesinde merkez tarafından yaratılmış, itilmiş, yönetilmiş ve hükmedilmiş... ve bu nedenle de daima bağımlıdır.» Ama şekil bakımından değişik görünüştedirler. Üçüncü dünyanın sadece belli bir iç birikim yaratabilmiş bazı ülkelerinde (Hindistan ve Latin Amerika'da) gerçek bir burjuvaziye —çekirdek halinde de olsa— ve marksist anlamiyle rastlanabilir. Diğerlerinde ise, tarımsal ve ticari olsun, bürokratik olsun ya da bunların birleşimi şeklinde olsun, bir burjuvazi vardır. Büyük toprak ağaları ve tüccarlar ailelerinden bazı üyeleri devletin politik ve idari katlarına yerleştirmişlerdir. Ancak bunlar kapitalist bir kökten gelmedikleri, prekapitalist ve feodal «görünüş» lere büründükleri durumlarda bile,

hatta fonksiyonları itibariyle bir parçasını teşkil ettikleri kapitalist sistemin çerçevesi içindedirler. Bu burjuvaziler için emperyalist devlet yardımları birinci derecede bütünleştirici bir rol oynar.

Herşeyden önce sanayileşmiş ülkelerin proleteryasını içerir elbet. Fakat Markstan bu yana kapitalizm gelişmesini sürdürdü, tekelci oldu, sınıf mücadelesinin koşulları değişti. Lenin'in «mücadelemizin sonucu son kertede Rusya, Hindistan, Çin v.s.'nin dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturduğu olgusuna bağlıdır» sözüne dayanan Samir Amin **«proleteryanın merkez çekirdeği'nin** bundan sonra merkezde değil çevrede bulunduğu» sonucuna varıyor. Bu belki biraz hızlı gitmek, uzağa kaçmak oluyor ve yine belki belirli bir zamanın taktik yada stratejik görüşünü sosyo-ekonomik tahlilin yerine koymak oluyor. Samir Amin, iddiasını, «görece bakıldığında çevre proletaryası merkezinkine nazaran giderek büyüyen bir sömürünün yükünü taşımaktadır» diyerek doğrulamaya çabalıyor. Sömürünün Üçüncü Dünya'da daha büyük olduğu şüphe götürmez, fakat merkezdekinden daha süratle büyüdüğü kanıtlanmış değildir. Görüldüğü kadarıyla artık-değer oranı merkezde çok büyüyor. Tartışma daha uzun sürebilir...

Zaten dünya proleteryasının merkezî bir çekirdeği olması niçin zorunlu olsun? Samir Amin'in görüşlerinden akılda tutulması gereken esas: emperyalist kapitalizm döneminde dünya burjuvazisi karşısında, merkez proleteryasından olduğu kadar çevre proleteryasından da oluşan bir dünya proleteryası olduğudur. «Proleterya» sözcüğü geniş ve doğru bir anlamda kullanılıyor burada. Çünkü çevre burjuvazisi gibi «çevre proleteryası çeşitli biçimlere bürünür». Samir Amin büyük çağdaş firmaların ücretli emekçileri (proleterler) dışında «dünya pazarına sokulmalarıyla proleterleşmiş» köylü

kitleleri ve çevrenin proleterleştirilmesinin «bitmemiş» biçimlerini oluşturan şehir işsizlerinin, sistemin kurbanı sınıfından-kopmuşların büyüyen ktlesini dahil ediyor.

Emperyalizmin kendi de bu yığınları sanayi işçisi yapmak için metropollerine ithal etmekle onları hızla proleterleştirmektedir. Bu da, onlara dünya proleteryasının yedeği olarak baktığı ve kendi açısından Üçüncü Dünyanın köylü olsun olmasın sömürülen yığınlarıyla merkez proleteryası arasında sınır olmadığını gösterir. Bugün önemli boyutlara ulaşan bu işçi ithali Üçüncü Dünya ülkelerinin önemli ve yeni bir yağma edilme biçimini oluşturur, çünkü yurt dışına giden emekgücünün yetiştirilme yükünü bu ülkelerin ekonomileri dolayısıyla emekçilerinin bütünü yüklenmiş oluyor. Göçmen işçi sorunu son zamanlarda çoğunlukla iyi ve zengin bir edebiyata konu oldu, biz üstünde daha fazla durmayabiliriz.

c) PERSPEKTİFLER

Eğer üçüncü dünyanın her şekilde yağmasının, çeşitli ve önemli (üçüncü dünya ülkeleri için) değerlerin emperyalist metropollere transferine yol açtığı doğruysa ve eğer diğer sonuçlar yanında bu yağma üçüncü dünya tasarruflarının gelişmiş ülkelerinkinin üçte birinin altına düşmesi sonucunu doğurmuşsa, ve eğer emperyalist sömürü, üçüncü dünya ülkelerinin ekonomilerini, sektörlerdeki büyümenin gelişmeye bir yararı olmayacağı noktaya sokmuşsa, bozuşturmuşsa, mevcut sosyo ekonomik büyümeler ve yeni yatırımlar sadece emperyalist hükmetme ve sömürü yapılarını güçlendiriyor ve gidiş az gelişmenin gelişmesine varıyorsa, buradan kendiliğinden sadece bir sonuç çıkabilir: Az gelişmişlik probleminin

çözümü onu doğuran ve güçlendiren düzen içinde bulunamaz.

Oysa, bu kitabın beslendiği tasvirci gözlemleri sıralayan, fakat görünenin ardındaki gerçek ve derin nedenleri belirleyebilecek analizi yapmayı reddeden her türlü burjuva yazarlar, 1972'de, hâlâ ne bağımlılığı ne de sömürüyü eleştiri konusu etmiyorlar. Onlar için teknik çareler yeterlidir.

Bu çareler arasında dış yardımın tekrar gözden geçirilmesi önemli bir yer tutar. İyi niyetli olanlar, bu yardımın miktarını artırıp yönelim ve kullanışlarını tamamen gelişmeye yarayacak şekilde düzenlemeyi ileri sürerler. Ama böyle de olsa aynı kişilerce aynı yerlere dağılacaktır ve tekellere en küçük üzüntüyü vermek söz konusu değildir. Emperyalizmin güzel bir baharın tatlı ışıkları arasında kendi tersini dünyaya getireceğini ve sonra da kendi cenaze törenine katılacağını zannetmek olur bu. Israr gereksiz!

İleri sürülenler arasında kapitalizme hiç dokunmadan üçüncü dünyayı kurtarmak için sunulan inci nüfus problemidir. Ve bu argüman çok tahribat yaptığından, bir süre burada durmak gerekmektedir. Bunlara göre üçüncü dünyanın kalkınmayışının temel nedeni çocuklarının pek fazla oluşudur. Gerçekten de (Tablo I-1'e bakılınca) üçüncü dünyadaki nüfus artışı bölgelere göre % 2,5 ile % 3 arasında değişirken, gelişmiş ülkelerde aynı oran %0,8 ila % 1,3'tür. (İsrail bir yana bırakılırsa sadece Avustralya ve Yeni Zelanda bu ortalamanın üstündedir). Ancak eğer bu teşhis doğru olsaydı, nüfus artış oranı ile ekonomik büyüme oranı arasında kabaca da olsa karşıt bir ilişki bulunması gerekir. Oysa, Afrika'nın Angola ülkesinde nüfus artış oranı % 1,3 olup, kıtada en düşük olan ülkelerden biridir Angola. Dünya Ban-

kası istatistiklerine göre bu ülkedeki büyüme hızı da, gene en düşük oranlardan biri olarak % 2.7'dir. Kaynaklarıyla zengin Gabon'u da % 0.9 nüfus artışı ile kıt'anın en düşük nüfus artışı ülkeleri arasında görürüz. Oysa 1960-1969'da bu ülkede iç üretim toplamı artışı da en düşüklerden biri olarak % 1.5'ta kalmıştır. Gene Afrika'da bulunan Çat'da nüfus artışı oranı % 1.5 gibi mütevazi bir seviyedeyken, iç üretim toplam artışı da felakettir: — % 1,3. Latin Amerika'daki Uruguay'da da durum bunların benzeridir. Burada nüfus artışı kıt'anın en düşük oranlarındandır: % 1.3. Ama iç üretim tutarı da gerilemekten kurtulamamıştır:— %,8. Buna karşılık Avustralya, bugüne kadar ham madde üreticisi iken, Birleşmiş Milletler rakamlarına göre % 2 bir nüfus artışı kaydolunmasına rağmen, 1960-1969 dönemindeki iç üretim artışı % 5,2'dir. Bu son derece iyi bir büyüme seviyesidir. Ama Avustralya ezilen ve sömürülen bir ülke değildir. Kuzey Kore ve Arnavutluğa gelince, Dünya Bankası bu ülkelerin büyüme hızını sırasıyle % 8,5 ve % 7,8 olarak hesaplamıştır. (Herhalde Dünya Bankasının mübalâğa ettiği iddia edilemez) (1). Bu iki ülkede nüfus artışları da rekor seviyededir: % 2.6 ve % 2.9. Fakat sosyalist ülkeler bunlar...

I-1 sayılı tablonun ortaya koyduğu nüfus yoğunluklarını bir daha belirtelim:

Latin Amerika	14
Afrika	11
Asya	73
Batı Avrupa	92

görüldüğü gibi üçüncü dünyanın iki kıt'asındaki nü-

(1) Aslında Arnavutluğun büyüme hızı yılda % 13 tür.

fus yoğunluğu çok düşüktür ve tabii zenginliklerden mahrum olmadıkları halde, Asya da Avrupa'nın seviyesine yetişmiyor. Kalabalık bir ülke olan Hindistanın nüfus yoğunluğu (164) bile, bu konuda Federal Almanya (237) ve İngiltere (228)'den daha geridedir.

Gene kısaca soralım: Bütün bunlardan çıkan sonuç nedir? Önce az gelişmişliğin sorumlusu nüfus artışı değildir. Mutlak rakamlarla, yani nüfusla ilişki kurulmadan, üçüncü dünya'daki iç üretim toplamı artışı kapitalist ülkelerdekinden daha yavaştır. (Bakınız tablo I.3) Çok nüfuslu ülke fertlerinin Afrikalıları ya da Latin Amerikalıları kendi nüfuslarını artırmanın gereksiz olduğuna inandırmak istemeleri münasebetsizlik değil mi?

Şu noktaya da itiraz olunamaz: Belli bir mutlak iç üretim ve gayri safi milli üretim (milli gelir) artışında nüfus başına artış yüksek bir demografik baskıyla azalacaktır. Ama nüfus artışı kısıtlanması herhangi bir biçimde gelişme için itici güç olmayacaktır. Kendi kendine etkin olmayacak tedbirleri de etkin kılmayacaktır. Aksine emperyalizm şartlarında düşünülemeyecek sert eylemlerin etkisini artırabilir. Çinliler az-gelişmişliklerinden nüfus planlamasıyla çıkmadılar. Aldıkları doğum sınırlama yada planlama tedbirleri, ülkelerinde yaptıkları temel ekonomik ve toplumsal değişikliklere daha çok etkinlik kazandırdı sadece. Sosyalistleştirmenin temel değişiklikleri her yerde yapılırken, doğum kontrol politikasının bölgelere göre selektif (seçimli) olması ve az nüfuslu yerlere uygulanmaması da ayrıca anlamlıdır.

Hindistan az gelişmiş ülke durumundan bir doğum kısıtlaması politikası ile kurtulamaz. Ancak Çin tarzı devrimci tedbirlerle, nüfus kısıtlama ya da kısıtlamasız, kendilerini kurtarabilirler. Ve burjuva literatüründe nüfus artışına verilen ağırlık sadece, bilinçli ya da bilinç-

siz şekilde «az gelişme» nin esasını, emperyalist ezme ve sömürme politikasından gördükleri zararları az gelişmiş ülkeler halkının gözünden saklamak içindir.

Özet olarak: **Üçüncü dünya ülkelerinin önünde sadece iki yol vardır: Biri onun az gelişmişliğini doğurup güçlendiren, emperyalizm aşamasına varmış kapitalizm, öteki ona gelişme kapılarını açan tek yol olan, sosyalizm. Üçüncü bir yol yoktur.**

Emperyalizm aşamasına ulaşmış kapitalizmi gitgide bütünleşen bir dünya sistemi olarak tarif etmiştik. İlgili kesim ve bölümlerde, endüstri ülkelerinin tümüyle üçüncü dünya ülkelerinin tümü arasındaki mal ve sermaye hareketlerinin, eskiden alışılmış sömürgeci iki yanlı biçimlerin zararına çaprazlama artışını göstermiş, az gelişmiş ülkelerdeki yatırımlar konusunda emperyalistler arası sermaye ortaklıklarının genelleşmesini belirtmiş ve iki taraflı yardımların koordinasyonu yolunda alınan tedbirleri özellikle görmüştük. Bu unsurlardan ve diğer başka etkenlerden dolayı (1) milli emperyalizmler arasında, Amerikan süper emperyalizmin yönetim ve egemenliği altında dünya çapında bir emperyalist bütünleşme lehine, rekabetin azaldığı sonucuna vardık. Buna burada tekrar dönmeyeceğiz.

Buradan çıkan sonuç bir «dünya burjuvazisi» görüşünün doğruluğu ve bunun olaylarla ispat edilebileceğidir. Millî kapitalizmler ve burjuvaziler, bir dünya kapitalizmi ve burjuvazisinin birbirlerine eklenmiş bileşkeleri olmaktan giderek çıkar, dünya emperyalist sisteminin, millî devletlerdeki müfrezeleri olurlar. Çünkü milli devletler, dünya burjuvazisinin zor ve baskısını uygulama yolunda yeri doldurulamayan cebir ve baskı organı olarak sürerler.

---

(1) *L'Impérialisme en 1970*, Petite collection Maspero.

Millî çerçeve, bir yandan her çeşit yutturmacaya elverişli olduğu gibi, öte yandan da cebir ve baskı kurumlarını ve güçlerini ezilecek güçlerin yanıbaşına yerleştirmeye en elverişli olanaklara sahiptir. Böylece, dünya burjuvazisi, uluslar arası monopollerin eylemleri ile, gitgide birleşmeye doğru giderken, ondan çıkan devlet gücü de millî çerçevelere bölünmüş kalmaktadır. Devlet gücü yine de her ülkede dünya tekel ve burjuvazisinin ifadesidir. Bu gitgide genelleşiyor. Avrupa'da CEE ve Fransa'da De Gaulle sonrası bunun en parlak tanığıdırlar. Dünya burjuvazisi ile milli-Devletler ikiliği çatışmasız ve sürtünmesiz değildir. Bu çatışmalardan kaçınılamaz.

Bütün bunlardan, uğraştığımız konu bakımından akılda tutulması gereken, üçüncü dünyanın her hangi bir ülkesi açısından metropol durumundaki emperyalist ülkenin (meselâ, Fransız Afrikası için Fransa, Latin Amerika için Birleşik Amerika) eylemlerinin anlattığımız bakış açısı dışında değerlendirilemeyeceğidir. Her emperyalist devlet, elbette, kendi çıkarlarını, yani monopollerinin çıkarlarını savunur. Ama bu monopoller emperyalist dünya sistemine sıkıca bütünleşmiş olduklarından, savunulan, kendiliğinden, bu sistemin kendisi olur. Fransız emperyalizmi paraşütçülerini GABON'a gönderirken bunda amaç COMİLOG ya da COMİFER tarafından orada yapılmış yatırımları korumaktır. Ancak Fransız sermayesi bu kuruluşlarda Amerikan ve Alman sermayesi ile ortak olduğundan, yardımına koşulan her üç devletin sermayesidir. Bugün, her emperyalist devlet, zorunlu şekilde ve herşeyden önce üçüncü dünyanın gözünde, bizzat emperyalist dünya düzeninin **temsilcisidir.** Bu sistem sallanıp varlığı tehlikeye düşünce de, onu tekrar kurup, ayakta tutacak da emperyalist Devlettir. Daha önce de ortaya koyduğumuz

gibi, Vietnam savaşı ile Afrika'daki Portekiz aleyhtarı savaşlara katılmasalar da bütün diğer emperyalizmlerin bu savaşlara razı olmalarının izahı buradadır. Göze çarpan bir istisna: Biafra. Burada emperyalist devletler Afrikalı aracılar yoluyla karşı karşıya geldiler. Ama emperyalist düzen için bir tehdit yoktu burada. Ne ayrılıkçı Biafralılar ne de Lagos yetkilileri bu düzene karşı değillerdi. Her iki taraf da emperyalist düzenin saygıdeğer ortakları durumundaydılar. Böyle olunca da emperyalist devletler bir kez olsun açık rakip olma lüksüne döndüler. Ancak sistemin kendisi tehlikeye girmiş olsaydı böyle yapamıyacaklardı, yapamazlar ve yapmayacaklar gelecekte de... Devrimci hiç bir hareket emperyalist güçlerin spontane şekilde bölünmesine dayanamaz. «Spontane» deyimini özellikle kullandık. Çünkü endüstrileşmiş ülkelerdeki yığın hareketlerini yönetenleri oyun bozancılığa itebilir, zorlayabilir. Meselâ İsveç hükümetinin Afrika'daki Portekiz sömürgeciliğine karşı savaşan organizasyona sembolik te olsa bir sağlık yardımına katılmasını sağlayan, İsveç halk yığınlarının baskısıdır. Bu da işarettir ne de olsa.

Üçüncü Dünyanın, ulusal kapitalist, toprak sahibi ya da bürokratik burjuvazilerinden çıkan hükûmetleri, sanayileşmiş ülkelerin monopol yanlısı hükûmetleri kadar emperyalist sistemin temsilcileridirler. Çünkü bu milli burjuvaziler, emperyalist yağmanın suç ortağı ve yararlanıcısı olarak, dünya burjuvazisinin parçasıdır. Bu burjuvazilerin zayıf ve ilkele yakın (çağdışı) olmalarının önemi yoktur. Etiyopya'nın otokrat ihtiyar kralı, dünyanın en feodal ve gerici ülkelerinden birisinin devlet reisi, daha küçük seviyede de olsa, Amerikan Cumhurbaşkanı kadar dünya emperyalizminin vekilidir. Yukarıda millî Devletler için söylediklerimiz, aynı derecede ve şekilde, emperyalizme bağlı sömürücü bir sınıfın

egemenliğinin ifadesi olan üçüncü dünyanın Devletleri için olduğu kadar emperyalist güçlerin Devletleri için de doğrudur. Sonuç olarak, bu Devletler ve hükûmetler bağımlı da olsalar, üçüncü dünya halklarının düşmanı, dünya emperyalizminin ileriye gönderdiği, millî olarak yerleşmiş müfrezeleridir. Bu durum bizi Samir Amin'in formülasyonunu farklılaştırmaya ya da daha açıklamaya götürmektedir: «Çelişki her ülkenin ayrı ayrı burjuvazisi ile proleteryası arasında değil, fakat dünya burjuvazisi ile dünya proleteryası arasındadır.» Elbette temel çelişki, dünya burjuvazisi ile dünya proleteryası arasındadır. Ancak bu temel çelişki, dünyanın ulus-Devletlere bölünmesi nedeniyle somut şekilde ve politik olarak kendini, her ülkenin burjuva ve proleteryası (Geniş anlamda) arasındaki çelişme olarak kendini göstermektedir. Bu çelişki ötekinden farklı değildir, ancak devlet sınırları içindeki görünümüdür. Ama buradan ortaya çıkacak sonuçları çıkarmayı da üçüncü dünya halklarına bırakalım.

Dünya sistemi olarak, emperyalizm ikinci dünya savaşından beri, bazan güçlükle karşılaşarak gitgide daha ileri safhada ve organize olmuş ekonomik ve politik bütünleşmesine doğru yürümektedir. Bütünleşmesinin temel hedefi üçüncü dünyaya boyun eğdirmek, onu sömürmektir. Endüstrileşmiş ülkelerin Devletleri birinci derecede vekildirler, üçüncü dünya ülkelerinin büyük çoğunluğunun Devletleri ikinci derecede delegedirler. Gönül isterdi ki, bunun karşısında geniş tanımını verdiğimiz dünya proleteryası da, onun için tek mümkün olan şekilde, yani politik olarak, bütünleşmiş ve örgütlenmiş olsun. Ama gerçek böyle değildir. Gerçi, emperyalizme kendini adeta zincirle bağlamış milli burjuvazilere karşı, üçüncü dünyanın her yerinde milli karşı çıkışlar gelişmektedir. Her ülkede karşı çıkan güçlerin

birleşmesinin şartı, sosyo-politik bir tahlilin yapılması, büyük hedeflerin tutarlı tanımı olduğuna göre, bu karşıçıkmalar çoğu zaman politik çizgilerini arayarak gelişirler. Eğer Halk Kurtuluş Cephesi Vietnam'daki anti-emperyalist savaşında bu kadar başarılı olmuşsa, bunun baş nedeni birleştirici bir örgüt olarak kurulması ve bunu aralıksız sürdürmesidir. Ama derdin asıl yönü son derece derindedir: Dayanışmanın uluslararası düzeyde son derece zayıf olmasıdır. Bizzat üçüncü dünyadaki çeşitli halklar ve organizasyonlar arasında; üçüncü dünyadaki itirazcı hareketler arasında, proleterya ve gelişmiş ülkelerdeki müttefikleri arasında. Eğer üçüncü dünyanın uydu hükümetleri emperyalizmin ikinci dereceden delegeleri ise, bunun tabiî sonucu birinci derecedeki delegeleri hedef alan politik dayanışma eylemleri önemsiz olamaz.

Bu nedenle, İsveç halkından gelen iç baskının, Stokholm hükümetini emperyalist kamp içindeki dayanışmayı bozmaya itmesi bir işaretti. Ve bunu böylece belirtmiştik. Bu eylem işaretten de ötede yön gösteren bir oktur.

Amacımız daha çoğunu söylemek değil. Üçüncü dünyanın yağmasının ortaya çıkardığı politik sorunlar ve tek hedefi de bizzat okuyucunun bu konular üzerinde düşünmesini sağlamaktır. Bu çabanın faydalı olması ve anti emperyalist tavıra itmesi dileğiyle...

PETROL SAVAŞI VE HAMMADDELER
Parçalanmış bir Üçüncü Dünya (1)

1973 İsrail-arap savaşından sonra petrol üreten arap ülkeleri en büyük alıcı batı ülkelerine karşı kısmî bir ambargo kararı aldılar. Bu arada aynı yılın 17 Ekim ve 23 Aralığında Üçüncü Dünyadan tüm ihracatçı ülkeleri tek taraflı olarak brüt petrol fiyatını öylesine arttırdılar ki, fiyatlar üç misline çıktı.

Buna paralel olarak, büyük siyah altın üreticisi ülkelerin hemen tümünde, kuyuların millileştirilerek denetlenmesi için daha önceden açılmış olan mücadele yeni bir atılım kazanıyordu. 1974 yılı boyunca petrol savaşı —büyük çapta bitmiş olmakla birlikte— yine de, çeşitli manevra ve küçük kavgalarla sürdü ve iki hasım —üretici ve tüketici— tetikte bekliyordu.

Aynı zamanda, 1971-72'de büyük düşüş kaydetmiş olan sanayi hammaddelerinin çoğunun fiyatı yeniden yükseldi. Bu yükseliş özellikle kauçuk, pamuk, boksit, demir, bakır, kalay ve manganezi etkiledi. Bu maddelerin hepsi Üçüncü Dünyanın önemli ürünleridir. Dünyada fosfat ihracında birinci gelen Fas, petrol ülkeleri gibi, fiyatlarını ilkin üç, sonra da dört katına çıkarabildi. Togo izledi onu, üstelik hammaddelerini millileştirdi de. Zaire bakırın millileşmesini tamamlıyordu. Bütün dünyada Üçüncü Dünyanın ekonomik kurtuluş mücadelesini başlattığı duygusu yayıldı. Acele karar vermekti bu.

Bununla birlikte, petrol konusunda eski verilerin gerçekten altüst olduğu, bu değişikliğin geri dönülmez sanılabileceği de doğru. Bu altüst olmanın sonuçlarını

(1) Bu yazı kitabın 1975 baskısının önsözüdür.

anlamak ve ölçmek için, herşeyden önce, sanayileşmiş kapitalist ülkelerin ekonomilerinin 2. ci Dünya Savaşı sonundan beri üstü örtülü şu varsayıma dayanarak geliştiklerini hatırlamak gerek: Üçüncü Dünyanın yakıt ve hammaddesi, neredeyse sınırsız miktarda, ve ucuza onların emrindeydi ve öyle kalacaktı. Hemen heryerde, özellikle Fransa'da, enerjetik hesaplarda öncelik kömüre değil, petrole verildi. Üçüncü Dünyanın brüt petrol fiyatı öylesine düşüktü ki, ithal eden Devletlerin lehine önemli bir vergilendirmeyi mümkün kılıyordu. Bunun sonucu «tüketim toplumu» denen toplumlar, «israf» ekonomisi olarak tanımlanması gereken ekonomiler oldu. Bunlar araba gibi sektörlerin aşırı büyümesini, mal ve emeğin genel ziyaını birlikte getiriyordu. Emperyalist güçlerin sahte, bozuşturulmuş ve aşırı ekonomik genişlemesini mümkün kılan Üçüncü Dünyanın zenginliklerinin sınırsız sömürüsü olmuştur.

Bu tip ekonomiler, mübadele oranlarının aniden altüst olmasından çok etkilenirler elbet, bu, özellikle petrol için doğrudur. Bu ekonomilerin büyük yönelimleri birden değişemeyeceği için Emperyalist Devletler, petrol ülkelerinin ortak cepheleri (O.P.A.E.P.O.P.E.P.) önünde eğilmekten, empoze edilen fiyatları ödemekten başka şey yapamadılar.

Kısaca belirtelim: petrolün yeni fiyatlarının, sözkonusu olan Devletlerdeki fiyatlar üstündeki etkisi genellikle abartılmıştır. Bu tekeller, ürünlerinin fiyat artışını, siyasal iktidar ise büyüyen enflasyonun petrol fiyatlarından kaynaklandığı fikrini doğrulamak için abartırlar bu etkiyi. Oysa I.N.S.E.E (Fransız Ulusal Ekonomik Etüdler ve İstatistik Enstitüsü) 1973 sonunda brüt petbol fiyatının iki katına çıkmasının Fransada fiyatlarda, ancak % 1,2 lik bir genel artışa neden olabileceğini he-

saplamıştı (1). Sanayileşmiş ülkelerde enflasyonun başka temel nedenleri vardır, petrol fiyatlarının ani artışının anlık bir kolaylaştırma etkisi oldu yalnızca.

Buna karşılık, ithalatçı ülkeler kadar, ihracatçı ülkelerin ödeme dengelerindeki etkileri önemsenecek niteliktedir ve kalıcıdır. Fransa için örnğin aynı tonaj için 1973'ten 1974'e yıllık 15 milyar franktan 46 milyara geçen bir faturadır sözkonusu olan. Bu artış son derece vahim sorunlar doğurmuş ve hızlı büyümesi sanrı yaratan sanayileşmiş kapitalist dünyanın dengelerinin nazikliğini bütün çıplaklığıyla sergilemiştir.

Karşı yönde etkiler, petrolün, ihracatının en büyük kısmını, bazan da tümünü oluşturduğu üretici ülkeler (Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt, Libya, İran, Venezuela) için nicelik olarak çok daha önemlidir. Gerçek şu ki, bu ülkelerin nüfusları petrol üretimleriyle karşılaştırılamayacak kadar küçük olan Libya (2 milyon nüfus) Arap-İran körfezindeki küçük devletleri gibi) ülkeler dışında o zamana kadar kişi başına son derece küçük gayrısafi hasılaları olmuştur. 1970 için örnek: Nijerya 136 $, Cezayir 3000, Suudi Arabistan 440, Irak 320, İran 380, Endonezya 80,, sanayileşmesinin başlangıcında olduğu halde Venezuela 980. Birleşik Devletlerin 4760 ından hatta Fransa'nın 3100 dolarından uzağız çok! Demek ki, 1973'e kadar bu ülkelerin yeraltının son derece zengin olması, brüt petrol fiyatları 20 yıldır değişmediği için zenginleştirememiştir. 1972'de üreticilerin tümü tarafından ihraç edilen 1330 milyon ton brüt petrol bu ülkelere ancak 17 milyar dolar getirmiş, oysa ithal edilen ülkelere 28 milyar vergi ve petrol şirketlerine de 28 milyar kâr getirmiştir (2). 1973 sonunun kuvvet gösterisi işin sonunda

(1) *Entreprise* Dergisi, 9 kasım 1973.

(2) *Le Monde (gazetesi)*, 25 Aralık 1973.

ancak bir «yetişme» eylemi olmuş, ancak 20 yılda biriken gecikmeyi üç aydâ kapattığı için çok büyük gözükmüştür.

Büyük petrol üreticisi ülkeler, 1974'te önemli şekilde zenginleşmişler, ancak, bu zenginlik nüfusa bölündüğünde çok değişik oranlar elde ediliyor. Kalabalık nüfuslu ülkeler kat kat artmış gelirlerini, herbiri kendi model ve imkânlarına göre büyüme yatırımlarına yatıracaklar. Az nüfuslu ülkelerin yeni gelirlerinden ancak küçük bir bölümünü kendi ülkelerinde yatırabilecekleri anlaşılıyor şimdiden. Dolayısıyla büyük miktarda «petro-dolar» batı para piyasasına dökülüyor, kısa vadeli ve spekülatif yatırım arıyor kendine, para piyasasını allak bullak ediyor, zaten güçlük çeken uluslararası para dengesini tehlikeye atıyor. 1974'te panik rüzgârları esmeğe ve en çok petro-doları elinde tutan beş ülkeyi hedef alan kampanyaları, basının üstü az çok örtülü yeni sömürgeci fetih savaşlarına çağrılarını beslemeye başladı.

Eşitlik kaygısıyla ve vicdanları rahatlatmak için de, o güne dek hatıra bile gelmeyen Üçüncü Dünyanın yoksul ülkelerine acınır: Yükseltilmiş fiyata petrol ithal etmek, zaten bozulma eğiliminde olan ticaret ve ödeme dengelerini etkilemektedir. Bu sonuç gerçektir elbet, ancak öteden beri varolan bir durumun ağırlaşmasından başka birşey değildir bu, ve önceki durumun sorumluluğu hiçbir şekilde arap petrol üreticilerine yüklenemez.

1973 sonlarındaki petrol savaşının dünyada ve Üçnücü Dünyada oyunun verilerini değiştirdiği muhakkak. Kitabın yeni bir baskısında şu yeni durumu ele almamak olmazdı; ancak sınıf açısından temellendirilecek bir tahlile girişmeden enerji hammaddeleri, özellikle madenler alanındaki yeniliklerden sözetmekte yarar vardır.

★

Yukarıda değindiğimiz 1973-1974 hammadde fiyat artışı —fosfat dışında— petrol fiyatlarındaki artış gibi Üçüncü Dünya üreticilerinin tekyanlı bir girişiminin sonucu olmamıştır. Bu artış, hemen hemen bütün temel ürünlerin ortalamalarının, düzeyi düşük de olsa, savaş-sonrasından bu yana önemli iniş çıkışları olduğu akılda bulundurulmadan anlaşılamaz. (Bakınız bu kitapta bölüm 3; *Üçüncü Dünya'nın Mübadelesi*'ndeki örnekler) Ayrıca 1973-74 artışı önemli bir düşüşten sonra geldiği için de aşırı gözüktü. Artış genel ve büyüyen bir enflasyon konjonktüründe gösterdi kendini, öyle ki, Üçüncü Dünyanın hammaddesini sanayi dünyasında işleyenlerin çoğu stok yapmak için büyük alımlara girişti. Japonya örneği bu konuda iyi bilinir. Enflasyondan doğan artış, buna karşılık, dünya enflasyonunu arttıran bir etken oldu böylece.

Ancak stok akımları yapılıp bittikten sonra, dünyadaki genişleme eğilimi de hemen heryerde yavaşladığından, 1974 Mayısından itibaren hammaddelerin çoğunun fiyatları düşmeye başladı. Birçok iktisatçı tarafından tipik kabul edilen bakırın durumu anlamlıdır. 1974 başlarında tonu 1000 İngiliz lirası olan rekor fiyat % 40 aşılmıştan, aralık sonunda 530 İngiliz lirasına düştü. Bu on yıldır kaydedilen en düşük fiyattır.

Böyle geniş bir perspektif içinde değerlendirildiğinde 1971 le 74 arasında hammadde fiyatlarının hareketleri, önce de görülen iniş çıkışlardan biri gibi gelebilir, ancak bu iniş çıkışların bunalım içindeki bir kapitalist dünyada geliştiklerini, Üçüncü Dünyada hammadde kaynaklarını millileştirme eğiliminin arttığını, Cezayir'in girişimiyle Üçüncü Dünya Devletlerinin 1974 Birleşmiş Devletlere hammadde sorununa ayrılmış bir konferans düzenlettiklerini unutmamak gerek. Bu konferans somut hiçbir sonuç vermediyse de gündemdeki sorunlar tartışıldı.

1967'de Üçüncü Dünya'da bakır üretiminin beşte dördünden çoğunu gerçekleştiren Şili, Peru, Zambiya, Zaire bakır ihraç eden hükümetlerarası konseyi (C.I.P.E.C) kurdular. Bu konsey gerçek bir ortak cephe olamadı, olaylar bu zamana kadar başarısız olduğunu gösterir. Oysa, petrol üreticileri ortak cephesi 1973'te parlak başarı elde etti. Aynı şekilde, 1974'te, boksit üreticisi ülkelerin bir örgütü kuruldu. Bu örgüt yalnızca Üçüncü Dünyanın ihracatçılarını değil Avustralya ve Yugoslavya'yı da içine alıyordu. 1974 Ekiminin sonunda ondokuz ülke, Cenevre'de demir cevheri ihracatçıları birliğini kurmak için toplandılar. Bu ondokuz ülkenin içinde azgelişmişlerin dışında Avustralya, Kanada ve İsveç de vardı. Uzmanlar «bir birliğin oluşmasını mümkün «görüyorlar», ancak O.P.E.P. gibi fiyatlarını pazara kabul ettirecek bir karteli» Avustralya, Kanada ve İsveç «tamamen karşıt» oldukları için «ihtimal dışı» bırakıyorlar (1) 19'74 Kasımında fosfat ihracatçılarının bir gruplaşma projesinden söz edildi. Fas ve İspanya da projeye dahil, ne garip ki. Bu olgular, endişe duyan emperyalist merkezin, üretici ülkelerin örgütlerine girerek, Üçüncü Dünya ülkelerinin gerçek ortak cephelerini daha işin başından imkânsız kılmaya çalıştığını düşünmemize izin vermiyor mu? Böylece çoğu durumda, hammadde fiyatlarını düzenleyecek, fakat bunu sanayi güçlerinin kabul edebileceği mütevazi oranda yapacak geniş uluslararası anlaşmalara varılabilir. Üretici ülkelerin kuvvet denemeleri de önlenebilecek, böylelikle petrol konusunda da üreticilerle yararlananları, fiyatların az da olsa düşürülmesi ve özellikle gelecek artışları denetleyecek kuralları tanımlama amacıyla birleştirme girişimleri de aynı zihniyetle geliştirilmiyor mu?

(1) *Le Monde* gazetesi, 1 Kasım 1974.

★

Temel sorunun sorulması gereken noktaya vardık: 1973-74 petrol savaşı olsun, yarının mümkün, fakat az muhtemel olan hammadde savaşı olsun, söz konusu savaşlar kimin kime karşı verdiği savaştır? Bu kitap on yıl önce üçüncü dünya ülkeleri ve özellikle çalışan kitleler adına yazıldı. Kat kat artan petrol gelirleri Suudi Arabistan ya da İran halkına hangi ölçüde yarıyor, yarayacak? Fosfatın dört misline çıkmış fiyatları faslı işçiye, fellaha, togolu köylüye, maden işçisine ne ölçüde yarayacak?

Soru Üçüncü Dünya'nın ilgili Devletlerinin sınıfsal niteliğine gelip dayanır, eserimizin son oniki sayfasının başlıca konusu olan toplumsal sınıfların dünya ölçüsünde tahliline gönderiyor okuru.

Üçüncü Dünya Devletleri hep aynı kalıptan çıkma değil. Ancak söz konusu olan, Latin Amerika'nın (Brezilya, Arjantin, Şili, Venezuela..) birçok ülkesinde ya da Asya'nın (Hindistan), Afrika'nın (Fas) kimi ülkesinde çoktan oluşmuş ulusal burjuvaziler olsun, Asya'da, Orta Doğu'da sık sık, Afrika'nın da hemen her yerinde raslanan, temeli feodal, askerî, ticarî ya da bürokratik (kimi zaman hepsinin karışımı) olan ayrıcalıklı ve egemen tabaka ya da kast olsun, karşımızdaki emperyalist güçlerin tekelci burjuvazisi tarafından yönetilen ve dünya burjuvazisi olarak tanımladığımızla bütünleşmiş toplumsal sınıf ya da gruplardır. Bu toplumsal sınıf ya da grupların ele aldığı Devletler, eylemleriyle yargılanabilecek kadar uzun süredir varlar. 1973 Şili olayları ulusal burjuvaziyle emperyalizm arasındaki ortak yaşama (sembiyoz) halini feci şekilde kanıtladılar. Petrol savaşına kadar, Suudi Arabistan ve Musaddık sonrası İran gibi feodal ve otokratik Devletler aynı emperyalist sis-

temle temelde anlaşmış olarak yaşıyorlardı. Afrika Devletlerinin hemen hepsi de öyle. Bu kıtanın fransızca konuşan Devletlerinin Fransayla emperyalist nitelikli işbirliği ilkesini hiçbir zaman mesele edinmemiş olmaları da anlamlıdır. İşbirliği yeniden gözden geçirildiğinde, ancak biçimleri sözkonusu olmuştur, ilkenin kendi değil. Yirmiden fazla Afrika Devletinin Ortak Pazar'la ortaklığı değil bazı düzeltmeleri sözkonusu etmeleri de aynı şekilde anlamlıdır.

Bu ülkelerin egemen sınıf ve katları için, dünya burjuvazisiyle küçük ortak olarak bile olsa, bütünleşmek, kapitalist rejimin heryerinde olduğu gibi burada da halk kitlelerinin çıkarlarına karşı ve baskı yoluyla uygulanan bir Devlet iktidarının elde tutulması için garantiler ve yardım demektir. Emperyalizmin temel çıkarlarına, özverilerine karşılık, bu sınıflar, ulusal zenginliklerinin ve kendi halklarının emeğinin sömürüsünün meyvelerinin paylaşılmasına katılırlar.

Bu bölüşmede, her bölüşenin mümkün olan en büyük payı elde etmeye çalıştığı, yani rekabet olduğu muhakkak. Üçüncü Dünya ülkelerinin oyunun kurallarını yavaş yavaş öğrenen egemen toplumsal sınıf ve katları daha obur oluyorlar ve bölüşmenin kimi kurallarını yeniden gözden geçiriyorlar. Çeşitli siyasal ya da askerî (Arap-İsrail savaşı) ara olayları dışında petrol savaşının ve yarının mümkün diğer savaşlarının açıklamasıdır bu.

Kimi zaman gösterişli niteliklerine karşın, birden ortaya çıkan çelişkiler, sömürenle sömürülen arasında temel çelişkiler değil, çeşitli bileşkelerinin çarpıştığı dünya burjuvazisinin iç çelişkileri, ikincil çelişkiler bunlar. Üçüncü Dünya halklarının gerçek bir kurtuluşu değil sözkonusu olan, halklara, yönetici sınıfların kazançlarından kırıntılar düşer en iyi durumda.

Ya Cezayir? diyeceksiniz. Yanıt kolay değil, çok

sıkı sınıflandırmalara gelmeyen durumlardan biri bu. Cezayir, tüm Üçüncü Dünyanın kurtuluş mücadelelerinin şampiyonu gibi gösterir kendini, gerçekten de gerçek bir anti-emperyalizmle dürtülmüş gözüken savaşlar verdi. Buna karşın, kendisinin iddia ettiği gibi sosyalist bir ülke değil Cezayir, gerçek sosyalizmin direklerinden biri olan, her alanda ve her kademede emekçilerin iktidarından yoksun çünkü. Devlet iktidarı bürokratik ve teknokratik bir sınıfın elinde. İktidar etkinlikle ve kimi zaman kitlelerin çıkarları gözetilerek uygulanıyorsa da, toplumsal eşitsizliklerin artmasına engel olmuyor (1). Bu egemen bürokratik sınıf dünya burjuvazisiyle nesnel olarak bütünleşmiş ya da ortak mıdır? Bu soruyu yanıtlamak için vakit erken, 1974 Cezayiri oluşum halinde henüz. Yine de endişelerimizi gizlemeyelim..

Petrol savaşına ve idrokarbürlerin kuyudan pompaya dek doğurduğu kâr ve süperkârların bölüşülme sorununa dönelim. Dün olduğu gibi bugün de bölüşüme katılanlar başlıca üç tane: üretici ülkeler, petrol şirketlerinin temsil ettiği tekelci sermaye, vergi yoluyla kâr sağlıyan ithalatçı Devletler. Herşeyden önce yeniden paylaşımın, değişmiyen bir kâr miktarı içinde değil brüt petrol fiyatının yükselmesi ve millileştirmeler sonucu bu kâr miktarının çok büyümesi dolayısıyla yapıldığına işaret edelim. Buna göre kaybedenler, vergi gelirleri hiç değişmeyen ithalatçı Devletler, ancak onlar da nispî olarak zarar görüyor, mutlak olarak değil. İki diğer paylaşan: Petrol şirketleriyle üretici ülkeler ise kazançlı çıkıyor bu işten.

Petrol şirketlerinin kârları (sekiz petrol «büyüğünün» altısı amerikalı) çok arttı. Bunun nedeni, kâr had-

---

(1) Bakınız: qérard Chaliand, Juliette Minces, *L'algéric İmelépendante,* (Bağımsız Cezayir) P.C.M., Maspero, 1972.

lerinin artık, çok yükseltilmiş bir liman teslimi fiyatı üstünden hesaplanması, diğer taraftan da bazı işlemlerin fiyatlarının da yükseltilmiş olması. Çeşitli kaynaklı sayılar kârların çok büyüdüğünü gösteriyor. O.P.E.P. ekonomik komisyonu Cezayir temsilcisi beş misline çıkan brüt kârdan sözediyor (1). Büyük şirketlerin süper kârları, kimilerinin bu şirketlere ve Birleşik Devletlere yöneltilen, üretici ülkelerin fiat yükseltmelerini gizlice desteklemiş olmak suçlamasını doğruluyor. Bu kârları doğrulamak için geliştirilen kampanyada petrol büyüklerinin çok-şekilli «enerji şirketleri» ne dönüşme ve kömür, bitümlü şist ve kum (büyük amerikan rezervleri) kendi petrol kuyularının işletilmesi, nükleer ve ısı yollarıyla batıyı Orta-Doğuya olan bağımlılığından kurtarma niyetleri için gerekli malî imkânları biriktirme zorunluluklarından sözediliyor.

Ancak yeniden bölüşmenin büyük tahlilleri Üçüncü Dünya'nın özellikle Orta-Doğu'nun petrol ülkelerinin dev mali imkânları ellerinde tuttukları da bir gerçek. Tersine, aynı Üçüncü Dünyanın petrol ithalâtçısı ülkelerinin bugün yeni fiyatlar yüzünden daha da büyük güçlüklerle karşılaştıkları hatırlanırsa 1973-1974 petrol fırtınasına tutulan parçalanmış bir üçüncü dünyanın bir yeniden değerlendirilmesine girişmek şart oluyor.

★

Kaba bir değerlendirmeye göre başlıca petrol ihracatçısı ülkelerin ticaret fazlası 1974 yılı için, yani artışlardan sonra, 65 milyar doları buluyor (2). Ölçek olarak 1970'te tüm Afrika'nın gayrisafi millî hasılasının onda dokuzu! Bu ülkelerin bazıları (petrol devri sürdük-

(1) *Le Monde gazetesi*, 29 Mayıs 1974.
(2) Le *Nouvel Observaleur* (Dergisi), 23 Eylül 1974.

çe) gelir fazlalarını, ekonomik büyümelerini klasik kapitalist gelişme, ya da Devlet kapitalizmi çerçevesinde gerçekleştirmek için kullanmak yollarını kolayca bulacaklardır. Venezuela, Endonezya, Nijerya, Cezayir, Irak, İran bunlardan. Bugünkü petrol fiyatlarının yakın bir gelecekte değişmeyeceklerini (muhtemel bir varsayım alırsak) ve sonradan da dünya enflasyonuna paralel olarak gelişeceklerini eşitsiz mübadelenin kısır döngüsü bu ülkeler için kırılacak demektir. (İhraç edilir üretimleri açısından) söz konusu ülkeler böylece hem ekonomik çıkışlarını hem de Üçüncü Dünyayı niteleyen sömürü ve egemenlik yapıları yok olacağından Üçüncü Dünyadan çıkışlarını başlatabilleceklerdir. Ancak bu girişim uzun süreli olacaktır; gerçek bir sosyalist devrim olasılığı dışında da toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmayan kapitalist bir büyümeye yol açacaktır. O zaman bu ülkeler güney Avrupanın İspanya ya da Yunanistan gibi ikinci derecede kapitalist ülkelerine benzeyecekler belki de.

İkinci bir grup, nüfusa oranla petrol gelirleri çok büyük olan ve zenginlikleri tutarlı bir gelişmeyi mümkün kılamıyacak kadar az ayrımlaşmış ülkeleri kapsar: Libya, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Abu-Dhabi gibi şimdiden «petro-dolar»larını dışarı döken ülkeler. 1974 Eylülü sonundan beri Suudi Arabistan para rezervi olarak dünyada dördüncü yeri dolduruyordu. (1) Bu ülkeler artık önemli dış yatırım ve yatırmalarla nitelenen «mali Devletler» olarak tanımlanabilirler. (İran da kısmen bu rolü oynayabilir.) Bu yatırım ve yatırımların sektöryel ve coğrafî —yani politik— yönelmeleri hakkında şimdilik hiçbir kesinlik yok. Yine de dikkatimizi özellikle çeken bir proje var: Bu Devletlerin Üçüncü Dünyaya ekonomik ve mali yardım dağıtmaları sözkonusu. Bir-

(1) *Le Monde*, 3-4 kasım 1974.

leşmiş Milletlerin koruyuculuğu altında Üçüncü Dünya ülkeleri için bir tarımsal gelişme fonunu öngören proje açlıkla mücadele edecek ve başlangıçta petrol ülkelerinin yatıracakları bir milyar dolarla beslenecek.

Ne olursa olsun, Üçüncü Dünyadan gelen bu yeni zenginler, zamanla zenginliklerinin tümünü denetleyecek hale geleceklerinden ve o ana kadar tabi oldukları sömürüden kurtulacakları için artık Üçüncü Dünyadan sayılamazlar. Bu ülkeler, dünyamızda, kapitalist dünyaya ait, ve ani zenginlikleri petrolün başenerji kaynağı olduğu süreden öte artamıyacak, özgün bir grupçuk oluşturacaklar.

Petrol üretmeyen Üçüncü Dünya ülkelerinin durumu ne yazık ki çok daha basit. Bu ülkeler kendi - kendilerine - yeter değiller, dolayısıyla fiyatlardaki artışlar ödeme dengelerini etkiliyor. Büyük petrol üreticisi ülkeler tarafından yeni bir fazla - sömürünün kurbanı oluyorlar. Bu da zaten petrol üreticisi ülkelerin Üçüncü Dünyaya ait olmadıklarının yeni bir kanıtı. Az-gelişmiş ithalatçı ülkelere, durumları gözönünde bulundurularak, tercihli fiyatlar uygulamak sözkonusu olduysa da bu hiç bir zaman gerçekleşmedi. Bu fazla - sömürünün nicel ağırlığı çoğu kez abartılmış gözüküyor. Bu ülkelerin çoğu, petrol ürünlerini fazla tüketmeyen ülkeler. 23 Eylül tarihli *Nouvel Observateur* dergisinde bu ülkelerin tümünün ödeme dengelerindeki açık 1974'te 20 milyar dolar olarak gösteriliyor. Bu açık 1971'de 10 milyarı aşıyordu bile.

Kimileri yeni açığın başlıca ağırlığının en yoksul ülkeler tarafından taşındığını ileri sürüyorlar. Kişi başına gelirleri en düşük olan yirmibeş ülkeyi «dördüncü dünya» olarak tanımlama eğilimi de belirdi. Bu yeni tanıma kesinlikle karşı çıkmak gerek. Az-gelişmiş ülkeleri niceliksel bir fakirlik ölçüsüne göre sıralayan bu gö-

rüş emperyalist nitelikteki sömürü ve egemenlik kavramlarını örtmeye çalışmaktadır. Oysa ancak bu ölçütler tanım değeri taşır. Bir ülkenin nüfus başına 100 dolar geliri olması (komşusunun tek başına geliri 300 ya da 500'ü bulurken) hiçbir tahlile temel olamaz, çünkü bu gelir farkı, esas olanı, herbirinin gelişmelerine engel olan aynı emperyalist yapıların kurbanı olduklarını silemez.

Global bir değerlendirmeyle özetlersek petrol alanında bu yapıların 1973 yılının sonunda büyük gösterişle kırılmış olmaları sonucunda ne dünya ne Üçüncü Dünya öncesinin eşi kaldı. Parçalanmış bir Üçüncü Dünya mı? Evet. Fakat abartmayalım. Üçüncü Dünyayı oluşturan yüz kadar ülkenin onda dokuzu için petrolün getirdiği altüst olma, önceden zaten çekilmesi güç olan bir sömürüyü niceliksel olarak ağırlaştırdı yalnızca, bu sömürünün ne niteliğinde ne de biçimlerinde hiçbir değişme getirmedi. Buna karşılık üçünün birliket bir milyon nüfusa sahip olduğu beş ülke çok zenginleşti ve malî devlet durumu olarak tanımlanan yere geldi. Daha başka altı ülke petrol gelirlerinin büyümesiyle zamanla az-gelişmişlikten kurtulma şansına sahip. Kapitalist —kimileri için Devlet kapitalizmi— bir yol sürdüreceğe benzerler. Üçüncü Dünyanın bu kısmi yeniden biçimlenmesi ancak petrol dünyasında ters yönde bir altüst olma meydana gelmezse gerçekleşebilir ve sürebilir. Kimilerine yakın görünen bu varsayım bize pek mümkün gözükmüyor.

Petrol savaşının önemli sonuçlarından politik derslerine değinmeden geçemiyeceğiz. Petrol krizi, vazgeçilmez bir hammadde kaynağına sahip bağımlı ülkelerin gerçek bir ortak cephede birleşmelerinin başarılı olabileceğini kanıtladı. Kapitalist bir çerçeve içinde bile bir mücadelenin, devrimci nitelikten yoksun da olsa olumlu

etkileri olabilir. Ulusal hammadde kaynaklarının ele geçirilen denetimi ekonomik özerklik getirir, ulusal bağımsızlıklarını pekiştirir, bunlar o ülkelerin devrimcilerinin ergeç yararlanabilecekleri başarılardır. Öte yandan dünya burjuvazisinin çeşitli bileşimlerinin birbirlerine karşı dikilmeleri, ikinci bir çelişki oluştursa da, dünya burjuvazsini, özellikle emperyalist merkezini zayıflatır. Bu da, bu merkezi oluşturan güçler arasında kuvvetlerin yeniden dağıtımıyla uzlaşmaz değil, ayrıca, Kapitalist dünya Ekim 73 ten önceden beri genel bir bunalımın işaretlerini gösteriyordu, ancak petrol savaşından bu yana ve bu savaş yüzünden sanayileşmiş kapitalist dünya sistemi sarsan açık bir krizle karşı karşıya. Bir çok ülkede karşıkoyan güçler için kuvvetlenme olanakları doğuyor bundan.

Uluslararası kapitalizm krizi atlatmayı umuyor yine de. Sarsıntılar geçirerek de olsa atlatacağı muhtemel, herhalde dünya burjuvazisinin değişik bileşkeleri arasında anlaşmayı ve barışı yeniden sağlamayı deneyecek herhalde, buna esaslı hiç bir şey karşı değil zaten. Üzerinde düşünülmesi gereken bir nokta da şu: emperyalist merkez hemen her yerde petrol kuyularının ulusallaştırılmasına, Togoda fosfatın, Zai'de bakırın ulusallaştırılmasına göz yumduğunu gösterdi, çünkü buralarda ulusallaştıranlar onun ortakları, suç ortaklarıdır. Ancak aynı zamanda sosyalizme yönelen bir *halk iktidarının* Şili'de bakırın ulusallaştırılmasını hazmedemediğini duyulmamış bir şiddetle gösterdi. Çok kısa zamanda, sınıf ordusuna dayanan Şili ulusal burjuvazisi, özellikle I.T.T. (International Telegraph and Telephon) ile temsil edilen uluslararası tekeller ve en güçlü emperyalist devlet Amerika Birleşik Devletleri ve C.I.A.'sı arasında kutsal birliği oluşturmayı becerdi. Düşünmesi bizden.

Aralık 1974

Pierre Jalée

ÜÇÜNCÜ DÜNYANIN YAĞMASI

SOSYAL YAYINLAR

750